

П А Г О Н Н

12

Літературно-мастакі
месячнік

№ 1.

З А Л Ь Ц Ъ У Р Г

Сьнежань, 1945 г.

Максім БАГДАНОВІЧ

ПАГОНИ

Толькі ў сэрцы трывожным пацую
За краіну радзіму зах,--
Успомню Вострую Браму сьвятую
І ваякаў на грозных канях.

У белай пене праносяцца коні,
Рвуцца, мкнуцца і цяжка хрыпяць...
Старадаўная крывіцкая Гагоні
Ні разьбіць, ні спліць, ні стрымаць!

У бязымерную даль вы ляціце,
А за вамі, прац вамі -- гады.
Вы за кім у пагоню сьпяшце?
Дзе шляхі вашы йдуць і куды?

Ко" яны, Беларусь, панясліся
За тваімі дзяцмі узагон,
Што забылі цябе, апракліся,
Прадалі і аддалі ў палон?

Безе ў сэрцы іх, безе мячамі,
Не давайце чужыніцы быць!

Хай пачуюць, як сэрца начамі
Аб радзімай старонцы баліць...

Маці родная, Маці-Крайна,

Ня усыцішца гэтакі боль...

Ты прабач, Ты прымі сваёго сына,

За Гябе яму ўмерці дазволь...

Ўсё лятуць і лятуць тва коні,

Срэбная збруя і ладка грываць...

Старадаўная крывіцай Пагоні

Ні раньбіць, ні сціміць, ні стражыць!

МЫ ВЫЙДЕМ ШЧЕЛЬНЫМІ РАДАМІ
/Беларускі нацыянальны гімн/

Мы выйдзем шчельнымі радамі
На волюны, родны свой прастор.
Хай воля вечна будзе а намі,
А гвалту мы даю адпор.

Няхай жале магутны, смелы
Наш беларускі, родны рух.
Штандар наш бел-чырвона-белы,
Пакрыў сабой народны рух!

На бой за шчасьце і за волю
Народу слаўнага свайго.
Браты, цярпелі мы даволі --
На бой усе да аднаго!

Імя і сілу беларуса
Няхай пачуе і бачыць той,
Хто смее нас нясыці прымусы
І першы выкліча на бой.

Браты, да шчасся мы падходзім,
Хай гром грывіць яшчэ машынай --
У крыпавых муках мы адродзім
Жыццё Рэспублікі сваёй!

З РАСТВОМ ХРИСТОВИМ!

Раство Хрыстова... Колькі гэтыя словы ў каліны в нас абуджаюць прымяных вясёлкавых успамінаў аб калядных дзнях. Колькі ў нашай сям'і бывала радасных прадчуванняў чакання гэтага свята. І як глыбака і разнастайна выяўлялася народная душа, вера і абрады на куцыю, калі ўся беларуская сям'я, у поўныя зборы, выбіралася вакол стала. Гэта-ж было разам і ўдзячнасць самаго прынцыпу сям'і, калі ў цесным сямейным коле, пры святле дымпадка і калядных свечак асвятляўся справядліва азначаны сямейны круг, у якім сам гаспадар з жонкаю адчувалі сябе "месяцым-князем і сонейкам-княгіняю" і ўсе былі шчаслівыя пад зыркай каляднай гвяздой. Рассяўшыся пры stole "на лавах шрокіх" бліжэй да кутка з абразамі, "дзеткі-зоранькі" наслядавалі сваім бацькам, пераймалі ад старэйшых абрады цырамоніі і праймаліся вякімі напастараным сьветаадчуваннем, вучыліся сьветаразуменню, поўнаму народнай мудрасці і сілай народнага наступніцтва. Абрадасць дазваляла адзначыць кроўную сувязь з адзіноўшымі і працягнуць ніці азістна да прышага.

Каляды /Раство Хрыстова/, як ні адно іншае свята, дае асаблівы прастор апафэозу сямейнага кола, у якім гэтымі днямі людзі, хоць іхнае жыццё самае бяздольнае, адчуваюць сябе багамі, а ў сваім жыцці, хатні мізэрнай -- нябёсы і рай зямлі. Гэткіх часінаў ня шмат бывае ў жыцці і таму яны асабліва і дарагія ў гэты сьветлы дзень нараджэння нашага Збавіцеля. Гэтае сь-

вята запраўды збаўляе людзкія душы ад спусташальнага змяно-
га холаду і саграе іх вышэйшымі праясненнямі, што добра-
чынна пасылаюцца нам нябеснай міласціяй.

Народныя ўяўленні аб сонечным пазароце, змаганні злых,
ціжкіх сілаў са святлымі, добрымі, што нясуць чалавецтву со-
нечную цышню і шчасце будучага вясновага раскрытці жыц-
ця, у гэты дзень дадаюць да агульнага добрачыннага адчувань-
ня сямейнага шчасця яшчэ і сілу ўпэўненасці і радасных
спадзяванняў на лепшую будучыню.

І дзеці і дарослыя ў гэты святлы дзень Калядаў прайма-
юць Хрыстовымі запаведзямі любові да чалавека, пазнаюць усю
глыбіню значання хрысціянскай рэлігіі.

Праўда, суровы час нястачаў і чужыны, які мы цяпер перажы-
ваем, мала спамагае шырокаму праводжанню свята. Аднак, ты-
сячы беларусаў, што з волі лёсу апынуліся на эміграцыі, абя-
руцца, як і на Бацькаўшчыне, у сваім песным коле для таго,
каб увечары 24 сьнежня /6-га студзеня/ аддаць павіннае сьці-
пай, паводзя ўмоваў, куцці, і яшчэ раз ўзрадавацца за за-
хаванае жыццё тых, што жывуць, аддаўшы слова ўдзячнасці на-
шаму Завіцелю Ісусу Хрысту, сыну Божаму. Людзі будуць у дум-
ках просіць адвечна-даўнюю, як свят, зяркую калядную гвязду
зацямрыць сваім справядлівым святлом морак і няверства, уся-
ліць у людзкія душы чыстыя пачаткі святай веры ў лепшыя свае
сілы, даць ім упэку і спадзяванні на хутчэйшы зварот на
Бацькаўшчыну.

Н.Шч.

Алесь САЛАВЕЙ

КАЛЯДЫ

Зіма. Мароз. Пагодны дзень.
А сьнег, як зорны шчыт, іскрыцца.
Прыгрэла сонца кагадае --
Ня хоча Дзед Мароз акарыцца!

А дзеді дружнаю гурбай
Праступіць у лесу перазь ляці,
І елку цягнуць за сабой...
Успомніў я -- ідуць Каляды!

---°---

Максім БАГДАНОВІЧ

ЗІМОЙ

Здароў, марозны звонкі вечар!

Здароў, скрыпучы, мяккі сьнег!

Мяцель ня дзе, сьціхнуў вечар,--

І волен лёгкіх санак бег.

Як мары, белыя бярозы

Пад сінявой начной сталяць.

У небе зоркі ад марозу

Пахаладзеўшыя дрымаць.

Вільготны месяц стуль на поле

Праарысты, сьветлы стоўп апусьціў.

І рызай срэбнаю равдольле

Сьнягоў сінеючых пакрыў.

Уарывайце-ж іх санямі, коні!

Зьвіні, вясёлых бомаў медзь!

Вакон лятуць бярэ і гоні,

У грудзёх пачала кроў кіпець.

---"

Рыгор Крушина

ПЕРАД СЬВЯТАМІ

А чаму, зь яной прычыны
Пад срывамі у дзяўчыны
У блакітнай глыбіні
Загарэюцца агні?

Ці таму, што блізка сьвяты,
Што прыходзяць часта сваты,
Мёд нясуць, гарэлку п'юць
І, частуючы, п'юць.

Пазіраюць ёй у вочы,
А ў адказ ім — смях дзявочы.
— Ня гуляйце да цёмна!
Маё любога яна.

З Васілём, хлопцам няконым,
Ёсць інтэрас, адным словам.
І высельце пойдзе ў лад,
Маё блізка пасья Каляд.

А таму, з тае прычыны,
Пад срывамі у дзяўчыны
У блакітнай глыбіні
Загарэюцца агні.

Максім БАГДАНОВІЧ

А П О К Р И Ф

1. Ад Максіма Кніжніка пачатак . . . . .

2. Калі скончылася сем тысяч год ад стварэння сьвету, Хрыстос зноў з'явіўся на зямлю і хадзіў па ёй, каб споўнілася тое, аб чым казалі прарокі.

3. І хадзіў ён па ўсёму нашаму краю: і па Меншчыне, і па Віленшчыне, і па Магілёўшчыне, і па Задзьвінскай зямлі.

4. І разам зь ім былі сьвяты Пётра і сьвяты Юры. Але ніхто зь людзей не пазнаваў яго.

5. Бо ішлі яны босымі нагамі, зь непакрытымі галовамі, і былі адзеты ў белы куталь. А не таго спадзяваліся людзі.

6. Таму ніхто не звярнуў увагі на іх, калі ў час жніва праходзілі яны між працуючых людзей.

7. Толькі музык, катораму цяпер ня было што рабіць, падыйшоў да іх і сказаў: сорамна мне, бо сёгоньня дзень працы і ўсё клапоціцца каля яе; аднак я нікомуны чалавек.

8. І адказаў яму Ісус: ня слухіся ў сэрцы сваім. Ці-ж не твае песьні сьпяваюць яны цяпер у часе жніва? Таму ня схіляй нізка галавы тваёй і не хавай твар свой ад вачэй людзей.

9. Бо няма праўды ў тым, каторы кажа, што ты -- лішні на
зямлі. Запраўды кажу я табе: вось надыйдзе да яго гадзіна го-
рачы -- і чым ён разважыць смутак свой, апроч песні трай?
Таксама і ў дзень радасці ён прыварэць цябе.

10. І, паўчаючы яго, кажаў: над песні кладуць чалавека ў
кадыску і са сьпевамі-ж адпускаюць у магілу яго.

11. Штодзённымі копатамі поўна радзкое жыццё. Але калі
зваружнецца душа чалавека, толькі песня зноўе спатольць яе.
Папуйце-ж песні свае.

12. Бо сьпяваюць нават жабы ў багне. А ці-ж ня лепшымі бу-
дзець вы ад іх?

13. Так пучуў Хрыстос. Але Пётра, пачуўшы яго словы, сказаў:
Вучыцель, у гэтай старонцы ёсць людзі, каторыя няма чаго есць-
ці. Ці-ж ня сьнісьнецца ад сораму сэрца гэтага чалавека, калі
ён да іх, шукаючы скарыні хлеба, прыйдзе з песнямі сваімі?

14. І, адказваючы яму, сказаў Хрыстос: так, жальце гэтых
людзей цяжкое, беднае і прыгнечанае. Чаму-ж ты хочаш яшчэ і
красу адбраць у іх? Мала дадзена ім -- няўжо-ж трэба, каб бы-
ло яшчэ менш?

15. І, звярнуўшыся да музыкі, спытаў яго: калі пяюць песь-
ні ў вас?

16. Музыка-ж адказаў: пяюць на Коляны, на Запустах, на Вадзік-
дзень, на Тройцу, на Іна Кушаду, у Пятроўку, на замянках і па-
змянках.

17. Пяюць на радзінах і хрэсьбінах, пяюць, дзіць каляхаччы.

і самі дзеці пляць, гуляючы; пляць на ігрышчах і вечарінках,
і на вясельях, і на хаўтурах, і ў бяселээ, і ў працы, і ў
маскалі ідучы, і ва ўсянай іншай прыгодзе. Так скрозь увесь
год пляць.

18. І прамовіў Хрыстос Пятру: ты, шкадуючы долі галодных
людзей, асудзіў песьню, але галодных людзі не асудзілі яе.
Жыва яшчэ душа ў народзе гэтым.

19. Тады ізноў сказаў Пётра: але няхай-жа ў песьнях будуць
думкі добрыя і паўчаючыя, каб, апроч красы, меўся ў іх і спа-
чы так чалавеку.

20. І адказаў яму Хрыстос: няма красы без спачытку, бо са-
ма краса і ёсць той спачытак дзеля душы.

21. І, паўчаючы іх, прамовіў: аглянецеся навакол! Ці-ж ня
ніва калыхаецца каля нас?

22. Цяка прапанаў мя яе гаспадар і воць бачыць: паміж збож-
жа ўрасьлі васількі.

23. І сказаў ён у сэрцы сваім: хлеб адбіраюць у мяне гэ-
тыя сінія кветкі; бо поўныя вагі каласы маглі-б урасьці на
мейсцы васільноў.

24. Але яшчэ з маленства краса іх прыйшлася мне па душы.
Таму я ня вырву з каранём іх, як усяжае благое зельле. Няхай
расце і радуець, як у маленсыцце, сэрца маё.

25. Так сказаў гаспадар у сэрцы сваім і думках сваіх. І не
падняў ён рукі на васількі.

26. Н-х гавару нам: добра быць каласані, але шчасліў той, каму давялося быць васільком. Бо нашто каласы, калі няма васількоў?

27. І, какучы так, пачуў ён песьню жнеяк і прамовіў: слухайце, што кажуць словы гэтай песьні. Не скарэлі людзі, каторыя ведаюць, чаго варты хлеб.

28. Нны -ж пачулі, што словы гэтай песьні кажуць: няма лепш цвяточка над васільчэнка. І далей ужо моўчылі ішлі яны.

29. І божа ногі Хрыста пакідалі на цёплым і мяккім пылу дарогі сьляпы.

30. Але гора нам, людзі, бо даўно ўжо захапталі мы іх.
Амін.

Руканіс гэты адшукаў

Максім Багдановіч.

Упазімер ДУДЗИКІ

А П О Ш Н И М А Л І Т В А

Ніче раз кленчу я ля сьценау Храма:

-- О Бога, Валадар зямлі, скажы Ты,

Чаму ізноў каля Сьвятог Браны

Бывоо цела бачым на кражы тым?...

На шіты мармуровыя сьцягас

Кроў сьвечая із рап балючых....

Пустэльнік даўнасьці -- раскольнік Каін--

Чало сьціскае ўжо вянком калючым.

Па-над бахніцамі, над купаламі

У стоме чорных стгарэльні кружаць.

Няверць: прышныя у грэшнай краме

Ля ног згінаюцца халодным вухам.

Нялюдскі танец сной згібоньне грае

На струнах д'ябальскіх да сьлёз, да ўмору.

Хіба ўжо гэтакая для Краю.

Такой ахрышчанае ў момант створу?

Ўпадзі дзеці самі я каля сьценау Храма.

І прадсьмяротнае малітва будзе.--

Каб на зямлі той, пад Сьвятог Бранай,

Замілі роднаю прамкнута грудзі.

Масей СІДНІЇ

С Ы Н Е Б А Н Ь

Календар лістає місяц сьнежань.
На мабй радзіме, пэўна -- сьнег.
Вечіроў ня п'юць дачучаты сьвязаць.
Хлопцы ў полі кінулі начеґ.

Сьнег засьпаў нувіцы і поле --
Не знайсьці табе сьляху мэх,
У хвіліну цяжкую ніколі
Не глядзюць цяпер табе на іх.

Сьнежань выбягіў усё на сьвечу.
Асьляшчае бэль пагляд пачэй.
Бела ўсё і сонцам усё сьвеціць.
Ды душа твая чарной пачэй.

Календар лістай, лагодны сьнежань,
Белую пасьцаль начам сьціці,
Разьлівай усьлененую сьвязаць!--
А забыт ня ўсімі на зямі.

Уладзімер ДУДЗІЦКІ

СОН ЗЪНЯБНЦІЧА

Чалавек пакінуў усё. Узяў толькі, як гаварылі суседзі, невялікі астрац хлеба, слоік няміўнага мёду ад пчолаў свае гадоўлі і пяшку бярозавага соку, каб смагу было чым прагнаць у дарозе.

Узяў і пайшоў...

Чужыя людзі, грабучы дабро хаты, знайшлі за абразамі ў скрутку бяросты сьпісаны аркуш паперы. Пісьмо было чыстым, ураўнаважаным: літары -- буйныя, выразныя. Глядзіш і думаеш: пісаў чалавек стараўчыся, нібы вятком пакідаючы словы свае душы. І пакінуў-жа не абы-дэе, а за абразамі працы спанутых мастакоў свае амані: за абразом суцэльнае фігуры Хрыста з паллятай для благаслаўленьня правай рукой і круглай зялёнавата-блакітнай дзяржавай -- аманой куляй -- у левай і за абразом кампазыцыі на таку змаганьня арх. Міхала з д'ябалам...

Уверое, на гэтым аркушы было напісана: "Сон Зьнябнціча"...

...
...
...

... Прадзед Лукаш узяў мяне за руку і паліў да вачы: -- Бойся Бога, праўнук, і не гняві мае крыві! -- глуха сказаў ён, паказваючы на вяткі цвяцісты сад. -- Хто дазволіў гэтым людзям глуміцца над сьвятымі дарамі? Хіба не абліваецца крывё тваё сэрца, глядаючы, як валяцца пад сякерай на грашную зямлю поўныя жыцця і соку моцныя, маладыя дрэвы? Калас, мой праўнук! Прадзед перадаў у мае рукі невялікі абраз Хрыста і загадаў

перед ім уквітчєнь.

-- Маліся! Душа твоя знойдє мене ў пушчы, налі цєла будєє
карты літєсьці.-- сказаў і зьнік.

Малітва запоўніла і азмєрала ўсє маю істоту. Нія бацьў і не
адчуваў сьмега сьме. Нія не адчуваў нарат свайго глыбокага дыа-
нья. Нія істота, а душа, адналася, ахінала маю істоту.-- гэта-
кая незьяная чудася лєгнасьці. От, от узмахне нябачаньмі крыла-
мі страціўшає рагу цєла і панясе душу ў прэзэнтэ блакіт, туды,
дє ў векавечнай згодє і паслужынасьці, адчуўшы сьме няўну-
най сілє сьвету, нячутна і таямніча абхоцзяць сьме арбіты міль-
ярды вяшчєных, павяных і непавяных яшчє розумам чалавєка,
нябєсных цєлаў.

Яшчє адна малітва, яшчє ... і душа ўжо ў густой вільготнасьці
воблакаў. Драбнєткія іхныя кроплі сьвайны халоднай пякучасьці
вявєлі цєла з раўнавагі, і, з шумам прэзэнтэ паветра, лєчу, зды-
лося, у нейкую прэзэнтэ пємную проргу... Перад рачьма загойдаліся
ружєныя пухіры і зьнікі. Прэстору запоўніла цьмяна-шэрая смуга
балот, потым глуха зашумєла пушча. Адчєнілася нейкає двівоєнає
царотва, пачалі выступяць нячутныя і нябачаныя вяшчєны-дрэвы, лєй-
кія бєзгаловыя галабокыя людєі і даўгахлєстыя чэрвоначьныя дэко-
бастыя птушкы, і чорныя сьмєротныя лєіды. Раптоўна ўсє гэта зблї-
злася і страціла сьме перамячачьныя формы.

Ізноў цєпра і пусьціня... Іду ў невядомым кірунку... Іду поб-
нацям... Цєла адчула пякєльную гарачьню: а зьмялі вєрасьлі на-
палєныя дэчэрвоныя вялєжныя сьлупы, а вакол сьлупу -- залатая
сьцєнка-апанька.

... ..

Іду адрэнутым у мєнтэю сьлаву. Іду не адзін. Лєгальнай сьвяш-
чєннай хадзє вєдуць мянє па залатой апаньцы сьівабародны ўдумєні-

ня апостали. Апаяска падмаецца ўгору і ператвараецца ў залаты абруч на высокай і стромай гары. Па-над гарою, як рукой палаць, -- агністае сонца. Воць яно зь лёгкасцю пушкі спадае з выбітымі на срабнай лішчэе чорнымі літарамі проста на мае далоні:

"Хто з паўсотні разоў абнясе мяне, ідучы залатым абручом, нагожал гары, пераадоляе равучыя палуні скалістых дэяў і не ўпадзе ў зямлівы вір прагнага бяздоннага мора ў нізе гары, той здабудзе вечную славу і ніколі не зазнае нямчасыця ягоня нашчадкі".

Вочы міжвольна зірнулі на пеністыя хвалі віру, а вушы пачулі: "Смерці! жыцця не паправіш, а смерці ня мінеш..." Апосталаў ужо ня было. Адзвёрачы палуні, сам набліжаўся да апошняга круга... Густая хваля пэтру пачала агінаць галаву. Моцна захістаўся залаты абруч. Шукаючы ратунку, рукі хапаліся за гострыя выступы скалаў. Задржэлі сьціснутыя жакам грудзі, з вачэй выкаціліся буйныя гарачыя сльёзы. Замест сонца на далоні левае рукі забілася нейкае акрываўленае сэрца і пасля трох моцных удараў пульсу прамовіла:

--Ня губі мяне, Зьнябыдзіч! Я вярвана з тваіх грудзей... Бачыш родную кроў? Яна хоча жыць... Ня дайся ў рукі смерці!"

Перамагаючы сілу густога ветру і зьмярцелы стан цела, увзняў я галаву да блакітнага неба і моцна-моцна крыкнуў: "Ратуй, Божа, душу грэшнага Зьнябыдзіча!!!"

...

У глыбіні старадаўняй пущы, каля вывернутага нагальніцаю магутага дуба, пластам ляжаў чалавек. Ягоную галаву ахінала махрыстае карэньне скалечанага дрэва. Зь невялікага насилу тырчэў глыбока ўбіты асінавы кол, густа акручаны іржавым калючым дротам. На зямлі, каля самага кала, ляжала ўміту^{сб}ўкі трынаццаць нех^{сб}у^{сб}

чартапалоху.

Прагнуўшыся, у цяжкіх смяротных сударгах, чалавек ледзь-ледзь нказаў апошнія думкі:

Я паставіў... помнік алой сіле... нячыстага духу... Бацькі...
якія моцныя карані... ня выратавалі магутнага дрэва...

... Я ўкленчыў перад целам нябожчыка. Перада мною ізноў выя-
віўся абраз Хрыста і моцная постаць прадзеда Лукаша:

--Бацьку, праўнук, што сэрца тваё не апаганена і душа не пра-
даецца д'яблу. Сад загоіць раны і зацьвіце яшчэ... зацьвіце...
жыві, але помні сьвятыя словы і перадай братом:

--Жыцьцё папраўляюць сьмерцю,-- сказаў і пайшоў. Я пацую зап-
раўдныя грымоты і ўбачу чырвоныя яўкі маланкі.

Гэта ішла грозная напальніца...

" " "
" "

Акраз у гэтым месцы, пад тэкстам, было такое: " Запісаў па-
куты спаё душы па наказу прадзеда на памяць людзям Віталі Зьня-
быціч з-пад Пцічы..."

Масей СІДНІЎ

МАРА

Нічэ адна ў мяне ня згасла мара,
Нічэ адна ў мяне надзея ёсць --
Ёй загараецца, як зарапа пажару,
Мая загубленая маладосць.

Не прападу, напэўна, зь ёй нідэе я,
Ана ўцямі -- сьвет мне залаты.
І гэта мара, гэтая надзея,
Адзіная, сьвятая толькі ты.

Ты для мяне -- як голас дзіўны раю,
Трываюш ты і ў сьне і наяву:
Цябе забуду я -- і сэрцам паміраю,
Цябе ўспомню я -- і зноў жыву.

Таму так дарага мая мне мара,
Таму так рад, што ў сэрцы яна ёсць --
Ёй загараецца, як зарапа пажару,
Мая загубленая маладосць.

Алесь САЛАВЕЙ

ГЕРОЯМ БАЦЬКАЎШЧЫН

Прышоў у край чужы. І за гарою
Дзень дагарэў. І ноч, і ноч усцяж.
Няўжо не амагаром і не героем
Пакінуў Беларусь нашчадак ваш?

Няўжо мінуўшчыну, бацькоў магілы
Тапцаць чужому боту ён аддаў?
Хіба́ перад агнём варожай сілы
Схіліўся, адступаючы ў аддэль?

Няўжо ня опоўніў завету воў:
-- Не адступай нідзе, лепш паўшм дзе?!
Няўжо не амагаром і не героем
Пакінуў Беларусь нашчадак ваш?

Няўжо?... О, не! У ім -- ваш гарт і сіла,
У ім -- ад вас і ваш арміны ўзлёт.
Ніго п'якельня сьмерці не скасіла,
Ніго ў аяло ня ўтопча катні бот.

Ан вернецца назад! Ан не пакінуў
Таго, чаго ня можна пакідаць.
Ан адыйшоў, каб у став айчыну
Вярнуцца пераможцы праз аддаль.

І будзе у руках ягоных зброя.
І білава дзень. І будзе дзень усьцяж.
Згаротны шлях -- змагарны шлях героя.
Па ім вяртаецца ў свой край нашчадак ваш.

---"---

К Р О Н І К А

*** 15-га т р а ў н я 1945 г.
у Зальцбургу была пачатая пра-
ца ў справе апэкі над беларуса-
мі.

*** у п а ч а т к у л і п е н я
месяца 1945 г. у Кірхгайм-Рыдо-
кі павет, Ліхцкае акругі/ пачала
працаваць секцыя Беларускага Ка-
мітэту ў Зальцбургу.

*** у к а с т р ы ч н і к у 1945
г. была арганізаваная секцыя Ка-
мітэту ў лягеры Бірмос-Зальцбур-
гская акруга/.

*** 19-га к а с т р ы ч н і к а
1945 г. у Укр. Нацыянальным Тэ-
атры ў Зальцбургу /лягер №2/ быў
прачытаны для беларусаў і Укра-
інаў рэферат на тэму "Шляхі разь-
віцця беларускае культуры".

*** 8-га лістапада 1945 году
ў першым Украінскім лягеры ў
Зальцбургу адбыўся вечар белару-
скае паэзіі. У вечары браў удзел
паэты Уладзімер Дудзіцкі і Алесь
Саданей.

*** Украінская газета ў Зальцбу-
гу "Новы дні" у №3 ад 2.12.45
прысьвяціла цэлую белонку пытан-
ням сучаснае беларускае літар-
туры

*** 10-га с ь н е т н я 1945 г.
Укр. Нац. Тэатры ў Зальцбургу/;
гер №2/ адбыўся паўторны вечар
беларускае паэзіі.

*** 13-га с ь н е т н я 1945 г.
трэцім Укр. лягеры быў наладж-
ны вечар беларускае культуры. І
сёля рэферату пра беларускую ку-
льтуру выступалі паэты Ул. Ду-
дзіцкі і Алесь Саданей.

*** у с т у д з е н і месяцы
1946 г. сьпявачка беларускае о-
пы Таіса Макеева мае даць некаль-
кі сваіх канцэртаў беларускае
народнае песні.

*** Рыхтуецца да друку асобным
выданьнем твор беларускае эпіч-
нае літаратуры "Гарас на Парна-
се" і мае быць выдадзены у сту-
дзені 1946 г.

З Ї М Е С Т

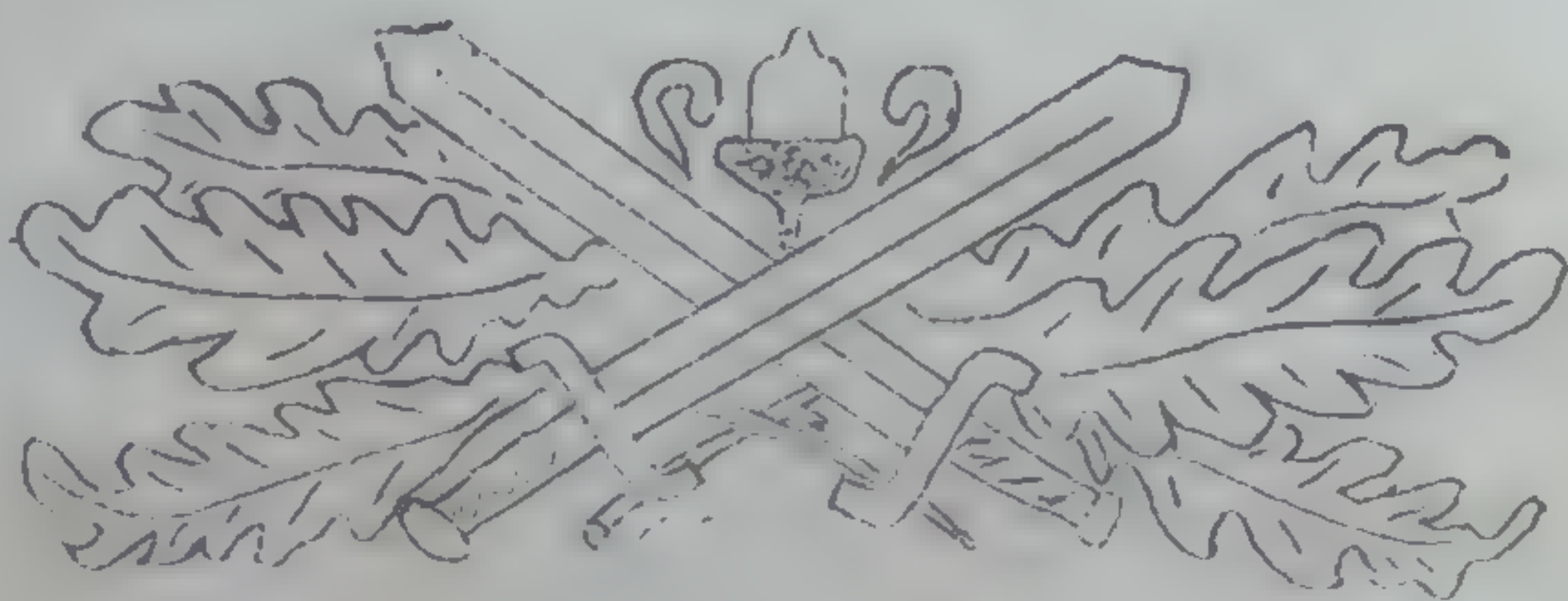
	Бал.
1. ЛАГОНИ. Максим Багданович.....	2
2. МІ ВІЙДЗЕМ ІЧІЛЬНІМІ РАДАМІ	4
3. З РАСТВОМ ХРИСТОВИМ! Н.ІІІ.	5
4. КАЛЯДІ. Алесь Салавей	7
5. ЗІМОЙ. Максим Багданович.	8
6. ПЕРАД СВІТАМІ. Рыгор Крушня	9
7. АЛОКРАФ. Максим Багданович.	10
8. АЛОНИМІ МАЛІТВА. Уладзімер Дудзіцкі	14
9. СЫНЕБАНЬ. Масей Сядзібу	15
10. СОН ЗНІВІДІЧА. Уладзімер Дудзіцкі.	16
11. МАРА. Масей Сядзібу	20
12. ГЕРОНЫ БАЦЬКАЎЧЫНІ. Алесь Салавей	21
13. КРОНІКА.	23

W A F O H R

N:2

МАГОНЯ

ЛИТЕРАТУРНА-НАСТАВКА

ЧАСОПИС

№2.

ЗАЛЪНБЪРГ
КРАСАВИК, 1946г.

У В А С К Р Э С Ъ Н Ъ М!

1.

... Нягоднікі зашліналіся ад рогату і сыці... Змораныя, пры-
рыўшы лажанамі цела, людзі ранилі босыя ногі калючкамі лавіру.
Былі, прыпадалі пласкія да зямлі, кленчылі перад наплывам гус-
тых вятроў, перад тугімі далямі, у якія ўводзілі іх невядомыя
чалавеку сыцелкі. Людзі шукалі збавення. А яно ішло сваімі да-
рогамі, таямнічы і нячэ зусім, находзілі і ішло, пераадольвала
пасечныя павуны, туманы, густыя волакі і стоўпішчы жары, усъ-
пыхавала лютыя навалыніцы, спыняла агністыя стрэлы шалакаў і
чарэшкі, выйшла ў празрысты блакіт надзем'я. Пазней спынілася
на небасхіле, загарэлася ўсёмі колерамі святла. Людзі ўбачылі і
удоўну зорку. Людзі адчулі приход свайго Збавення...

—Сын Бога нарадзіўся!

2.

Нягоднікі сталіся гавяліхмымі грэшнікамі зямлі. Знывамылі
яны людское Збавенне, абіяславілі яго... Украсілі... Цела Сына
Болага на крыжы святых распялі...

3.

Людзі чакалі Вялікага Дня, ішлі яму насустрач, ішлі доўга і
парплыва. І чалавек чалавека пазнаваў у бядзе і горы, бо "ван-
дравала гора зь бядою, вандравала ня год і ня два"... У горы і
бядзе пазнаваў чалавек і самага сябе, пазнаваў і тое, ким ён
нوسیць стапца. Пазнаўшы -- пазнаваў прауду і няпрауду, волю і
цану чужакага палону.

І ворага. Бывае чалавек чалавеку... А нелюдзі-суседзі і брат
намаўлялі супроць брата. Але "ворага кахны за плечы браў смела,
цэнра чужынцаў ня страшна была"... Іхнаю крывёю акраплялі волю
браты. Не дарэмна акраплялі і сылявы гарачыя родную зямлю па-
лівалі: настаў і доўгачаканы Вялікі Дзень.

—Хрыстос Уваскрос!

4.

...Адзвінела слава старадаўняй Беларусі. Адзвінела рэка
вялікага знагання. Даўно нясем усе былі цяжкі крыж зьдзеку і па-

і, тн. Але, як зорану іх риніх пототу абудзе перш пробліск
сонца, гэтак і нас абнадзеймае святая праўда уваскрэшання, па-
сылі доўгіх паўстаў, найвялікага паўстніка за праўду—Ісуса
Христа— і акрылае нягаснай верай у няўміручасць жыцця наша-
га...

—Хрыстос Уваскрос!

Слаўце, браты мае зямлі, приход Вялікага Дня пасылі вялікае,
цімнае начы трывожнага цярпеньня! І чым нашай сяміснась будзе
сьмяротны болячае рэла, ты глыбей няхай сягае душка пра ўва-
скрэшаньне расьпятага хрыстапрадаўцамі шчасьця Бацькаўшчыны і
ты большай няхай будзе вера ў вялікае нашае Крыйсьце! Прыйдзе,
яно ўдзідзе, і ніколі й нідзе Беларусь не загіне!" Няхай цяр-
пливосць душы і далічвае, здаецца, апошнія удары пульсу,—пры-
слухайцеся да голасу святаго Неба:

—Хрыстос Уваскрос!

Слаўце, браты мае зямлі, приход Вялікага Дня—Вялікадні!
Уваскрэсьнем!

Заўвага рэдакцыі: 3 прычыны адсутнасьці ў пачынальце "і: Бе-
ларускага, падаецца тут "і: расейскае.

АЛСЪ ЗЫІАЭІ

А Р Ъ С Т О С А Ё Л Ё С

Нязерцау зрадай китабэни.
Расъпяти зыі Ісус Христос.
Доць меу палугойня ён раны
И бола нясъцерны, а уваскрос!

Зыіёс мукау шлет мой край каханы,
Сыцяу и яго Христосау лёс, —
Дму хоць цялка, хоць балесъне,
Ён будзе жыць, ён уваскрэсьне!

— " —

Х Р Ы С Т О С   У   В А С К Р О С !

...Хрыстос Уваскрос!

Зь вялікім сьвятам адвечнага аджыўленьня віншую цябе, Вялікі Беларускі Народ!

Гэтай вялікай ночы страсі зь сябе ўсю пагарду, увесь бруд, катрым аблеплівалі цябе ад вякоў. Чыста вымыйся, прыбярыся ў найлепшую вопратку, каб стаў ты роўным з усімі, і ідзі туды, дзе пачуеш гэтыя вялікія словы:

--Хрыстос Уваскрос!

Услухайся ў іх. Якая вялікая сіла, якая ўсёажыўляючы зьмест заставілі ў іх. Ці ня чуеш, як радасьцю надзея, радасьцю сорага ўваскросненьня вее на цябе ад гэтых слоў:

--Хрыстос Уваскрос!

Радуйся, мой родны краю! Надзея, як лыв, чая вада, льецца ў тваю душу. Ты ўваскрэсьнем ад доўгага мёртвага сну. Ясна прыйдзе і для цябе. Хрыстос Уваскрос!

Нам ім здзекваліся. Іго били па твары, сыябалі бизуном. Плявалі на Яго. Іллілі зь Яго. У канцы расыялі і распытага на пераставілі мусыць. Сьпечаныя смагай вусам зьвільжволи воцтам і доўцю. Ён памер на крыж паміж двух разбойнікаў. Але ўсё-ж-такі:

--Хрыстос Уваскрос!

Уваскрос Хрыстос, і крыж, -- раней знак пагарды і сораму, -- зрабіўся Сьвятыняй усяго сьвету. Мука Хрыстова зьмялі ўсе зь яго. І зь яго вялікай вясельнай ночы тысяч цэркваў і касцёлаў сьвечыцца агнямі сьвечак, льецца радасьць перакліч. Зь яго, крыж надмастава над пыльнамі схіленых галоў і у наветры носіцца радасьць шэпт:

--Хрыстос Уваскрос!

Што газораць табе званы, Беларускі Народ? Ці ня віншуюць яны цябе яшчэ і з гэтым уласным будучым вялікім сьвятам? Ты ўваскросне! Ад вякоў пагардаў табы, тваёй молай, ад вякоў пелі та сьлёза, го-

дзас тэлыя на цяжкую, надсільную работу. Не давалі табе расьсян і разьвівацца. Воцтам чужой культуры зьбілі вельмі твае, сьпечаныя смагай сьвету вусны. Лепшых тваіх сінюў адрызвалі ад цябе, прымушалі іх зрабціца зраджнікамі. А пасья пачыналі імі, называлі іх сьваімі. І яны—тэя іхнія.

А хіба—яны ня любілі цябе? Хіба лешы жар сьвайго сэрца ахвяравалі не табе? А дзе яны?

Іх няма з табой! З самага малку адарвалі ад роднае глебі, атруцілі зрадай. І іх, тваіх дзяцей, мелі за зброю супраць цябе.

Цябе катавалі. Ты гарпеў муки, але не памёр. Глыбока, глыбока ты захаваў сваю душу.

Хрыстос быў з табой у тваіх муках, і Ён разам з табой цярпеў іх. Колькі разоў расьпівалі Яго разам з табой! Боля разоў, чым ёсць плячынак на дне мора! Але кажнага году на ўсёй Беларускай зямлі разносіўся кліч:

—Хрыстос Уваскрос!

... І ты уваскрэсьнеш, мой родны краю. Скінеш з тваіх яроў адьвечнае гора і пуды.

Ты перастанеш плакаць. Ты паднікнеш сьвой твар. З надзеяй будзеш лавіць зыкі званоў:

"Бом! Бом... Ідзі Юдаваць адзаяваную бацькаўшчыну!

Наперад, да лчасзя! Хай злое ўсё дрогне!

Вясна ўжо на сьвеце— Хрыстос Уваскрос!"

Я ў лятучэньнях бачу, як сьвятлее твоя твар, мой родны краю! І, поўны сил і веры ў тваё уваскрэстаньне, я крычу ўва ўсё коц тваімі нывамі, лясамі і балотамі, тваімі пакурмамі вёскам:

—Зь вялікім сьвятам вінім! Зь вялікім сьвятам, Вялікім Беларускім Народ!

—Хрыстос Уваскрос!

Алесь Салавей

ГАМОНІЦЬ ДАЎНЯЯ ПРАЎДЫ ЗВОН

Гамониць даўняя праўды звон,
Гудзе --- ня мае змору.
И моўкае цихи, мирны сой
За горами, за морам.

За морам, горами --- спакой
И людзям сыпаць спакойна...
А над калыбай дум и мрой
Узняты меч разбойны.

Наверстаў душы, як слата,
На люд, на край напалі.
На'т сына Богага ---Хрыста,
Зьяславіўшы, расьпялі.

Хрыстовых праўднейшых сыноў
Аддэлі на згіноту.
А звон --- той слаўны звон вякоў---
Укінулі ў балота.

Спалілі хаты, а людзей
На сьвеце разгналі,
Аддэлі прыласьць зьлюбдзё,
Былое рэстапталі.

.....

Здалося, зьнішчалі жыццё
Ялвернікі бячасьне.

Здалося, ўсё у нябшчыне
Пайшло і не ўваскрэсьне.

Здалося, змеўк навеки звон,
Пайшоўшы на скананьне.
Никто ня чуў, як стогне ён
У топкай вечнай твани.

Никто ня знаў, як звону гмеў
Зьбіраўся ў дужны гоман...
Звон страджаўся, зазьвінеў,
Над сьветам грывуў гоман.

Зь сивых глыбінняў даўніны
І з ланцугоў палону
Пачулі вольнасьці сыны
Клич праўды і праклёну.

Праклён — няверцам сьмерць і страх,
А праўда — зомак даўны.
Я на выгнаньніцкіх шляхах.
Пачуў той клич прызыўны:

"Выходзь, мой сине! Уставай,
Зірні — вакол прадзесяне!
Ідзі за праўду ў бой! Твой край
Бяз праўды не ўваскрэсьне."

И з доляў -- з сьвету усяго
И ён, и я --- мільёны---
Ідзем, -- мы ведаем чаго, --
Мы ідзем на покліч звону!

Хай з доляў бліzkім будзе край,
Хай зорыць зьніч з-за доляў!
...Журба паіў, маркотны гай,
Айчыны сумны голас...

Ядыгня 2.

В Л Р О З И А

Давдауся Лявон, што ягбня падеха—Марыся да—вынятруся Угару
са тая манера, гаданя бароты. да хлалцоу адом на зыме н, коца
сорта кроуя зыма вайго, а кара падыйма замуж ападець.

Сирыву Лявон вяселле, на іме быць: каб у сорцы дзичны на
доўгая годы добрая памяць застаўся н каб перад людзьмі сораму ня
был; але як тавалося развешаць в дачавай,— сплесаўся, бедны,
як бабёр: быццам чула сорцы нелта нядобрае. Ён н капа ёй на апош-
ня ацвитанын:

—Слухай, падеха мая, адну цябе я толькі даю н адну табе то-
лькі дам пераду: калі цябе прышчыне горная доля, калі табе будзе
вельмі цяжка знаць, што н злота ня будзе вытрымаць, ня жался нико-
му, выкому, альбо знойдзем такую спрыяльную верную душу, як спрыяла
н востра была для цябе адна твайго бацькі; нн знойдзем,— идзі ле-
пш у мес, выбірай, якое табе спадабаецца, дрэва, н яму аднаму, мес-
ты дэвятна, дэцу стаю адыйнай, дэла свой вылівай.

Прайшло нямала часу. Падеха Лявон дацям паведаць. выбегла ма-
рысяка з хаті, зинулася бачыць да калякаў, прышла паслы талоў-
кай да грудзей бацькіна, але кутне, нібы засароніўся, адскочы-
ла, апусыла вочы н стала, тая зымаўшая, толькі губы дры-
даць...

Доўга Лявон моўчкі углядаўся на сваю падеху, а пасыл-я намалу
падыймоу да яе н глумі, быццам нн сваім голасам, стаў дапытваць:

—Дэла:

—Ой, ня ка, татачка!— уздыхнуўшы адказала дэла.

—Падыйла?

—Падыйла, — прашае да Марысяка.

—Кану?

—Бірозы.

—А боль?

—Не знайла наму.

—Яси сикору, намы не гэта дэва, — сказаў Лявон.

Листочка, як палая ад буры бярэзкі, кля ваперазе дэва, а з ёю, як і тэра, ішоў з сякеры Лявон...

—Бось — тая, на узгорку, — трыўку паказала рукою Марыся. — Ой, татачка, — скаржылася яна, — якая гэта была пекная бярэзка, а якая гадкая! Дня лезла бачна на ёй галінамі, а на галінках паўно-сёння зліпенных омскучых листочкаў!..

Лявон паўчаў.

—...Татачка! што ёй зрабілася: Гэта-ж пер лету... чаму яна нчарнела? Чаму зрабнела, пакучнела ёй на листочкі? Татака!

Лявон паўчаў.

—...Чаму паўчелі гэта листочкі? Бачы, татачка, листочкі зь не ападаюць... Чаму галіны сёра яна ўз спусьціла, быццам яны плачуць!

Не пасысла словаў кончыць Марыся... яна пача груўнуць на дрэве абух... Як падстражэная птушка, схопіла яна і схавала за шыю старога:

—Татачка, не чапай! Не чапай, роднае маё! — прасіла Марыся, — баінь... баінь...

Але Лявон, нікога на неўчы, ішоў страву абухом па дрэве: рэ-жа не адгукнулася. — Ступ бачу глумі, каб гэта не па дрэве, а па яшчэ страву. Марыся стала водтаць, заагавала рукі, і глядзела быццам на нешта вельмі страўнае, толькі з бацькай ейных сінчалася адна з адной сылавінкі, як сінчалася пахоўкіна листочка з бярэзкі, што здымалася над абухом... Лявон пераўся, абчасав калі пача кару, і, адарнуўшыся, з усяго размаху запусьціў сякеры ў бярозу і, павярнуў таварыча на бок, адначасна ўлінуў трэску. Дрэва перарынало, зашчэла, нібы стала аліца, як тое дзіця... а з-за ля-вонавай снэры трэскі ладзілі й людзі... Але яа доўга яшчэ давалася праражэнь: нагавуў Лявон, гавнуў на надрэчанае месца, таву туды таварыча і, адарнуўшыся, глыбока ўдынуў.

—Марыся, здымні, кае, — прысачы голасам пачаў Лявон, — ба-чка! Гэта-ж таву ўсё на вадон абалона! А тая, перажыла, адна пер-жыла!.. А ведаеш чаму, гаротнае маё? Бацька! Гэта-ж таву бачы,

гэта... твой малъ спарахнілі гэта бярозку, -- бо ты доляй сваёй ка-
лалася ёй. Дрэва й то спалохалася гэтае домі... Іахіраа гэта бя-
розка, іахіраа без пары, бо кадым разам, кады ты приходзіла да-
лица, ёй было астраа вясёлай, а ты, маё гаротнае дзіця, уснолі, --
ты тады мела квіліны, падобны да шчасця...

І Лявон, узлётны рукамі галоўку сваёй шапкі, кожна прычоснуў
да сябе, а Марысяна, тупачы да бацькавых грудзей, прашаптаа:

-- Татачка, а чаю-а кады людзей я не знайшоу каду пахаліца?
Лявон паўчаў.

Умелішася дудзіць

НАШІЦА ХОЧАМ НА РАДЗІЦЕ

(Урывак з паэмы "Присяга")

Калісьці сокамі грудзей
паила продкаў ты, зямліца,
і мы, каб род не перадзеў,
прышлі пита тваго павіцца.

З маленства снілася ў сьне,
было над'нята нам адзіны...
Дму, як сонгу і вясню,
нашціца хочам на радзіме,

встры дзе ў песьнях: шалісьцяць,
а тесні -- пужныя, лівныя...

Драбніца каменная шыцьця
Усёмі вызнана на вылет;

пахуты ніжкі: радні,
братамі вырашчаны слугам,
уноскі вынітае дні
і радасьць даўняга -- адцуты.

Тут былі а посьніцы бацькі,
і самі скораму ня зналі...
Ідзі, узяўшыся за кий,
у сьвет зляхвы чэрствых далаў.

Ел год якн 1.0⁰ и ня два
у коай чужн ишли нлсьмела.
Сухая, гостран жаства
няма ног стружанае цела.

Нл мела Золю чм. уняць
смы твас у дзвкн сывец:
халоднай поўначы штомн
малечнй сэрца лядзяны вецер.

Цупер, зярн, — перад табой
станн на дзеце гана, овай;
смак, — н рушыся у бой
без супрацьву н без слова.

Пакуль-ла — сокам грудзей,
нн продас некалк, змылица,
нолей, каб род не парадэс,
каб ннла цела не зважнцэ.

Прымн на споведн, васьн
прысн! тчырн! Прычасын
не нажакдуй — свекн грузын
даба заклонн ад негасын.

Масей Садзін

ДЗЯДІНСТВА

Што колись жыло і што пела—
Ача раз ты, памяць, крани!
Прайшли, як даждзны адзвонны
Дзяніштыя глыбокія дні.

Прайшли над дубай галаскі,
Як сонца ідзе па вясне.
І толькі пакрыў залатою
Вы ў снах шалыгніце безь мяне.

О, дуб, на сівым, на кургане,
І сосны адвечныя паляны!
Я помню, у вас замаханы,
Ад радасці буйнай быў п'ян.

О, дзень мой, дагледзаны дзеда,
Билое вярнуцца прымуся.
Усё, што пазнаў я, што зьведаў,
Завецца цяпер Беларусь...

Я ног весяліцца і плакаць ...
Узвухрыся, мой горды скакун!
За рэчку на сочную мякаць
Я зноў паганю мой табун.

У поле, у пушчы, у вясі я
Начны засьвішчу салаўём.
Кявінхасыць! Кявінхасыць! — вярніся,
Вярніся, дзяніштыя мае.

М. ГАРЭЦІ

СТРАШНАЯ МУЗЫКА ПЕСНЯ

Дзялася тое за прыгонам .

Быў у нашага пана, акрутнага і злога пана, Дастаеўскага, малады музыкант.

Звалі яго -- Арцём Скамарох.

Загэе --- Скамарох, што ўвесь род іх -- Скамарохи. Бацька, дзед і прадзед умелі йграць на скрыпцы і былі скамарохаі для усяе акругі.

Ніводнае вясельле бязь іх не абыходзілася.

Спачатку дзед іграў, даючы прыклады сну. Потым бацька замяніў, вадзячы з сабою на ігрышчах і кірашох, дзе трэба і ня трэба, сваёйго палого Арцёму.

Але, вось, памёр дзед, памёр і зацым з маткаю. Застаўся дзяццок адзін, сирата. Тады пан Дастаеўскі ўзяў яго да сябе ў двор.

Йграць-ка хлапец у ёў так, што бацьку і дзеда перайшоў. Ня прастыя дастаў ад Бога пальцы.

Ды толькі меў і свае гонары Арцём. Лядо-а, наш брат-музык, паношкі падданы, а ў іх гонар быў зусім нянасны.

Тады ганарлівы быў хлапец, што нават пан сыцярогся рабіць яму лжую крыўду. Такі ганарлівы: як не захоча йграць, то ці ўпрашай яго, ці наградай яму, -- ня стане йграць ды й годзе!

І вось аднойчы прывёз пан Дастаеўскі з Варшавы новую палубоўніцу-палачку.

Палачка тая вазыла ды і улюбіся ў нашага музыканта.

Узяла на вока простага дзяццока.

Каб ня быў такі ганарлівы, то рэч у той мінуты час звычайная. Пан баўніца з палубоўніцай, а палубоўніца яшчэ каго ў сэрцы мае.

Аж тут выйшла цэлая гісторыя. Арцём дзяццок быў гэткі: як ня любіў, то й прыкідацца не хацеў...

Вягзе пан Дастаеўскі да Варшавы, або ў госьні да суседзін, або на лавы ў пушчу, -- палачка толькі таго і чакае. Гукнець маладца

да сласе и просиць, щоб ёй итраву.

Получивши Арцём іні водаў, у чым справа, итраву палячцы розныя нас-
тупы песны, да іхні яны мела вынікуе інакшасць, бо ніколі раней
ня чула іх. Нават таланиць панасць трохі інакшасць, каб, збавіла, лят-
чай атэмаіць іх.

Але як прывуцеў дурні, што я прасты воем глядзіць на яго
палачку інакшасць, што інакшасць раслуцасць перад іх сасе дэ-
жыны, чарніскасць, буніцы вугальны, косы, што не здарма іна-
кшасць сасе бровы, што не здарма ў яе на беларушым твары яносьць
ноўдзімывае капріскасць лананьне, як заўважыў усё гэта, — страіць
інакшасць итраву ёй песны.

А ізяўчына бачыць, што хіжыя галарывы, — і пэўнасьць інакшасць
на сваю.

Бядо а, яна інакшасць страіць пэўнасьць, то робіцца, як-бы якая
няпрутокасць. То ілача, то сыжыцца, то злосе-халаруе, нічога ў сасе
вене ёй інакшасць інакшасць не снакуе, і кажны лёгка заўважыць яе кахальне.

Палачка інакшасць зь людзьмі інакшасць, і інакшасць хто інакшасць яе, бо
водана-ка: і ў інакшасць палачку інакшасць інакшасць сэрца, і інакшасць
на сваім хлебе — чалавек.

Інакшасць людзі палачку, інакшасць на Арцёма за галарывы інакшасць
інакшасць.

А інакшасць інакшасць, да інакшасць тое інакшасць за інакшасць. І інакшасць інакшасць
інакшасць палачку, ды інакшасць інакшасць усё інакшасць інакшасць гэта: "не
хачу за інакшасць над інакшасць... Інакшасць інакшасць сасе інакшасць!"

Знаў інакшасць інакшасць інакшасць палачцы.

От-ка, вуча інакшасць, інакшасць, як у інакшасць. інакшасць аб інакшасць
тыя прыгожы і інакшасць інакшасць.

Прыехаў інакшасць, палачка інакшасць інакшасць інакшасць яна на інакшасць
інакшасць, — "Так інакшасць, — кажа, — інакшасць гэта інакшасць да інакшасць красы."

Але інакшасць інакшасць, што інакшасць, інакшасць, трохі інакшасць інакшасць.

Гукнуў ён да сасе Арцёма, інакшасць зь інакшасць воем да інакшасць у інакшасць
інакшасць інакшасць інакшасць:

— Скажы, кажа, чым ты інакшасць да сасе інакшасць палачку?

Інакшасць Арцём. І што тут інакшасць?

— Дочка ты, кажа, зь ёй інакшасць: — інакшасць інакшасць інакшасць інакшасць.

— Інакшасць інакшасць, інакшасць інакшасць інакшасць! — інакшасць інакшасць
Арцём.

— Інакшасць інакшасць з інакшасць інакшасць? — інакшасць інакшасць інакшасць, — інакшасць
інакшасць ты ёй інакшасць інакшасць?

—Играй, папочка!

— То ёнобран, ганганс: адо жатися зь ёю н садзися на хлопскую тат: геспедарку, адо наш играць ёй што модыня... адну ноч.

— Да нищо, никога не давяся, а играя — на тоя път с палъци
даж Бог даж.

— Добре чуви, хане, — насъветхуся лези, — помейтай-ле о тей!

А з мольот дотх задзелана каспадедана вычарце: зашварало
полачыне і лачерне...

Давид, тацця, стрэты не ..

Прибавил, яв на той вечер у багетна писарня 3 бора, паклене 3
вянливый сани на чорнах стои, заплелен с вощем, а дно голыти забити-
ся — косянда прихвостни налиты стварынь.

Надпись: «НОЧЬ, КОГДА НЕ СНИЛИСЬ В СОНАХ».

— Погоди, хаче, го не му ври!

— Полик, не таскай все в пак...

— Ну, то йди играй целую ночь! Да хочешь, чтоб не дуло на тебя? Вспомни, как ты плакала на гатях. Марини съел.

Сигурдсон нагнулся, дыша: «Держуешь язык... Ес!»

—Иди, иди, кажи— гласне, такава. Жале њ нас узобав.

Полной дробью, у которой, и записывая так же одно из чисел.

Кудасны акадэмія людзей, якім даў чыну да музыкі і беларуса, хто ў той сапе пры нябожчыцы прыйшла-ткі на яго загуба.

Опаснейший цинер для нас страшный подвизы: ян, усталости та, бурная
з трупы, как загубил того, кого у менями душе любил.

Столи навет каптоць, што цаліцца былі чароўніка, старан кра-
маўскага вадзьм, анал ўдзяся прыгожай ланскай нашоўняй ай, каб
заг, іць намага мурд.

Казали являл, што і сам пад дастаю не спытаўся з чартаўнікамі.
даўно пераняла тэвеса і па свасту слухнага музика. Бядама, чаруна
нята слава ад добрага. узані, бо ё звані хоравым граманам. робіць
лю гэя ланіна, вярнуць на на добрыя думкі.

А было уже где-то над полем лето, когда в дождь по дорожке восточнее отсюда
шла самая видная из церквей.

TO-4 TELUGU BOMBAY APPC.

пришёл. Он д. трудн, красноречив, падался за убогую душу и
ушёл, устраивая свою старую шкуру.

Топи адчыну, аспягае зорка і даў шыракі гук па струнах...

У тым, у бизуне скураты увиты,
На тым на бизуне сьлёзкі паліты.

І шмат чаго играў музыка аб сваёй нядолі змалку дзеі.
А так, песня за песняй, сыграў усё жыццё сваё.

Цёмная нсч стаяла на двары, а як играў, то быццам расплыва-
лася цямнота: то жніво перад вачамі, жнеі п'яць, то ў оенажа-
цях косы звонаць, То ў супрадаках вераценцы трынкаюць, то на
ігрышчы лавоніху хлопцы зь дзеўкамі скачуць.

І нікому не здавалася дзіўным, што ля труны нябожчыцы игра-
ець ён ня толькі хаўтурнае, але і штодзённае, бо ўсё пакаралася
пальцам музыкавым; усё было толькі хораша, ці яно сьвятое, ці
грэшнае.

Аж так і да поўначы падыйшло.

Дайшоў музыка да тае нешчасьлівае часіны, як играў палячцы
панскія песні.

Трубіць паляўнічы рог, гаўкаюць ганчаки, гэта, значыцца, вы-
яжджае пан на ловы.

Сьмяецца палячка, як-бы званочак сярэбраны, — гэта яна це-
шыцца, што Арцём да яе ідзець. Пакацілася ад скрыпкі смутная
жніўная песня, гэта ён пачаў играць ёй наскія песні.

Песню за песняй играець скрыпка, і такая жалба, такая жу-
да чалавечае душы была ў тым граньні, што сэрца ад болю ўсім
сьціскалася. Божы сьвет нямілы рабіўся, жадалася чагось невя-
домага, чаму ніколі на сьвеце ня бываць. Разьліваецца ў сьлё-
зах скрыпка, плачыць аб марнасьці ўсяго сьвету, дзе адзін любіць,
а други — не. Так играў.

Але вось перабываецца іграньне на новы тон. Выплываець напа-
верх магутны гук, горды, непераможны, пад яким ледзьва чуваць
і тыя песні жніўныя, і тое мучаньне палячкина. Зайграў Арцём
аб сваёй гордай, адзінокай душы, зайграў аб сваёй музыцы. Гры-
міць няземны гімн, аж увесь сьвет ад тых гукаў дрыжыць... Па-над
усім вышэй стаіць музыкаў гімн, няма той сілы ў сьвеце, якая-бы
яго сходала.

Раптам зарагатала з кабінэту панскага нешта нялюдзкае, дзікае.
Пан рагочыць, врэ, сьмяецца! А музыкаў гімн, не зважаючы, плывець
шырокай хваляю ў паветры цёмнае начы, як тая магутная бурлівая
рака ў паводку.

Сьціхла рагатаньне, і сярод музыкі раптоўна: бух! —

Сьціхла й музыка, бягуць людзі да пана ў кабінэт, глядзяць: аж

он лажыць з рэзьбітымі мазгамі, пастаюць турэцыі пры ім уролены
лажыць.

А жалі яго нячыстую сілу Арцема іграць, — застрэніўся
наш пан!

Пакаваў яго з палачкаю разам, Арцема-ж зойсёй мы яа відзелі.
Сыйшоў ад нас, у сьвет, няведана іуды.

Бось які зыў і нас музыка, дось якое-што часам дзеялася за і
прыгомам.

Рыгор Крушина

ПАЛЕСКАЯ ТАМАРА

Тану я ў мори марэу,
На сэрцы хвалю прыбои.
Палеская Тамара,
О сьветлым ёсбраз мой!
Не мимаходзя тасючэу
Я ў госям да прыбе, --
Ты засильнае вочау
Цьвіла ў даёй мурбе.
Твой пляжні кудалю косау
Славіу маю думу.
Не паглядай-ла скося, --
Я радасым прашу.
Ня зисахне, ня зьвяне
Пялёсткаў белы цьвет.
Пад сонечнас зьзяньне
Каханьне выйдзе ў сьвет.
Я буду ў гэтым годзе
Гарэць, як у вагні.
Маўчаць пачуцьняы годзе!
--Тамара, прашаю
Ты мне пасустрасі руки...
Я позьняк парой
Прыйшоу каб вызнаць лую:
Ні поўны сьнакой.
Аб гэтым часта мару.
Ні любук маю
Палескую Тамару
Цяю.

25-га Сакальна

Падняты родны сыяг дзяржавы,
Ад даўных спадшчае дыноў,
Із дзён нинішніх прадкаў сваіх —
Ах, і, жыві Есць дыноў.
(Лесня Беларускіх нагірняў)

Гісторыя 25-га Сакальна сагас сваімі карэнямі ў далёкую мінуўчыну нашай Бацькаўшчыны. Горды і магутны стаў на ўсходзе Еўропы нашая дзяржава — Вялікае Княства Літоўскае з даўня старадаўня. У гэты час аднак яно мусіла цяжка змагацца з усходняю навалаю, акрамя таго, адбіваць напады туркаў на поўдні і німеччых крыжаносцаў на поўначы. Карыстаючыся з гэтага вельмі цяжкага палажэння, наш зямельны сусед пачаў рознымі спосабамі падкопваць нашу самастойнасць.

Частка нашай шляхты і магнатаў, заахвочаная рознымі абяцаннямі прысяжы, пачала здрадзіць наш народ і пераходзіць на бок ворага. Наш заходні сусед, шляхцаў ратных злучэнняў, пачаўся напавольніць нашу Бацькаўшчыну. Без яго, аднак, прывітанні да самастойнасці жыцця, ня мог і роўна пагадзіцца з нападзеным яму чужою сілаю парадкам, абмяжоўваючым яго свабоду і самавольнасць жыцця. Ідэя самастойнасці беларускага гаспадарства ўсё гэта жыве і знайшла сваё выразненне ў шэрагу наўстанняў, што пракаціліся бурна хвалямі па нашых землях у 1648 — 1654 г.г. (наўстанні: Нябавы, Кяпаліча, Квасны, Крывешанскі, Гарадзецкі і інш.). Астаўшыся верным свайму народу, крывіцкі князь Януш Радзівіл у 1655 годзе зрабіў спробу аднавіць Вялікае Княства Літоўскае пры дапамозе Швецыі. Але, гэтага яму не ўдалося ажыццявіць, бо ён паў у

знатны, з палачка іх. Ягоныя лянны кацеў прасясыці з зніццё крывінімі магнэат готна Павеі Запега. Але і гэтай спроба не удалася, бо і крэй і народ беларускі быў экачаны доўгімі войкамі і ня змог у гэты час разгэнуць шыроўшага і пераможнага змаганьня за свае ідэалы.

Гэтыя народныя паўстаньні і спробы аднаўленьня дзяржаўнага жыцьця сьвятчаць аб вялікім гераізьме беларусоў і жывучасьці іх Незалежнаскай ідэі.

Насяля гэтых млідачаў пачаўся запраўдні "Стурн-унд Дранг-нэрдэ" супроць крывіцкага рэлігійнага і нацыянальнага жыцьця. Закон за законам, дэкрэт за дэкрэтам, пасыпаліся розныя пастанавы, абмяжоўваючыя поўнасьці прыватнаўных. Найцяжэйшым-жа ударам для беларускага народу, даволечым яго да поўнага кзыржаўнага заняпаду, была забарона калішніх павы ва ўрадах і судах (1597г.).

Нацыянальнае жыцьцё засталася існаваць толькі ў сялянстве.

... А вялікі ішак, мяняліся павароты, бурлілася калісцы магутныя дэмакраты, калішнія валадары сталіся надыявольнымі...

Прыгнатылінікі зымаліся — павольна-ж засталася тая сама.

Не загнучым аднак старня традыцыі, лягенды аб млінуўдх слаўных дзеіх. Іху такаса і дух народны.

Уваля нацыянальных і сацыяльных паўстаньняў у заходняй Эўропе ХІІ ст. дакацілася да нас і гучым рэкам адбілася на нашых землях. Лепшыя сыны нашага народу пайшлі пад вызвольніцкія сьтандарты Дыктатара Беларусі і Літвы А. Каліноўскага і... згинулі. Чорныя сілы кзыржаўскай рэакцыі аказаліся бізнічымі думэйшымі. Зноў кзыржылі паўстанцы, але іх дух ня зломаны.

Ах той дуб-зомат, калісцы ішныя знілі, стаяў над народ у змаганьні за свае правы. Пазрыў дзіна вевер красу яго — ішчыце, палалаў славейшыя галыны, заіс іх дзёсыні даіліся на чужыя палетыкі. Засвалася-б, што дуб заіёр... Не! Ён кзыве, бо яго кзыраньне жыло; яно разрастаецца і надалей.

1917-ты год. Гэта быў год вялікага ўздыму і вярнуленьня нашых сіл. Да гэтага часу беларускі адраджэнцкі рух настаяў ўзмацнеў, што кзыні зьявіўся "гэроізм вялікай на гліняныя нагах" і заваляліся сьцены "турн і народаў", беларускі народ адразу прыступіў да зьдзейсьненьня сьвятых сваіх ідэалаў — аднаўленьня свабоднага дзяржаўнасьці. У с е б е л а р у с к і К а н г р э с, які ад-

было ў сьнедані 1917-га году ў Менску, перавярнуў гэтыя нямесныя абвінавачанні Беларускай рэспублікай.

Гэтак было і трэцюю, што нарасталі на Западзе і ўсходзе, але беларуская мова, якая прагнула свабоды, не адступала.

25-га Сакавіка 1918-га году, пасля ўсяночных абрадаў, першыя вынікі ўзыходзячага сонца ўзгаляліся ў сапраўды нараджаюцца, РАДА БЕЛАРУСКАГА НАРОДА. РЭСПУБЛІКІ. 3-яй устаўной граматай абвясціла Б Е Л А Р У С Ь А Е З А Л Е Н А Я . Н А Р О Д - Н А Я Р Э С П У Б Л І К А Я :

"Год таму назад народы Беларусі, разам з народамі Расіі, сціснутыя ўсёй расейскай царствам, якое найцяжэй з усіх прыдушыла Беларусь; мы пытаемся народаў, які кинуў нас у першую вайну, якая дзяцэнтна зруйнавала гарады і вёскі Беларусі. Мы, народы, Рада БНР, сціснутыя ў роднай краіне, зноў дзякуючы ўсім нашым сябрам, якое было накінутае расейскай царствам на нас, вольныя і незалежныя людзі.

Але гэты час Беларуская Народная Рэспубліка абвясціла сваю незалежнасць і вольнасць дзяржавы. Сапраўды народы Беларусі, у засвоеным істотным існаванні, паставілі аб будучых дзяржаўных злучэннях Беларусі..."

Гэты вельмі важны і абавязковы для Беларусі народ, і над усе гэтыя большыя сілы і веры ў сваю вялікую справу. Гэтую пачынаюць трагічныя за ўладу на Беларусі. Калі народ, перамагшы свой голас і смеласць, што ён шукае жыццё хопі. У чымне заўважым, што 25-га Сакавіка выступаюць адважныя мужчыны. Яны сабе крывёю падпісваюць А.Т. Касталеўскага. Палітыкарай і знае, каго з тых, што першымі паднялі вольны сцяг дзяржаўны. А голас аднаго з іх, гэта Дзяніс Дубоўка і сямейна гучыць заўважымым голасам:

"Беларуская дзяржава і яна становіцца зноў самай Беларусі. Гэты, які жонка трыма, раздзяляеца ў Беларусі, каб перабыць у сабе вялікую дзяржаву ў востраўскай Беларусі. Ён скардае, трывожнае і рускае, што Аляксандр, што ўсё гэты, што ён раздзяляе дзяржаву і дзяржава аднаго аднаго аднаго. Ён скардае, што Беларусь, якая, якая, якая б'юць і што перабыць усе "Аляксандр Дзяніс" яе".

А. Грышук

У С Я С Л А У Ч А Р А Д З Е Я

У жыцці кожнага чалавека, кожнай сям'і і ў жыцці кожнага
іхнага народу, бяручы шыроў, бываюць святлыя і сумныя перыяды.
У неспамыслыя часы чалавек з прымескай успамінае святлыя ча-
сны ў сваё жыццё і гэта надала яму сілаў да вытрымаласці і
да змагання за лепшую будучыню. Як павесныя людзі, так і цэ-
лыя народы, што з таго ці іншае прычыны ў эпоху звышчарна-
страшны сваё самастойнасць, з добрай думкаю ўспамінаюць сваё
слаўнае мінулае. На гераічных учынках продкаў новае пакаленне
вучыцца любіць сваю бацькаўшчыну, быць ажываным для яе. У наро-
дзе вырабляецца нацыянальны гонар і астрымнае імкненне да во-
лі, да пераўтварэння гераічных чынаў продкаў.

Нам, беларусам, ёсць чым ганарыцца. Гісторыя наша багатая
і мы маем на чым вучыцца і з чаго браць прыклад.

Прыкладам вялізнай сілы волі, беспараўнальнай адвагі і не-
звычайнай любасці да радзімы звышчарна на досытку нашай гі-
сторыі князь Усяслаў, празваны яшчэ за маладзёны чарадзесі.

Усяслаў быў унукам вялікай беларускай патрыіты князёўны Ра-
гнеды і кнэўскага князя Уладзімера.

Любасць да бацькаўшчыны пераняў ён ад сваіх бацькоў і ад
радунай бабкі Рагнеды. Пасля смерці ў 1044 годзе бацькі Усяс-
лаў абыў пасад Полацкага князя. Галоўнай ягонай пятай было ўсё
беларускае плямёнаў у адну вялікую дзяржаву, якая пача-б даць
належаў супраціў вяртанню ворага. А ворагаў Усяслаў меў шмат:

Усё жыццё сваё, як гаворыцца ў летапісе, гэты адважны князь
правёў у походах. На камені напад ворага адказваў князь заўсёды,
не знішчаў іх — знішчаў іх. У бітву заўсёды ішоў тым, калі
найсменш спадзяваўся гэтага ворага. Стварылася нават такая на-
гэборка сярод тагачаснікаў, што Усяслаў — гэта не проста сымар-
ротны, а якісьці чарадзеі, што ўначі воўны беглі па дарогах ад
Полацка да Тутмарыні і Кіева, і загараджалі дарогу ворагу, бе-
рэнчы чыякі да сваёй дражні.

У баіх Усяслаў быў заўсёды таі, дзе стваралася найбольшая небяспека. Першы кіднуўся на сваім баёвым кані ў самую гучную ворагаў войніцу, а та ім — ягоная верная дружина.

Найбольш давялося змагацца Усяславу з киеўскімі князямі, якія імгненна здабыць у іх шлях з "варагаў у Грэкі", гэта значыць гандлёвы шлях з Скандынавіі ў Візантыю. Частка гэтага шляху праходзіла праз Полацкае княства.

Дайшло да няжых змагаўняў паміж Полацкім і Киеўскім княствамі. Найбольш жорсткая бітва адбылася ў 1067 годзе пры рацэ Нямце. Злучанымі войскамі киеўскіх князёў перамагчы Усяслава, але і киеўляне пелі вялізарныя страты і не маглі далей ваяваць.

Пасля гэтае бітвы киеўскі князь Ізяслаў запрасіў да сябе Усяслава на вірны перамоў, зрадным чынам забраў яго ў палон і пасадзіў у киеўскі востраг.

Стрэшэнна сумваў Усяслаў на сваёй Полаччыне, седзячы ў чужым востраве. Думкі пра радзіму іх выходзілі з галавы. Якою вялікаю била туга князя-патрыёта на сваім народзе дазвае тое, што ў дзень Вялікадня Усяслаў лютуценна чуў гоман званоў полацкай царквы св. Сафіі.

Але пра добрага князя ведалі і киеўляне. Яны прагналі Ізяслава з киеўскага пасад, вызвалілі Усяслава і абгавесілі яго сваім князем.

Надоўга княжыў Усяслаў у Києве. Думкі аб сваім народзе і аб лёсе зганялі яму сон з навікаў. Кажнага свята чуў ён гул званоў з дэльскай Полаччыны. Нікі вялікіх мусіла быць сэрца князя, калі за тысячы кілёметраў адбывалася ў ім рэха родных званоў!

Князь у сні па радзіме ня меў меж. Урэшце наватрымаў князь. Пакінуў ён киеўскі пасад і вярнуўся ў дарагую яму Полаччыну. За ім пагнаўся Ізяслаў, але свайго княства Усяслаў не аддаў яму, бо народ дружна пайшоў за свайго князя і прагнаў Ізяслава за межы княства.

Усяслаў Чарадзеі памер у 1101 годзе. Памянуў ён сваё княства
нагутны і здольны даць супраціў усякаму ворагу.

Вялікія чыны слаўнага беларускага князя зьяўляюцца цяпер для
нас як ніколі блізкія. Такім-жа хваляючы для нас зьяўляецца
і апавяданьне аб вялікім князевым сэрцы, якое за тысячы кілёмэ-
траў ад бацькаўшчыны чула гоман родных званоў. Таксама і мы на-
чужыне ўспамінаем бацькаўшчыну, а цяперашнія вялікодныя званы
яшчэ раз нагадваюць нас аб ёй.

З Ь М Е С Т

	Бал.
1. Уваскрэсьнем!	3
2. Алесь Салавей. Хрыстосаў лёс. (Верш)	5
3. Хрыстос Уваскрос! (Паводля С.Палуяна)	6
4. Алесь Салавей. Гамониць даўняй праўды звон. (Верш)	8
5. Аддвигин Ш. Бярозка. (Навэля).	11
6. Уладзімер Дудзюцкі. Малица хочам на радзіме. (Верш)	14
7. Масей Сяднёў. Дзяцінства. (Верш)	16
8. М. Гарэцкі. Страшная музыкава песня. (Апавяданьне)	17
9. Рыгор Крушына. Палеская Тамара. (Верш).	23
10. А. А. 25-га Сакавіка. (Артыкул)	24
11. А. Грыцук. Усяслаў Чарадзеі. (Артыкул)	27

ПАЛГОНЯ

ЛИТАРАТУРНА-ГІСТАРЫЧНЫ
ЧАСАПІС

№ 3

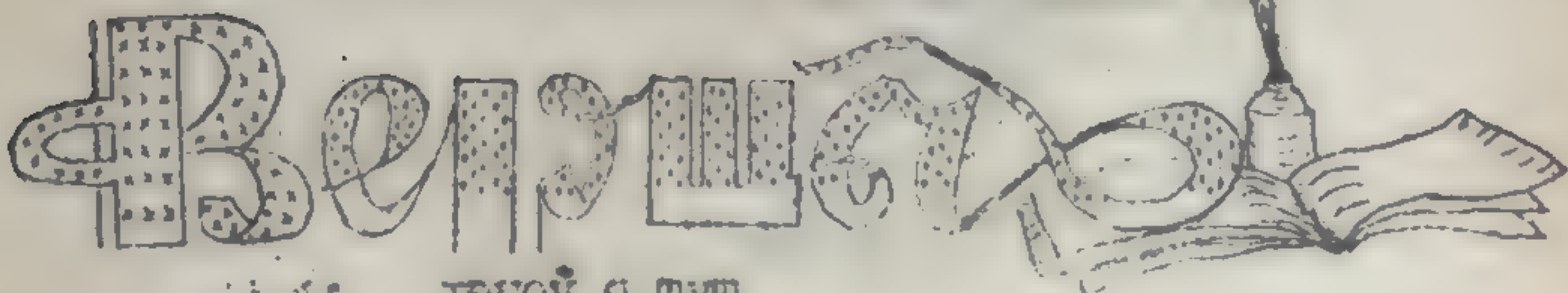
ЧЫРВЕНЬ-ЛІПЕНЬ, 1948.
ЗАЛЪКЗУРГ

З прычыны адсутнасці ў машынапісе
літары "ѣ", замяняюцца яна тут знакамі "е".

Уладзімер ДУДЗІЦЬ

Ізноў я тут

Ізноў я тут, каля цябе,
мой родны, любы, срэбны Нёман.
Скажы мне, колькі на гарбе
сваім добра ты зыцяг в domu?

Якія думы думаў ты,
калі твае сівыя грудзі
мільлён разоў гнялі шлыты
і нещ як амораныя людзі?

Якія песні пелі тут
улетку хлопцы і дзяўчаты?
Хто суцяшаў у воль, слату
душу пакрыўджаную брата?

А колькі поту асначы
ўлілі у глыб твою, у хвалі?
Скажы, скажы, чаго маўчыш,
іх хвалі мову пакавалі?

О, не... Я ведаю — жыве.
Памерці хто такую смусіць?
На ўсе вякі, а не на век
усім нам дадзена, клянуся!

Прызнайся, дружа мой, прапу;
як сам ты — знаць усё хачу я.
Ня бойся: чуеш, які шум? —
ніхто нас трэйці не пацуе.

Прыйшоў сюды я з-пад Гэввіны,
з-пад Віцьбы нашае, з-пад Случы;
Прыйшоў, каб цесніца, ня ныць,
каб больш ня мець в табой разлучын.

Сіоні, прыслухайся — гудуць
бары самотныя і пушчы.
Не, сорама класыці на задзе
дзбро і цэла дрэва трушчыць.

Даруй, што ўзрушаным такім
твойшоў сяды... Я шчыра раю:
як мову нашу, — на вякі
пакінь і скарбы свайго Краю.

1943 г.

БЛІЗКІ І ТАКІ ЗНАЁМЫ

Часта чую сьлёзна-шчыры, лобы
голас, блізкі і такі знаёмы...
Птушка-наймічка свайго Якуба
кліча ў хату родную, дадому.

— Ку-ку,
ку-ку, яснавокі сокал,
ку-ку, ку-ку,
прыляці,

прыйдзі!
Ведаю, казалі мне, ў глыбокім
моры нейкім ты жывеш адзін.

Кінь шукаці на чужыне шчасця,
ку-ку,

ку-ку, кінь чужыну,

кінь!
Строну госяця, расчыніўшы насцьце
шыр блакітную, вавёраў сінь.

Крыўдзіць — не пакрыўджу, дружа;
чуеш калесты садоў, ракі?
Хорам бацькаўскі з пялёстак, ружаў
журныца калі ракі...

Ку-ку,

ку-ку!..

Дарагі Якубе,
вербы гнуткія ў твое, паці.
Зжалься,

зжалься, калі шчыра любіш, —
о, як сэрцайка мае баліць!..

Часта чую гэты голас лобы
птушкі-наймічкі ў вялёным садзе;
кліча, бедная, свайго Якуба,
шчыра кліча страчаную радасьць.

1943 г.

ПЛАЧА КРОПЛЯМІ ЗЛАТА ДЗЕНЬ

Сінь даівосная Неба, рассып
сребра вораў на травы у поўні:
сонца выпіла кроплі расы
прагавітымі вуснамі поўдню.

Вяне, валіцца куст асакі,
млеюць нема садоў маіх ліпы;

Іхны шалест у пале такім
вечер подыхам высьмяглым выпіў.

І ня радуець рыцэжкі вачэй,
І ня цешаць, і дум не вяселіць.
Сума русыя косы пяр
кашміровая засень асёліц.

Сьлед на жорасьце черствых сыцяжын
добуглааю выдаўся плямай.
Неўтаймзваны б'эцца, дрыжыць
у палёх гновам вдушаны лямант.

Плача кроплямі волата дзень,
жараство абнялаўлена сіні...
Мне вдалося: шукаць нас вядзе
лёс ратуны на горкай асіне.

Маці родная, сёстры, браты,
Не змаўкае наструнены голас:
пераймае і лямант, і плач валаты
на аётоку сысьвардзэласьці голай...

Больш нясьцёрпны працяў да касьцей
маё цела на ўмрскую употай;
маё песьні на першай вярсьце
сівер раніць жалючкамі дроту...

Мо' скарыцца, замоўкнуць мо?

Не!

Не замоўкне душы маё песьня!
узьяціць у блакіт, няжывога скране
і заплача ля бацькаўскіх весьніц.

Прытулюся і я да разбураных сьцен,
ля курганаў уклёну, схілюся
і мацней запыю, каб на кажнай вярсьце
чутны голас мой быў Беларусі.

Міпень, 1944 г.

БАЛЮЧЫМ НАКІПАМ СВАЕ КРЫВІ

Адчуў на скрыўджаным парог пагосьце
балючым накіпам свае крыві,
што зноў зайшлася да мяне у госьці
рудая, чорная...

Прыйшла --- жыбі...

Мне ў хаце бацькаўскай ані ня цесна,
пакуль --- падсуседкай пабудзь віму.

Мой сум пагосіцца на даўняй песьні
рукамі моцнымі яго заўму.

штурну, каб сэрца не тачыў нахамі,
у глыб бядонную сініх вазёр.

душа усьцешыцца: канцы адчаю...

Увесну восені спадзе рызьзе

на прысак вахагу, зь дзень адзіты, —
скажу:

цяпло нас не враклося, не!

Я дні лічыў, схіліўшыся на пліты,

і пліты падаваў,

і верыў: не кране
вясны скупая, влая восень — госьця
рудая, чорная...
Вясна, жыві!
Адчуў твой пульс на скрыўджаным пагосьце
балючым накіпам свае крыві.

1943 г.

Я з ПЕСНЯЙ УПОРУЧ ПАЙДУ

Прамчаўся працяты маламкаю час
на крылах апаленых сьвету,
у далі сьсінелыя ўрэваўся, згас,
і песня яго, кажучь, сьпета...
Другі, праціначы шэраўцы ілжы,
выхадзіць на ласе ўзвышша...
І чапаецца пошмакам голас, дрыжыць,
у сполаху струны калыша.
Што двіўнага ў гетым?
У ходзе падзеяў
уцехі ёсць кропля і болю,
і нават імкненьне адно —
маладзец—
парою істоту ўсю коле.
У часіну такую няцяжка вяртаець
удачы свае і няўдачы,
адно ня так лёгка адолець агні
і ветру кірункі выначыць.
О любыя думкі, скажэце, нашто
імчацца наўсуперак буры?
Мо' лепей паволі прайсці, пыхато,
каб вецер убок не адштурхнуў?
Адна грамінае, другая вярста...
На вострыбе ў восенскім садзе
былое грабую навоглег лістаць,
каб в думкаю новай паладзіць.
Лістаюцца дні, а ва імі — гадзі
раджаюцца ў муках і стынуць...
З руінаў сплывае, кудзеліцца дым —
імкненьні ружовыя сініць.
Прастора выбаецца, вярбе, бы вдань,
і смуткам агорнуты месяц
ня ў стане над краем жуду разгайдаць,
што волак наровіць павесіць.
Нічога...
Я з песняй упоруч пайду,
хоць шлях будзе йсці і над пусткай.
Ня вьдзіваць, ня ўзрушаць наструненыя дум
на дрэве крывавыя згусткі.
Над пушчай сіваю — у шуме лясным, —
над стомай рабінавай ночы
ужо праразаецца воблік вясны,
што цемры скарыцца ня хоча.
Адна праймчалася, згасла пара,
прамчыцца у трукаце й гэта...
У небе ваймаюцца воры, гараць,
вяшчуць нам новае лета...

1943 г.

Алесь САЛАВЕЙ

З К Н І 2 СТА ТНЕВУ.

" "

Alca acta est! --

Вырвецца вычна в грудзей.
Благаслаўленьня хрест
Дасыць мне вычлівасыць ладзей.

Пераступлю Губікон
Спраглых чужынных шляхоў.
Як усміхнецца мне кон?
Дзе ад залогі дасыць сжоў?

Поўнач схавася мяне,
Цемрадзі поцем густы;
Досьвітку промень мільгне —
Ветла прытуляць кусты.

Гушч далей — і мурог
Змые расою сыляды.
Збочу з пагровы дарог,
Траплю ў хмызьняк малады.

Строне в прыхільнасьцяй лес,
Будзе высьпельваць мне плян,
Каб неўспадзеўкі пралева
Я аж да ворага ў стан.

Станаў парадак і лад
Шчэ не трапляў пад напасыць.
Сыты нягоднік і кат —
Вораг мой — будзе шчэ спаць.

Будзе ён сон валаты
Бачыць у царсьцьева бярлог...
Перасягну прав драты
І прав апошні парог.

Ворагу крыкну ўсупор:
Alca acta est!
Гневу няўтрымны супор —
Помсты апошні гест.

Вобзем тырана шпурну —
Зваліцца туша, як сноп;
Скокну, як рысь, на сыпіну, —
Каб у вабоймы ня згроб.

Кішчамі горла вдушу,
Ребры патрушчу, хрыбет
Скомсаю, вырву душу —
Гідкі анцыхрыстаў сьлед.

Неба маланкай мільгнець,
Змые ўсё пораш дажджом.
З бліскаўкай — цемры канец! —
Гулка пракоціцца гrom.

Выйдуць і зь местаў, і зь сёл
Тыя, каго ня суняць,
Славы сваёй аўгест —
Сыцяг перамогі узьняць.

Вольнасьць і дух даўніны —
Іхных імкеньняў зьмест.
Чуеце? Кроцаць Яны!
Alea acta est!

1946 г.

ЗЯМЛЯ Ў АГНІ

Зямля ў агні. Гарачыня.
Сусьвету — ня дыхнуць.
Пыкельнай лявы ня суняць,
Крыві струменіць муць.

Зямлі, вямлі гаспадары —
На дэвках, на дэвках нагах —
Сусьвету скарбы і дары
У пекла топчуць. Жах.

"Хадзі сюды, хадзі сюды!" —
Мне кажуць. — "У паход
Мы рушым. Выгядзем зь бяды
Радзіму і народ!"

Адзін: "Вазьмі, вазьмі — ці меў? —
Вінтоўку — новы стыль..."
Я ўзяў. Я ўвесь акамянеў —
Гналы, крывы кастыль.

Другі: "Вазьмі келіх у мяне —
Пітво ў ім змагароў.
Вазьмі!" Я ўзяў, вірнуў: на дне —
Людзкія сьлёзы, кроў.

А трэці: "Змогся? Супачыны!
Прыляж на ложка наш."
Я лёг. Прачнуўся уначы —
Ня ложка, а труна.

І ля мяне, і ля труны —
І века, і цывякі...

Ідуць... ідуць...
Шкілет... мерцвякі...

27.6.1944 г.

Трамвай — даўгавая, танкаявая труна —
Набіты трупамі людзей, бы селянцамі.
А ў мяккай шэраі паднебнага руна
Спадае долу дождж і ў шчыбы б'е дубцамі.

Дол адыхання. Дарогі ў цемру. Спрут
Дратоў трамвайных, ~~яны, шэлі мой перапуталі~~.
Няўжо ~~як~~, як іншыя, ~~калядныя~~ друзі? ~~(11)~~
Няўжо ня вырастае між в тагасветных пугаў?

Кенігсберг, 9.7.1944 г.

Ахвяраў прагне сьмерць. Яны
Ал прайі ёй агук — няма.
У сьвет, дзе востр вывога выт,
Крывею сьцёжкіх нат прыймае.

Мяне цягнула — я ўцёк
І да цябе прыйшоў, мой дружа.
Ты бачыш — я крывей ня сьцёк,
На мне ня раны — кветкі рузаў.

З табой колькі ўжо гадоў —
І асалоду і ў кынуў.
Са мною ты — ў не адзім,
З табой я — кынуў, кынуў я.

Ты бачыш сам — шчаслівы той,
Каму пац сьне слора рукі.
Навешта-ж і неўнае цяго
Нас хоча вноў таптань рвалука.

Навешта-ж так, ты мне сьвяты,
Мне аготвае чужь-нікісьці?
Быць аднаму — быць на мяжы
Прадоньня в брыжам на пруньзанах.

Тады і радасьць ня прыльне.
Сярод чужых сьвіт — сьмерць няма.
Я не кынуў, яны мне,
Калі в брыжам ня маю.

13.7.1944 г.

О, дэда! Нямадзене гэта мне,
Хіба в наусім намер, сьмерце?

Правін ваш, як нябыт, не праміне,
Чакаюцэпра й вас на нашым сьвеце.

Вы мне мячом адсеклі галаву
І гоістрым штыхам пракалолі грудзі,
Зямлёй засыпалі. А я — жыву,
Сьцігуючы цяпер вас, людзі, людзі!

Ад вас, ад вас я сьвету сьмерці — дань.
Цяпер мой зірк — градоньне вашае вгубы.
Я ўдзень — шкiлет жывы, уночы — адань.
Скрыгічуць, просячы расплаты, зубы.

Гукаю ўдалеч: — "Черці й ведзьмары,
Даволі вам сядзець у нетрах крукам!
Грайнецеся, вы мне цяпер — сябры.
С, дайце, дайце мне касу у рукі!

Расплаты час прыйшоў. Шырэй пракос!
Скакаць на скошаных галовах будзем.
Пад ветру стогн, пад сьніг і сковыт кос
Нявінных мерцвякоў ад сну раўбудзім."

Прыйшла, прыйшла чарга скакаць і мне
У княсьцье сьмерці, у пякельным сьвеце.
... Расплата вінавайцаў ня міне,
Сьмяротны танец у мяне наўвеце.

12.8.1944 г.

" "

Бывай, Гедэместе, бывай,
Апошні суворы прытулак!
Паеду, памчуся ў свой край —
Ніхто так, як ён, ня прытуліць.
Скарыся, шляхоў далачынь!
— "Нявванья — чую я — госьці
У доме тваім. Супачын
Рыгуюць табе... на пагосьце."
— "Ня едзь!" — мне скуголяць ветры.
— "Сабакам і сукіным сынам
Назваў цябе дом твой. Утры
Сьляву, — па табе там асіны
Льоць сьлёвы."

Ізноў хтось: — Чака!
У доме — вланынец і ворэг..."
Бывай, Гедэместе, бывай,
Апошні прытулак суворы!
Хай шлях нявыразны — парэ
Ступіць на яго.

Падзямельле
Грукоча: — "Гто ж, майстра пярэ,
Хістаешся, сеўшы на мелі?
Пабач! За табой — штыхі,
Зірні — сьцень пагібелі блеклы.
Забудзься на дом — і шляхі
Убачыш ты высьценьныя в пекла.
А потым — і рай!"

Што мне рай?
Мне ўсё, што ня дом, — ня прытулак.
Сьцякае крывёю мой край —

Цяпер наш і ён ня прытуліць...
Бывай, Гадзямста, бывай!

Гадзямста, бывай!

Плыве вадаплаў і плыве
Ад смерці да смерці у госяці.
Пагібель маея галаве
Прарочыць бясплітна хтосьці.

І кита мне, коза: "Тыне
Цябе ненажоры: традоньне.
А морскія камі на дне
Спакой табе вечны адзвоняць."

"Пакіньце! -- прарокаў працу --
Нялёгка ад самага мора
Спакойна хваць мне душу
На дне неспакойнага мора."

І цяжкая маея галава.
Прароцтва -- жалючыя восяці.
Плыне вадаплаў і плыве
Ад смерці да смерці у госяці.

Вальтыцкае мора.

З агню вар'якага, ■ п'якельнай цямрыні;
Ад даён, што ночамі арабіў пакараў дым,
Уцёк я да палёў. Вірні, зямля, вірні,
І-ж быў раней такім сухім я і блядым!

Як жыў табе, ^{тады} ня ведаў цомры ~~моя~~ я.
І быў тады, як ты, прыбраная вясной.
Цяпер-жа? ~~Мая~~ ~~жыццё~~ ~~пер~~ ~~не~~ твая.
А ты? Ты ~~жыццё~~ ~~моя~~ ~~жыццё~~ ~~моя~~.

Вена, Швадорф, 25.2.1945 г.

А ўсё-ж

І ўсё мы бернемся да хаты, у айчыну,
І не вяселымся у шляхах чужой зямлі.
А я вярнуся а чалавечым ногам ~~моя~~ сынам,
Нашаўкам ~~жыццё~~ крывічоў і іх сям'і.

Скажу, уклёныўшы: Крывіччына сьвятая!
Хай ты насмерць была распытанай, а жывеш.
Тваіх дзяцей ні далёка ні імгла густая
Не абясплодзілі у чарсьцёве пустельных меж.

Жывому -- жыць. Бывіццё-смерць. ~~жыць~~ Жывое
Кідае ~~жыць~~ на сабе ~~жыць~~ ~~жыць~~ ~~жыць~~.
Ты не памреш, ~~жыць~~ Крывіччына! З табою
~~жыць~~ ~~жыць~~ ~~жыць~~ не памрэ крывіцкі род.

12.5.1946 г.

Вольга ТАПОЛЯ

Валька, хадзі да мяне..."

—Чаго, мамуся?

—Хадзі от. Пагутарыць з табой ахвота.

Пасля, родненькая. Часу няма...

—Ды хадзі, кажу! Пасля мо' будзе поўна...

Маці цяжка варочаецца на ложку і глуха, надрывіста кашляе.

Валентына, якая перад гэтым сядзела пры сталё, абклаўшыся вакол цэлымі гарамі паперы, парывучаста ўсхапліваецца зь месца і таропка кідаецца да матчынага ложка.

—Мамуська, родненькая...

Вальчыныя вочы поўныя ватоенай трывогі і глыбокага смутку.

—Ну... ну... Ня треба, — шэпча маці, схуднелаю рукою плячотна праводзячы па ейных сьветлых хвалістых валасох. — Чаго гетак, устрыбожылася? Ня чула, як кашляю, ці што?

Валька маўчыць, пільна ўглядаецца ў гетак зьіначель, бязьмежна любі матчын твар. Божа, як яна зьмізарнела! Адны толькі вочы, цёмныя і вялізныя, блішчэць на дзіўна маленькім, нібы ў двіццаці, баскова-жоўтым твары. Але колькі ў гэтых глыбака запалых вачох, абкружаных сіняватымі запалёнамі, бязьмежнае любасьці да Валькі і нявымернае, нявыказнае прагі да жыцця.

"Ня жыліца яна на сьвеце..." — граносіцца ў Вальчынай галаве ўжо ня новая, але тым ня менш нясьцярпна-страшная думка. Гетая думка, нібы войстры нож, балюча працінае мозаг, рэхам глухога болю адразае ў сэрцы...

І, каб утоіць ад хвораі сваю трывогу, свой боль, Валька, намагаючыся надаць свайму твару як мага больш бесклапотны выгляд, пытаецца:

—Чаго ты хацела, мамка?

—Пагутарыць... Так заўсёды ахвотна мне з табой гутарыць, і так рэдка я маю гетую ўцеху... Усё ты ванятая, усё то пішаш, то не куды сыпляешся, а я ўсё адна ды адна... Ляжу ды маучу... Маучу... Няма в кім гаварыць. І так яно м'яе страшна, гэтае маучаньне... Так страдна, Валька. Бо я-г адчуваю, што хутка прыйдзеца змоўкнуць на век. У магіле ўжо давядзецца заўсёды маўчаць...

—Кінь гэта, мамка, пра магілку казаць!

—Я-я ня часта кажу... Я і сама ня люблю пра яе думаць, ды толькі, як вось так ляжыш ды маучыш, дык неяк міжволі ў галаву лезе... А, ведаеш... так ня хочацца паміраць! Вось-вясна настае, сонейка сьвеціць, такое зьіркае, плячотнае... А на вямлі... ручаёчкі гурчаць... Травіца прабіваецца з-пад сьнегу, цягнеца да сонца... Пра-

будущина повинна мошки, казелькі... Милише, саме маленькае, саме нічёмнае стваренне прагне жыць... А я... я мушу памерці!...

— Мамачка, не пыхы так!... Ты яшчэ будзеш жыць... І яшчэ опаткаеш не адну вёну... — хмурчыі тонкія бровы, кажа Валька. — Ды ня треба так шмат гаварыць... Табе-ж гэта шкодна.

— Ст, нічога!... Ды мне хоць выгаварыцца... Вооў, кажуць: страшна ад вайны паміраць, ад бомбы, прыкладам... А мне здаецца — не! Адна ўзліда стрэку — і ўсё! А тут ня хвіліна... Тут цэлымі днямі ляжыш у гетых маўклівых сцэнах і чакаеш канца... А яны такія доўгія, гэткія дні, і цягнуцца бясконца...

— Мамачка!... — з пакутай выгукнула Валька. — Далека, я больш не магу слухаць... Што гэта з табой сявіць? Ты ваўсёды была такая балдэрая, жыццятраццкая, не вважычы на сваю хваробу...

— І тут-жа Валька падумала, што гэта, пэўна, эгалотычна — не давай маці выткаваць тога, што яе мучыць, толькі таму, што для дачкі гэта няпрыемна, цяжка слухаць...

— Ну... ну... больш ня буду! — вінаватым тонам шепча хворая. — Даруй мне. От так, нейкая дурасць на мне сціпня найшла... А мо' яшчэ і буду жыць! Мо' яшчэ на тваім вясельлі сядзець буду...

Па матчыным твары блуцце святлая ўсмешка. Яна ўспімае вочы і лятучэнна глядзіць у вакно, дзе ў правыста-блакітным, крышталёва-чыстым павеіры палешчуцца аляццотыя праменьні вясновага сонца.

— Замуж я ўжо не пайду... — панура шепча Валька.

— Нічога, пойдзеш яшчэ... На Андрэя свайго, ліхадаея, вабудзеш ся... Толькі от шанаваць сябе больш треба... А то кепска ты сябе дэглядаеш... Вунь, сжуднела... Ці ўсю ты вуту зьела, Валька? Ці згатавала сабе хоць яечка?...

Маці, як і ваўсёды, у канную часіну гатовая вабыцца аб сабе і поўная клопату аб Вальцы, штодзённага дообленага клопату, быццам Валька — маленькая дурненькая дэлучынка, якая не патрапіць заклапаціцца аб сабе сама.

— Ну, цяпер, мамка, я пайду працаваць! — рашуча кажа Валька, узянімаючыся в матчынага ложка.

— Зноў пісаць? — раптаравана пытаецца маці, узянімаючы на дачку поўны жалю і немата лажору повірк. — А я думала, ты пасядзіш яшчэ са мной!...

— Ну, добра, яшчэ пасяджу трошачкі, — згаджаецца Валька, зноў умошваецца кажа маці на ложку.

— Пра што-ж ты цяпер пішаеш? Расказвала-б мне, дачушка!

— Казку пішу... Пра лісуна і русалку... Тое, што ты надоечы расказала... Дык вооў я цяпер гэта ваю сваю... Ну, ведама, трошкі і ад сябе дадаю... Свайго, стылс, свайх вообразаў, так сказаць, падпушчаю...

— Скажы ты!... А я і ня ведала, што ты мае казку будзеш апрацоўваць... Глядзі-тка, вооў ты і пісьменніцай у мне зрабілася... Мо' і слаўтат калі-небудзь стане... Ото-ж у цябе галоўка!... Ты-ж і вершы складаеш... Ты ў мяне і паетка...

— Што там мая галоўка! — крыху вадарэменная кажа Валька. — Усё праё цябе, мамуся!... Каб не твае пудоўныя апавяданні ды казкі, я-б, мусіць, ніколі нічога не напісала... Гэта ўсё ты... Толькі ўва ўсім заслуга. Ты сама ў душы паэта. Ты гэтага і не заўважаеш, але гэта так!... Я адчуваю гэта на кожным кроку... І твая паэзія міжвольна перадаецца мне...

— Што ты там вярзеш! Які я паэта... Я і вершу ніводнага ніколі ў жыцці не напісала. Я проста апавядаю табе тое, што чула яшчэ ад свайго дзеда, або што на вёсцы чула, як настаўнічала... Там сяляне мне шмат розных цікавых гісторыяў ды казак паманавалі... І пэсэнё розных паналізавалі... А што, калі-б ты мне што-небудзь напісала?... Мне асабіста прысьвяціла?... Ну, хоць што-небудзь... Разумееш?...

— Олас маці просічы, нерадучы, нібы ў двірці, якое просіць аб чымсьці недазволеным, або цяжка выхвальным, а вочы пабіраюць

крыху васаромлена і наіўна.

— Мамка, усё, што я напісала — усё гэта я прысвечаю табе! — шчыра кажа Валька.

— Не... — яшчэ больш васаромлена перачыць маці. — Так, каб адразу было відаць, што гэта — мне... Пра мяне саваю крыху... Рагу-мееш?

Скаваўшы гэта, яна адчула сябе страшэнна няёмка і нават ватуліла ў падушку твар. Яна была, нібы вялікі дзіцёнак. У яе было серца крышталёва-чыстае і не сапсаванае праз усё 48 год ейнага жыцця. Гадзі ішлі нібы паўз яго, паўз ейнае серца, кладучы свой адбітак толькі на твары, а яно, серца, увесь час ваставалася нявінным, чыстым і маладым. І менавіта за гэта Валька бяскрыўдна любіла сваю маці. Яна была Вальцы ня толькі маткаю. Яны былі найвялікшымі сябрамі.

Часамі паміж старэйшымі і маладымі бывае прорва, пакладзеная гадамі. Старэйшыя васываюцца аб тым, якімі яны былі раней, і перастаюць разумець маладых. Так ня было ў Вальчынай маткаю: ніхто так добра не разумее Вальку, як ейная маці, ні ў кім Валька не знаходзіла такога гарачага водгуку на ўсё сваё, нават самыя дробныя, перажыванні і інтарэсы, як у ёй...

І таму Вальцы было так страшна, так нявымерна, неперакажна балюча страціць маці...

— Дык напішаш, Вальчка? — зноў пытаецца хворая, нерашуча і нясьмела ўзняўшы на дачку позірк.

— Напішу, мамка... — адказвае Валька, зноў устаючы і скіроўваючыся да стала.

Маці тым часам васынае. Яна сьпіць, дыхаючы роўна і спакойна, нібы вдаровая. І гэта пакрысе супакойвае Вальку. Яна паглыбляецца ў працу, на некаторы час вабываючыся аб усім.

Сонца зайшло. Цямнее. Лёгкі і празрысты бэзавы веснавы вмірок лагодна атуляе вясню, поўніць сабою Вальчын пакой, сьцірае абрысы прадметаў, робіць іх расплыўчастымі і цямнымі. Добра напісаныя літары пачынаюць вылівацца перад Вальчынымі вачыма, знікаюць, губляюцца ў вміроку... Валька кідае працу, адыходзіць ад стала і на пальчыках праходзіць паўз матчын ложка, баючыся патрывожыць сон хворай.

У вміроку матчын твар здаецца яшчэ больш схуднелым і бледным. Ён — нібы дзве цёмныя яміны, і нос ужо заваястрыўся... "Як іхна... — міжволі паўстае ў Валькі параўнаньне. Яна таропка, нібы куды сыпяжучыся, выходзіць на двор. "Памре!..." — думае яна, і лядзяная непераможная роспач, вялевымі абцугамі сьціскае ёй серца.

На аксамітным лыване неба там і сям заграюцца блакітныя ліхтарыкі зорак. Сьветларогі маладзім самотна вьвае над суседскім дахам...

— Памре... — ізноў у роспачу думае Валька, моцна, да болю сьціскаючы на грудзях свае пальцы. — Сьціжня яна яшчэ са мною, яшчэ жыве, хвалюцца, непакоіцца за мяне, чагосьці жадае, спадзяецца... А заўтра... мо ўжо менавіта заўтра ёй ужо ня будзе патрэбна ні гетых зорак, ні месяца, ні вясны, якую яна так бяскрыўдна любіла...

" " "

Вароткую веснавую ноч Валька правяла бая сну. Яна думала пра маці. Пра Андрэя, якога ёй ужо, мабыць, не даядзецца больш бачыць, пра тую страшэнную, пахлізую для яе сумоту, якая чакае яе ў блізкай будучыні. Сон бег ад яе, адмаўляючыся жыццёваму вачыніць ейныя стомленыя павекі...

Назаўтра быў звычайны будзённы дзень... Як і штодня, напружаная праца ва ўстакове, а пасля — таропкая жадзі дадому, сыгнаўне да маці, да хворага, якая ўжо чакае, ужо лічыць часіны і ня можа прычакаць доччынага звасту, ужо недарэчна, як заўсёды, непакоіцца і хвалюцца, што Валька так доўга ня ідзе, хоць яна баяць ледзь ня бегла...

Уважлеіць у хату. У маці — суседка. Дзякаваць Богу — значыць, яна была не адна і не магла аддацца сваім маркотным думкам...

— Валька!... — радаюна выгуквае маці, прыўзняўшыся на ложку, быццам парываючыся ўсхаліцца і бегчы насустрач даччы. — Роднёныя маці!... Сочейна мае яснае!... Як прыйдзеш ты, дык і ў хату... быццам бы пасьветлее...

Прывітаўшыся з маці, Валька выбягае на кухню. Яна сьпісхам раскладзе агонь на пліце, таронка гатуе абед. Няма часу аддавацца роспачы: хворай даўно ўжо час есьці.

А маці гаворыць суседцы пра дачку:

— Добрая яна ў мяне, мая Валька... Проста залатая дачка. Вось — прыбегла з працы — ні хвілінкі не адпачнула, а жутчэй хапілася мне есьці гатаваць... Яна так аба мне клапаціцца, так даглядае... Нібы малую. Быццам ня я матка, а яна... Такое ўжо ў не серца... І такая адкрытая душа... Усё ў яе па шчырасьці... Бывае малых хітры — каў... Гэта — кепска. Загіне яна. Так не пражывеш... Празь меру шчырая... і — мяккая. Серца ў яе надта мяккае і чулае. Бывае прыхільнасьці яна ня можа. А ўжо як прыхільнасьць на каго займе — душу аддае... Сябе не пашкадуе. Добрая яна, а для сябе — ліхадзейка...

Маці цяжка ўздыхае.

Абед гатовы. Суседка пашла.

Сяньня Валька сумная. Хворая намаганьня яе разважыць.

— Чаго ты сьняня... такая? Мо' в-за Андрэя? Ён яшчэ прыйдзе!... Вось пабачым... Ня сумуй!...

Яна сама ня верыць у гэта і добра разумее, што лепш-бы было Вальцы забыцца на яго, не ведаць ягонага прыходу, але разам з тым яна разумее, што цяпер яшчэ Валька ня можа гэтага, што яна аб ім марыць, што ўпотаі спадзяецца яго бачыць, і хворай хочацца сусьціць дачку. Яна ідзе тут не па тым шляху, на які становіцца звычайна маткі. Яна паўтарае:

— Валька, ён прыйдзе!...

І заўважыла, у Валькі нараджаецца нейкая надзея. І хоць яна была сумная не в-за аднаго толькі Андрэя — нят куды ў большай меры в-за хваробы маці — аднак, ёй робіцца некалькіх лягчэй, і вочы ўраз становяцца веселымі...

Маці заўсёды здолее яе разважыць, сусьціць. Нават цяпер, калі яна ў такім цяжкім стане... Але што будзе, як ня стане маці?...

" " "

Яна вдарылася хутка, вельмі хутка, нават раней, чымся можна было спадзявацца.

Была ясная веснавая раніца. Хворай прынеслі букетік першых блакітных кветак. Яна паднесла іх да свайго твару, прычотна пачала іх губамі.

— Любыя!... Мілья!... Я яшчэ пабачыла іх... Якія яны прыгожыя, цудоўныя!... Як я іх люблю!...

Яна прыўзнялася на ложку, каб лепш завірнуць у вакно.

— Неба... чыстае веснавое неба... — прашаптала ціха і неяк падаіццаму наўна-жалюна, — Заўранкі так... пяоць...

І раптам вочы яе напіліся дрэкім, нявыказным сполахам.

— Валька, паміраю!... — крыкнула яна надзіва моцна, звонка і чыста. — Паміраю!...

Маці закідалася, ваваруцілася на ложку, парывалася ўстаць.

Валька паклікала суседзяў. Усе пасталі вакол ложка і маркотна глядзелі на апошняе пакуты. Ніхто нічога ня мог зрабіць...

Адна старенькая бабуля запаліла васькову свечку...

Праз паўгалавы маці ня стала...

Іаглей для Валькі ўсё пачало, нібы ў гарачкавым крывавым тумане. Валька бадай што ня памятала, як маці ляжала мёртва, прыбраная ў апошні сьмяротны ўбор, як суседзі прыносілі кветкі, улюбёныя ёю першыя кветкі вясны, як сьвятар служыў паніхіду... Бадай што ня памятала Валька і пахаваньня. Яна была, нібы ўчадзелая, нібы цяжка

хвора, няпрытомная... На адзін толькі кароткі момент да яе нібы вярнулася прытомнасць, і яна ўсведаміла тое, што робіцца вакол. Гэта было на могілках. Тады яна ўбачыла перад сабой жаліва-цёмную, глыбокую двірку, куды павінны былі вось вагав апусьціць ейную маці, апусьціць тую, якая так палка любіла жыццё і сьвятло. Валька міжвольна схілілася над ямінаю. На яе дыхнула адтуль холадам і вільгаццю.. Апошні прытулак маці... Вечная ейная хата... Валька ціха ўскрыкнула і, хістаючыся, адыйшла преч. Далей яна ізноў нічога ня памятала. Эда ецца, яна нават не развіталася ■ маткаю...

В

" " "

Валі Валька апамяталася, яна была адна, вусім адна. Вакол былі толькі маўклівыя сьцены, нямыя сьветкі былых радасных дзён у мілай сямейцы, ля любай мамы...

Аднаго разу прыходзіў Андрей. Ён прыйшоў выказаць ёй сваё спачуваньне в нагоды спасыціглага яе гора. Быў сумны дажджысты вечар, у Валькі на сталё нудна гарэла цымная капцілка. Але на момент Вальцы раптам вдалося, што вакол-хораша, радасна і сьветла. У ёй ізноў зварухнулася была надзея... Калісьці яна была шчаслівая зь ім, в гэтым чалавекам, які цяпер трымаў у сваёй дужай, гарачай руцэ ейную жалодную, сгудзелую і кволую, быццам двірачую руку і пасяброўску цёпла ваглядаў у вочы. Мо' яшчэ ёсьць у яе блізкае сэрца на зямлі, і мо' яно б' ецца менавіта ў гэтых моцных, шырокіх грудзёх калісьці бязьмежна люблага ей сябры?... Дарэмна!... Надзея на адно толькі кароткае імгненьне ўзгарэлася сьлязача-яркаю зоркай, каб у наступную-ж хвіліну вгаснуць і шэрым, лядзяным попелам распачы абсыпаць сэрца...

— Валька, — пачаў ён глуха, — мы мусім з табой разлучыцца... Гэта вырашана даўно... Ты ведаеш. Наше каханьне ня можа працягвацца далей.

Яна вырвала ад яго сваю руку.

— Ідзі... — сказала ледзь чутна. — Ідзі да тей... друго?... Я нічога не вымагаю ад цябе. Нічога... Ідзі...

Яна хацела здавацца перад ім вусім спакойнай, абыйкавай, але гэта не ўдавалася ёй. Буйныя сьлёзы набеглі на ейныя, раптам пацьмянелыя вочы і часта-часта пакаціліся па шчоках, а бледныя губы пачалі сударгава крывіцца.

— Ня плач, Валька, гя треба...

— Пакінь мяне!... — сярдзіта, правь сьлёзы праказала яна. — Ідзі... Я плачу не па табе, а па сваёй маці. Я страціла ўсіх... Разумееш? — Усіх!!!... Брата, сястру, найбліжэйшую сяброўку, а цяпер — маці... Ідзі і не перашкаджай майму гору...

— Ня плач, — паўтарыў ён мякка, не звяжачы на ейны сярдзіты тон. — Ня ты адна такая... Такіх шмат... Треба быць мужнай...

Так, ён мае рацыю!... Такіх, як Валька, самотных — шмат... Але-ж ці ён зразуме, што ейнае, Вальчына сэрца ня зносіць самоты, што яно мусіць любіць, толькі любіць, ахвяроўваць сабой дзеля блізкіх, дарагіх, аддаваць дзеля іх усё, жыць дзеля іх?..

— Ідзі! — сказала яна ізноў. — Вам няма больш пра што гутарыць.

І ён пайшоў, пакінуўшы яе адну зь ейным горам. Яму, як і ўсім, ня было жаднае справы да ейных перажываньняў...

Чужы і далёкі, як і ўсе!... Нідае няма роднае душы, блізкага сэрца!...

Яна села да стала і пачала пісаць. Яна пісала вершы аб сваёй маці.

Матуля любая, матуля родная,
Любе няма ўжо са мной, няма!
І я, гаротная, як ёсьць, самотная,
На целы сьвет цяпер вусім адна!...

Напісала... І яшчэ напісала шмат і пра матчыны песьні, і пра ей-

ныя кавкі... І раптам схамкнулася: каму патрэбны цяпер яны, гетыя вершы? Каму?... Чыё серца крануць яны?...

Тады, калі яна, Вальчыная маці, была жывая, калі яна ўся гарэла лебасцый да лачкі, спальваючы на вогнішчы -- мо' недаречных, але вялікіх -- хваляваньняў за яе свае апошнія сілы, тады Валька не напісала ёй, не напісала аб ёй ніводнага радка!... Ніводнага, хоць маці так прасіла, так марыла аб гетым!...

А цяпер?... Навойта цяпер гетыя вершы?...

Яны раваб'юцца аб серцы людзкія, як хвалі прыбою аб прыбярэж -- ныя скалы, не крануўшы іх, гетыя серцы, не спарадзіўшы спачуваньня...

Псэна!...

І Валька бяссьсільна апусціла галаву на свае рукі, складзеныя на сталае...

У бакно мерна і аднагучна барабаніў дождж...

1945-44 гг.

— " — " — " — " —

ПЕРАД БУРАЙ

Мікола ДВАРВІЦКІ

/Урыўак з апавесці "Голао крыўі"/

ВЫЕХАЎШЫ з двара, Палікар заўважыў, што ня відаць не калёсах торбачкі з полуднем. Можа-б ён і не заўважыў, можа і без яго абыйшлося-б, каб ня сусед Лукаш са сваёю засьцярогаю:

— На ўвесь дзень хіба? У полудзень-жа, чуў я, будучь гетыя са-
мыя... каб іх ногі не насілі...

— Буду бачыць, надвор'е ўжо надта добрае, а канюшына адцьвітаць пачынае, — маўкліва адказаў Палікар. А пазней, зірнуўшы на калёсы, дадаў: — Не пашанцуе, відаць, — забыўся от... Кажуць-жа, што за дур-
ною галавою нагам небалазе...

— Палікар, — гукнула, даганяючы, Текля, — што ты сабе думаеш, ня
оўшкі будзеш, ці што? І няма таго дня, каб не забыўся чаго...

— О, балазе маею зацепку. Гадзі-ў-рады трапіцца, а ты — "няма та-
го дня"... Сама ведаеш, чым галовы нашыя цяпер заняты, — узяў з мой-
чыных рук торбачку і паклаў яе на ахапак сьвежае канюшыны. — А ў
хату ўсё-ж зайсьціся треба — табака на ванне засталася, — глыбока
ўдыхнуўшы паветра, неяк глуха, напеўна, згадваючы нешта далёкае, Пра-
гаварыў Палікар.

— Я-ж кажу...

— Чуў ужо, чуў, — перабіў мончыну гаворку, — хлопат вялікі: у Бо-
га днёў многа, управімося, калі жывы будзем, і памерці не памру, калі
адзім раз і ояз хлеба да вечара пабуду, — лагодна пераконваў Теклю. —
табе кажу: ячмень не перастаю, не сьпяшаюся; пабудзь оягоньня каля ха-
ты і ад Віктара не адлучайся надаўга, бачыш, што яму, беднаму, не
здоровіцца, гарачка якая. Заўтра жаць пачнеш, і Алеся тым часам з
места вернецца, — будзе на каго і хлопца пакінуць, і хату... Часіну па-
маўчаўшы, Палікар сказаў: — Можа часом трапіцца што-якое, ніказаць,
глядзі, не забудзься...

— З Богам, даражынькі, опору табе ў працы! Накажу, калі што-якое.

Каб ня геты полудзень, Текля напеўна была-б ужо каля ячменю і ці
мала-б выікала. Зборы ў яе мевялікія: яна яшчэ зь вечара, перад тым,
як спаць ламыцца, думае пра заўтрашні дзень і рэчы ўсе спрытоніць
напэсьве, а гетым разам, як на тое, Палікар зблытаў сваёю памяццю
дзённы разрахунак, — ізноў думай, каб дзень не прапаў дарэмна, і ня
то што дзень, — ого, у Теклі не прападзе ён, — а каб і адна часіна на
глум не пайшла, не змарнавалася ояз працы. Яна ня ведала пакуль тако-
га выпадку ў сваім жыцці, а асабліва ад таго часу, калі пабралася
з Палікарам, каб размыкнуцца калі, як кажуць, улегчы з днём, насало-
ды ягонае не адчуўшы. Ніхто, бывала, першым расы не абаб'е за ён.
Што не, то не. За траіх выірабіць. Гета ня Прозына Ныхайма — ойбіку
біць ня будзе, бяз хлеба седзячы.

— Мамка, — азваўся, войкаючы, Віктар, — перастала балаць галоўна,
і я пайду з вамі...

— Даможна, сыноч, ты яшчэ хворацькі. А я-ж нікуды ня йду, ля хе-

ты буду. Хутка і Аляска прыйдзе, ланіў прыймае табе. Вып'еш, пап-равішся; азьму тады і цябе, і Аляску, — будзеце снапкі наоіць, васі-лькоў нарэць. Заўтра будзе цёпленка-цёпленька, і птушчкі засьпява-юць. Засьні, Віцік, засьні, я не забяўлюся...

«Што-ж гэта я сабе думаю! Ужо нець якая парэ, а я таройкаюся, тупа-ючы ў хаце, — спалохана падумала Текля. — Не забяўлюся, Віціку..»

Узяла сабе і хуценька выйшла з хаты, ў гэтую часіну узяўшы на плот чорная курьця / тая, што мелася быць каранятніцай, але Текля перадумала і пасадзіла іншую, белую кашлатку / і, як павун, засьпявала — Кука-ре ку!

— Акыіш Ліхенька на тваю галаву, яшчэ чаго не ставала... — Курьця зьлёцела з плоту, схавалася пад шырокім густым лісьцем лопуху, і Текля адчула, што нешта моцна калынула ў сэрца. Цяпер яна і сама ня веда-ла, з чаго пачаць і за што ўзяцца. Думала такі замаць ячмень, а тут на табе — і рукі пацяжелі; цела адолела нязнаная дагетуль мяўкасьць. Палікарыха абалерлася на вароты, прыжмурыла вочы, і зь ейных ву-снаў зьляцеў лёгкі скрыгат зубоў; хацелася прыдушыць тупы боль се-рца і забыцца на раптоўную слабацьць цела; хацелася ўхапіцца за адну якую-небудзь думку, забыцца пра свой гаспадарскі клопат і пра ўсё чу-тае. Раптам згадала вобраз нябожчыцы маці: «ейныя слова: "Свайго не абыйдзеш і не аб'едзеш", але і гэтая згадка мільганула отрадам і зьнікла ў мешаніне гутога наплыву думак. А думкі ня спыняліся: іш-лі ды ішлі, нібы даючы месца новым і больш вартым увагі.

Текля чула адно, як падалі на росную мураву гумны першыя ігрушы-скарасьпелкі, чула вясёлы шчэбет птушак у сакавітым зяленіве гумна і другім наваратам прыкрыі голас чорнае курьці:

— Кука-ре ку!

БУЛАНІ ішоў цяжкай ступою, і Палікар не падганяў яго. Нават ніякае ўвагі не зварацаў на гэду і пра касьбу, здавалася, за-быўся. Нельга сказаць, каб напамінец Лукаша пра "гетых са-мых", — пра "гасьней" занепакоў чалавека. Усе Гарбы чулі і ведалі пра гэта, і яно ўжо ня было навіною. Хто-ж, як не Па-лікар, прыйшо першую вестку людзям? На орае вочы перад гетым бачыў як у Вішнеўцы кароў за рогі вывадзілі нейкія людзі ў скуранках, а бабы покатам качаліся і валасы на сабе ірвалі. Цяжка сказаць, што прычынілася да аб'якавасці дагетуль вельмі думлівага і омага га-спадарлівага ў Гарбах чалавека; ці адчуваньне страху, ці сьведамае ра-зумьне нямінучае сьмерці бацькаўскага гкязда? А можа гэта быў тэй цяжкі стан раўнавагі, страшэнны стан душы, калі чалавек аднолькава прыймае істрах, і радасную надзею, і шчаосьце й няшчаосьце, і, стаўшы перад воблікам сьмерці, усміхаецца і разважліва гаворыць: а ты не такая ўжо і страшная, як табе думаецца, і ня радуйся вельмі... Мо-жа оамо жыцьцё ёсьць самай страшнай зьявай у сьвеце? Чалавек-жа і на раджаецца, і жыўе дэля таго толькі, каб памёрці...

Палікар апынуўся ва ўладзе думак і ўспамінаў. Ён не заўважыў, як хутка даехаў і да Белага балота. І толькі тады, калі хвалі ветру да-неслі да ягоных вушаў гукі пастуховае жалейкі, — отрапянуўся і ўба-чыў, як высока паднялося сонца і што на торбачцы з поўднем курала, выпайшы з рук, ягонае, унасьледаванне ад оацькі люлька.

Тамара ЗАЛЕСКАЯ

СЫЦЯПАН Кажура быў нядрэнны мастак. У 193... годзе ў горах з'явіўся. Ён скончыў мастацкую акадэмію. Сярод скончыўшых ён ішоў першымі ў першых шэрагах. Ягоная дыплёмная праца заняла адно з першых месцаў і на акадэмічнай выстаўцы ўзяла на сябе агульную ўвагу.

Ад малых гадоў Сыцяпан прытрымліваўся цікавай прывычкі: ён заўсёды жыў плянамі будучага і генных плянаў стараўся прытрымлівацца. Ня жыў, як іншыя, тым, што дзень прынясе, што само сабой прыпылівае ў рукі, а стараўся пераймаць жыццё, черпаць з яго самае найлепшае і карыснае. Яшчэ вучыўся ў гімназіі, ён упарта працаваў над сабою, удаканалываў свае мастацкія здольнасці і няўхільна лятаў аб мастацкай акадэміі. Ягоныя пляны і лятаванні здзяйсніліся.

Чалавекам Сыцяпан Кажура быў простым і інтэлігентным. Ён любіў працата, захапляўся ўсім нармальным і натуральным. Сярод людзей яго можна было ўбачыць вясёлым і жыццярадасным, тактоўным і вольным. Геткім ён быў і ў сваім вольным жыцці. Сыцяпан адкідаў ад сябе лішняе і занадта вычурнае. Ніколі пры сустрэчах з паважанымі людзьмі не рабіў ніякай і фальшывай усмешкі, а шчыра глядзеў у вочы, ад сэрца ўсміхалася і гарача пацікавіўся руку. Гетым ён шмат каму падабаўся. А ў вачох шмат кэго быў, ведама, і "нявыхава-ным". Але Сыцяпан не праймаўся. Свае ўчынкi ён называў працатай, якую ставіў вышэй за ўсё пустое, хоць непрыгознае, нікчэмнае, хоць нестырлівае. Ня любіў падлізлівых паклонаў мала не да самай зямлі, дарэмнага выдыганьня нагамі, лішняга шматслоўя і непатрэбнай сьмеласці.

Сыцяпан заўсёды быў поўны энергіі і запалу. Ён жыў, тварыў, захапляўся, ўсім цікавіўся, стараўся авалодаць яшчэ недасягнутым, атрымаць яшчэ ненабытае, даваў усяму адпаведную ацэнку. Гэта заўважна вылучала яго з натоўпу звычайных, шэрых людзей, замкнутых у песнях, лгніўшых ад даўнасці, рамаі, ня маючых ініцыятывы і ўласнай думкі, і гэта яго рабіла чалавекам з пэўным палётам, ставіла вышэй абіякавай будзённасці. Сыцяпану думалася, што каб ён знаходзіўся ў тым натоўпе, якога заўсёды цураўся, — тады-б ён стаўся ягонаў ахвярай, задыхнуўся-б у ягонай цяжкой атмасферы і, як мастак, загінуў...

Не, ня быў абіякавым і шэрым чалавекам Сыцяпан. Тое, што прыцягвала і захапляла, — паспяховы прайшоў. Наперадзе — праца і працяг вялікая ўвага, аж пакуль ён, Сыцяпан Кажура, ня стане зусім удаканаленым мастаком і будзе ведамым, для ўсіх даступным... Тымчасам Сыцяпан цвёрда намерыўся пакінуць самотнае жыццё. Хацелася моцнай свай асямейнай прытулак і, будучы атуленым ягоным цяплом, ягонай

заінтаресаванае жывіццём, пачаваць ня толькі на карысьць сваёй сям'і, але і на карысьць... Сьцяпан не задумваўся над тым, каму ён яшчэ сваёй працай можа прынесці карысьць. Усё ж было ведама, што ён нядрэнны мастак і шмат чым можа спрычыніцца для народу.

Але жыццё ня бйдалася так, як Сьцяпан плянаваў. Праз два гады пасля пабраньня памерла ад родаў жонка. Ёйная омерць сталася для мастака вялікім няшчасьцем. Ён страціў, здавалася, непаўторнага чалавека і непаўторнага сябру ў сваім жыцці. Мала ня целы год бадай нічога не маляваў. Пазьней пабраўся другі раз.

Калі Сьцяпан Кажура моў двое дзяцей — хлопчыка і дзяўчынку, — пачалася вайна. Няшчасьце ішло за няшчасьцем: не абмінала яно чалавека, які бяз творства ня мог жыць. Сьцяпан разам з сям'ёй апынуўся ў чужой краіне, далёка ад свайго любімага гораду. Давялося цяжка працаваць у нямецкім горадзе Г. Пра мастацтва ня было калі думаць. Бесчалавечнае барбарства зрабіла мастака рабом, паставіла яго ва ўмовы, у якіх можна было толькі цягнуць нічёмнае існаваньне.

Сталася новае няшчасьце. Яно падкасіла чалавека зусім. У часе бамбардзіроўкі гораду, калі Сьцяпан быў на заводзе, згінулі ў лягэрным бункеры жонка і дзеці...

ВЯСЁЛАЯ кампанія мужчынаў сядзела пры сталае. А трохі вод — даць, у другім кутку пакою, сядзячы на канапцы, жвава гутарылі паміж сабою Вольга Ладунька — гаспадыня кватэры, элегантная жанчына і Марыя Чупрык — маладая, прыгожая ейная суседка. Мужы — Тодар Ладунька і Рыгор Чупрык — былі аярод кампаніі мужчынаў.

— Так ня люблю я гэтых мужчынаў, — гаварыла Ладунька, — што прост не магу вам, Марыя, расказаць... Вы падумайце толькі, — яна кінула галавою ў бок стала. — Прост целымі вечарамі сядзяць над картамі. І мой Тодзік такі дурны, як і яны ўсе, гэтыя мужчыны. Гуляе і гуляе ў карты...

Марыя Чупрык, усміхнуўшыся, адказвала:

— Што вы, што вы, Вольга... Вы няпраўду, памойму, кажаце... — Марыя прыжмурыла вочы — падбрытыя чорныя бровы вытраўняліся ў стронку — і мяккім, грудным голасам прадаўжала: — Ёсць, памойму, даволі мілыя і даволі сымпатычныя мужчыны... Утора я знаёмілася з сынам мамінай сяброўкі... Малады, прыгожы, памойму... Такі скромны, наўны... — Марыя адкінула галаву на сьпінку канапкі. — Люблю наўных і скромных мужчынаў. Грыдзе раней быў такім, але сапсавався... Грыша! — зрабіўшы зыглед маленькай дзяўчынкі, Марыя крыкнула да мужа. — Ты сапсавався, Грыша, праўда?..

Але ні Рыгор Чупрык, ні Тодар Ладунька, ні іншыя мужчыны нічога ня чулі. Гульня была ў разгары. Раптам Тодар Ладунька ўскочыў зь месца і, узяўшы руку з картаў ўгору, закрычыў на ўвесь галас:

— О-о-о! Чыгра! Трэці мне ўрэшце шанц у рукі!

Вольга, ягоная жонка, пакінула канопку і хутка падбегла да стала.

— Тодзік! — закрычала яна. — Што ты сабе думаеш? Ты ня можаш гаварыць трохі цішэй? Я прост больш не магу... — сказала, і вярнула ся ў схваляваная да канапкі.

— Оупакойцеся, Вольга... — оуцішала яе Марыя. — Вы не зьвяртайце на іх увагі... Яны дурныя, сьмейныя дзеці...

— Праўду вы кажаце... — ужо амаль сакрайна падхапіла Вольга. — Прост дурныя, сьмейныя дзеці... Я даўно павыганяла іх з хаты, каб не адзіл чалавек. Тодкі праз таго чалавека я яшчэ стрымліваю сваю нянавісьць да мужчынаў. Вы ведасце, пра каго я гавару, Марыя?

— Не, ня ведаю. А пра каго, цікава?

— Угадайце...

— Мо, пра Сьцяпана Кажуру ведаеце?

— Так, Угадалі. Пра яго. Каб мой Тодзік быў такі, як Сьцяпан Кажура, я ніколі не крычала б на Тодзіка. Той чалавек і ў карты гуляць уме, і мору ведае. Інакш, што сям'я чымусьці не зайшоўся. Калі ён гуляе ў карты, там і таткчы нашы так не гарлапаныць. Пан Кажура, гуляючы, гаворыць такім доўкім галаском — прост здаецца...

це, що ня ён гаворыць, а сама карта так прыёмна выгаварвае словы. Прост праб тады глядзеў на такую гульню. Вы заўважылі гэта?—опыталася ў суседкі.

— А мне чамусьці Кажура не падабаецца... Памоўму, ён такі павольны, хмуры...

— Не камце, не камце! — перабіла Вольга. — Гэта няпраўда. Вы проста не разумееце яго... Ці памятаеце вы, як ён вітаеца? Ён так нізка і прыгожа кланяецца, так пячотна цалуе руку, што прост сэрца маё трапечацца...

У дзверы нехта пастукаў.

— Калі-ласка! — хтосьці крыкнуў з-за стала.

Увайшоў Сыцяпан Кажура. Адрэзу-м, пераступіўшы парог, ён сказаў:

— Нізка кланяюся ўсім

Амаль на пальчыках ён хутка і нячутна падыйшоў да канапкі, ледзь не да поясу схіліўся перад жанчынамі, прывітаўся, цалуе рукі; падароваўся з мужчынамі.

— Я не... — нешта хацеў сказаць Сыцяпан, але яго перабіла Вольга:

— Вельмі прыёмна вас бачыць, пане Кажура. Ойдайце, калі-ласка, панёўскі пане. Разам са сваім прыходам, пане, вы прост прыносіце радасць у нашу хату.

— Дзякую. Шчыра дзякую за камплімент. — ізноў нізка кланяючыся, адказаў Сыцяпан...

Пасля апошняга няпачасця — трагічнае смерці жонкі й дзяцей — Сыцяпан Кажура зусім змяняўся. Сам ён добра заўважаў тое, што зрабіўся падобным на шэрых, нізкавокіх і абыякавых людзей...

" "

У парку цвіла ліпа. Прыёмны пах дрэваў і кветак поўніў паветра. Гуляючы ў прысядах парку, Сыцяпан думаў аб тым, што вою ўжо скончылася вайна, а ён змушаны славяцца па чужыне. Нічога не маючы і нават ня мае ахвоты маляваць... Успомніў сваю трагедыю... Раптам ён заўважыў жанчыну, якая, прайшоўшы ля дзіцячай калёскі, штосьці майотравае. Падыйшоўшы бліжэй, убачыў, што з калёскі саскочыла колца і жанчыне ніяк ня можа яго прыладзіць.

— Дазвольце вам прапанаваць маё дапамогу. — сказаў Сыцяпан.

— Калі-ласка, — прыўзняўшыся і, нібы зьсаромлена зірнуўшы на Сыцяпана, адказаў жанчына.

Сыцяпан хутка прыладзіў колца. Жанчына падзякавала і павозла на ляску зь дзіцем у глыб парку. Сыцяпан доўга глядзеў ёй услед. "Хлопчык ці дзяўчынка?" — мігнула думка. І ён адразу ўспомніў, што не вяселле — ці дзяўчынка была ў калёсцы, ці хлопчык...

Наступнага разу, гуляючы ў парку, Сыцяпан ізноў суотраўся з жанчынай. Прывітаўся, і доўга глядзеў ёй услед, пакуль яна разам з калёскай не схавалася за густай дрэваў. Пазней, стончы вондаль, бачыў яна тая самая жанчына, схіліўшыся над калёскай, спавівала дзіця. Не ёй — ным твары прачытаў і бязьмежную ўвагу, і клопат, і някількі, — усё тое, што ўдзялялася дзіцяці... Жанчына кранулася зь месца і кіравалася на супрацьлеглую бокі. Нуоты охавалі яе... Сыцяпан раптам адчуў, як узбуджана забілае сэрца. На душы нібы падягчела і святлола...

У надыйшоўшую ноч Сыцяпан ня спаў. Нецтваў на рамку палатно, падрыхтоўваў фарбы... Наполудні наступнага дня быў гатовы малюнак схільнай вяскаўскай дзіцяці маткі.

Мастак лававуў сваім малюнкам. У ім пачынаў прабуджацца той самы Сыцяпан, які быў яшчэ на радзіме перад вайной. На месцы не сядзеўся. Хацелася пайсці да Лядуцкі, ці...

З а ў в а г а р е д е к ц ы : На гэтым перапынках прысланае ў редакцыю апавяданне "Чужы". Відзець, паважаная аўтарка ня ўклала праз памылку ў куплет апошніх балонаў твору. Навязаць лучнасьць з аўтаркай нам не ўдалося. Канец, нягледзячы на тое, такі: Сумоноўтам Лядуцкі і Чупрыка не спадобіліся далейшае трыманьне Сыцяпана. Мастак, маючы, быў ходзіць на вуліцу. Ён для ўсіх чужы і адзінокі сярод людзей натоўпу.

ДІВНІЯ СЪПЕВІ

ЯМНА ў лесе глухім, як у нутце.

Неопакоена трапечуша лісточкі на бярозах і трыгону гу-
дуць маюцькі саювыя. Ня рана ўжо, час апоўначы, а ге-
та ночка кунельская...

Бліску? аранжэа каля чорнага ння. што там? Ці грошы заклітыя на
зямлю выхожэць, ці, мска, чарвячок купальскі сьвеціцца?

— Ку-гай Ку-гай Ку-га-га... — страшна раптам заклігатала пашта за
белотам у густарніку. Сі, што там? Ці русалка на галінках бярозавых
гушкаецца, ці сьва лапавухая зайчыке гукее да сябе, заебці хоча?

Вось цяжка заапатала крыльлямі нейкая птушка ў суччы і ў пуш-
чы знікла. Адкуль яна ўзялася ў такую пару?

Сх, добра, — ветрык сьвежы падуў. Ківаецца ля дарогі над камо-
гаю лавовы куот, а там, за ім, нехта чорны вытупае... Пень абга-
релы там, ці што яшчэ.

Ня рана ўжо, час апоўначы, а дарожка нябачная ўсё цягнецца без
канца праз цёмны лес. Калі яшчэ тое поле Залесянокае, а стромна тут
аднаму.

Карсінне па дарозе парало, ня можна шпарка бегчы. А чорна ўсё,
ані жывой душы.

— Госпадзі, памілуй! Госпадзі, памілуй! Госпадзі, памілуй! — шап-
ча Янка, узірнуўшы ў цемь лесавую; ня хоча ён думаць аб нечысь-
ці паўночнай, паціху шчунае кійком дарогу перад сабою, ступае нячут-
на, але каб хутчэй. А валасы на ілбе мокрыя і сыждзёныя.

— Дай, Бомаця, толькі акопы мінуць. Толькі акопы, акопы...

***

А ты акопы зьнімаўшы сьпяць у чорнай цме.
Каб ня можа людзкая, дык ніхто-б і ня ведаў, што калісьці
тут слаўнае замчышча князёў Саламярецкіх было, жыццё
кіпела. Грымелі гарматы, курьіўся дым ад порыху і лілася чаловен-
ка кроў. А ў сьвятлыя вяснікі хмель-віно ў чарах пекілася, ігрымі
гусьлі-самагуды, п'ялы отарсція ліры, стагн стаяў ад гоману людз-
кога і шмат чаго дзеялася, што ўжо наўекі пахавана для пазьнейшых
часоў.

Выйска трымалі князі Саламярецкія сыяг зямелькі свае, сыяг
бел-чорна-чырвоны, не атналі галовы перад цяжкаю сілай Маскоў-
чыны, ня хіліліся і перад хітраю прычэпкаю — Польшчаю...

А ціхі часы, трацілі сілу магутныя і нечакана ўзносіліся ўгору

няпрыкметныя, паміралі князі слаўныя, выраджаўся князеўскі род. Памёр маўклівы сілавусы Мсьціслаў, і васталася на увесь род адна насльодніца — дачушка яго дрыжоная, ненадзейная княжна Ганначка.

Прыгожая яна, як краска Божая, а ровум — дзявоцкі. І серца мела дзявоцкае...

Моліць Бога стары поп, манах Грыгоры: "Утрымай уладу князеў маіх, прасьвятлі вочы княжны маёй на карысьць усіх радавічанаў..."

І гаворыць манах Грыгоры прыгожай Ганне — княжне: "Ох, ты маё, княжна, дзіцяне, Божая служебніца, а падданых сваіх ваступніца, слаўная ты насльодніца слаўных князеў Саламярецкіх, не дапускай ты да сябе паніча польскага, княжыча Уладзіслава Ваябойскага, ня слухай ты салодка-атрутных прамой спранджыстых настаўнікаў яго, беражы пасады прадзедаўскі, і веру сваю сьвятую праваслаўную беражы..."

Слухала папа, ня глядзячы на яго, княжна маладая.

І бев адказу ішоў ён, стары, маліцца Богу ў ціхаві царкве, пабудаванай яшчэ старым князем Лутквенем.

А княжна Ганна часьцей ды часьцей да сябе Уладзіслава, княжыча Ваябойскага, дапускае, часьцей ды часьцей яму ў вочы маладыя пазірае.

Ня цьвёрда стаіць пасады князеў Саламярецкіх, у апасцы ад лаціны і вера праваслаўная. А ходзяць чуткі, — маскоўскі ўладар сваю раць на Літву Рускую паслаў пад старыя мury старога Саламярецка.

— О, Божа наш! О, княжна мая! — стогне поп, манах Грыгоры. Няма ўжо яму на што спадзявацца.

Дарма! Усё канец мае...

Сыплецца цегла і пыл ідзець над сьценамі вавчышча, гудом-гудзіць пад кулямі маскоўскімі Замковая Гара, вяслаў дым усё поле ваеннае, ревуць валы вайсковыя, іржуць коні літвыскія, гудуць званы жаўтурныя льлёцца кроў...

Плачуць маткі па сынях сваіх, а дзяўчаты плачуць па любых сваіх, тутая вялікая агарнула дзяцей Саламярецка, льлёцца кроў...

А ў падземным ходзе-лаве ў пад родных муроў-скляпоў у цёмны лес нясуць княжну Ганну вусатыя, у кунтушах і ў пяром на шалцы, дружнынікі княжыча Уладзіслава. Пакідае бацькаўскае гняздо астатняя галінка ў вялікага радаводнага дрэва Саламярецкіх князеў.

Невабавам... Вось ужо чутны плескачы і гоман ручая сыродвёнага, вось і дуў векавы, а каля яго і ход-лав падземны на вялікую выхадзіць. Як самлела княжна Ганна ў вавчышчы, так і цяпер няпрытомная йдзе. Але патроху-паціху расплюшчыла вочы дзявоцкія, памаленьку, вудую, усё ўцяміла. Абхапіла ручкаю белую невялічкую касу доўгую, чорную, што ў дарове воблыталася, прыціснула да грудак сваіх і сьлязьмі, як каралі добрыя, буйнымі вмачыла іх, шепча сама: "Пасады мой... Уладзя, Уладзя, абарані мяне"...

— Ге-гей! Стойце, стойце, патрывайце, ляхі!... — чутна: вадыхаўшыся, бяжыць нехта вваду. Аж гэта поп Грыгоры. Вяжыць угрунь, воні гараць, белы сам, як сьмерць, у руцэ сьвяты крыж трымае...

— Ці... ці ня... ці ня ўнучку славутага Лутквеня, князя нашага, у стане ляхаўскім бачу я? Ці то праўда, ці то здаецца мне, што зарана так княжна Ганна Саламярецкая ■ роднага кута ў чужу-дальнюю старонку ляціць?..

— Маўчы, манах! — прастагнала княжна.

— Ня можна маўчаці мне, што не маўчаў пад гром гармат і кульны сьвіст на маскоўскіх і польскіх палёх в князем Лутквенем і сынам яго Мсьціславам, ня можна мне маўчаць і перад іхным двіцёнкам...

— Куды бяжыш, княжна? Яшчэ моцны мury Саламярецкія, не паломаны паркан замковы, яшчэ ёсьць гарбувы і арешкі на маскоўцаў у скляпох нашых і ня гнуцца яшчэ нашы людзі, княжна! Многа скарбаў дзядоўскіх вахована ў нас, не малы шмат золата і каменяў каштоўных у сьвятанях нашых, — адкуцімся ад Маскоўчыны, а не пабяжым шукаці помачы ў лацінікаў, куды дзяды нашы ня бегалі і нам ваказалі...

— Манах! Маўчы! Уладзіслаў мой любы абароніць насльодзьдэ бацькоў маіх...

— Абароніць... Княжна, княжна! Так абароніць, што парушацца косыці князеў нашых у трунах і попел іх разьляціцца. Ня хоча Польшча Руоў

Літоўскую сьветрой роўна лічыць. дык ня будзе ні Літвы, ні Польшчы, а будзе магутная бясконца Маскоўшчына. Гора нам!

— Не бязы, княжна! Адкупіся пакуль-што ад маскоўскіх ваяводаў, а там — што Бог сьвяты дае. А пакінеш Саламярецк цяпер, — ня будзе ўжо, ня будзе нашага незалежнага Саламярецка...

— Не... Гей, хлэба, гукі дружыну, вядзіце коней... Ступай, Грыгоры!

Страшны стаўся поп сівы. Высака ўвесь сьвяты крыж, падняў рукі і на калені вваліўся. Балюча паглядзеў у след княжне Ганне, і на неба вірнуў:

— Божа наш! — крыкнуў ён. — Судзі нас, судзі мяне... Канец нам. Наша княжна пакінула нас, сплутала Польшча і Маскве аддала. Вуні склычыліся ў багне валасы яе, дык няхай-жа расклучыць іх. Няхай расплутае, аж пакуль і мы в Масквою ды Польшча расплутаемся...

Задрыжэла зямля, польмя шугнула в усіх бакоў, пад грукат гарматаў і стогны байцоў шугнула ўсё аж на мілью кругом у вямлю на скровь — доньне...

" " "

раішло многа вякоў, і толькі акопы, старыя акопы — сьцікі старадаўчыны — васталіся. А ў ночку таёмную купальскую чутны там званы глухія, жалобныя, і грукат гарматаў, і кі скалечаных, і сыневы манастырскія, і дзявоцкі плач няўцешны.

Страшна тут, а яшчэ далёка Янку да поля таго Балесянскага, а вась-вось і акопы старадаўнія.

— Гру-гу-гу... — усхапіўся вецер, і вахістаўся лес, ваврыў, вась тагнаў. Падгінаюцца ногі ў Янкі, і бачыць ён воддаль дарогі, каля галоўнейшага акому, чырвонае нешта: ці маладзік усходзіць там, ці агонь гарыць, можа цяпло хто расклаў.

— І уваскрэсьне Бог, і разьбягуцца ворагі яго... — ледзь іротаючы сухім явыком, вашаптаў Янка, і цяпло вгасла на момірт. Але раптам асьвятліўся лес: вірнуў Янка — скрынка вялікая стаіць, а на ёй дзяўчына валасы чэша, ды ніяк разболытаць ня можа, а па баках яе два чорныя сабакі на ланігах рвуцца.

Хацеў Янка перахрысьціцца, ды вагледзіўся ён на дзяўчыну — шкада яму стала яе.

Маладая, белая, прыгожая, толькі вочы жавае, а сьлёвы бульцяць, як раса ранняя, па шчоках цякуць. Косы, як вутакі, абхапілі галаву і грудзі, і часам як агонь ад іх пышыць.

— Распляці і мне, распляці і мне... Усё, усё табе аддам, наўекі шчасліў будзеш, а сабак слуг маіх верных, ня бойся. Ой, пашкадуй ты мяне, распляці-ж, распляці мне косы мае, о-о-о!...

Бакацілася сэрца ў Янкі, падвішло пад горла ад жалю, і сьлёвы накруціліся.

А сабакі так і гаркачуць, так і выскаляюцца, агонь в роту пышыць а вубы, што клькі вялевных.

Расьперазаў Янка свой чырвоны пояс: "Няхай мацней сабак прывяжа," падумаў і кінуў княжне маладой.

Задрымела скрыня, ваўзякалі грошы ў ёй, як шалёная — "ой, ба-ліць!" — крыкнула княжна, быццам той пояс агнём пекануў яе.

— Бачаціў ты мяне, а ня вызваліў, буду я мучыцца яшчэ гетулькі, — ваплакала яна жалобна і влосна — Будзь-жа ты пракляты, як праклятая я! — дабавіла і вынікла над вямлёю са скрыняю, а сабакамі і з поясам Янкі...

Зьнямеў Янка.

А ўжо чорна наўкрут, як і раней, лес шуміць, вабішчэў хутка і просьвіт поле Балесянскага.

" " "

Вялікая плачучая, чыя чутна там каля цэвітару мутовага пад отарой ліпінай дуплінгстаў? Іце гэта за отарац сыжылісь

белымі, як воўна бачы, валасамі і мутнымі нявідучымі вачыма, іграе ты? Хто ён готы, хто нясець аб князьстве Саламянецкім?

— То Янка Прокляты!

Адкуль ён, хто ён, — ніхто ня ведае ў тутэйшых мясцінах.

А калі запытацца ў Янкі людзі:

— Дзе ж твая, дзед, радзіна? —

— У Бога, — сунна і павязана адказа ён.

— А ці меў конку, дзед, а дзеткі ці ёсць?

— Пахаваў конку, пагарэлі на пазары дзеткі, пагарэла дабро і хата, і конкі, і кароўкі, і ўсё. А зямелька неўрадлівая мая...

— Які ты жалобны, дзядуля, — скажучь яму, а ён паводаіць перад сабою нявідучымі вачыма, надтрахнець хатыль на плячох, ліру паправіць, крэкне:

— Дзякуй Богу за ўсё, усё пад ім, а ён адвін бесьсьмяротна над намі, — і пад ліру сваю старэнкую запяе сумную-сумную песню аб князе не Ганьне Саламянецкай і аб часох Літоўскай Русі, і аб уладарсцве князеў Саламянецкіх над паліміччамі.

Пяча ліра, і плямунь дзіўная ўбогія, і маладучы, і прыгожыя дзядушкі...

З. ЛАСІЎСКИ

АДЗІНЖА

Епізод з жыцця С. СКАРЫНЫ.

Пляц перад ратушам у Вілені. На мураваным падвышэнні стаіць магістрацкі ўрадовец, лічытуючы рэчы даўжнікоў. Яго абкружае гарадская публіка: мяшчане, мяшчанкі, кучы, духоўныя абодвых законаў, студэнты, якія вучацца ў замежных універсітэтах, чернь.

Урадовец: Во гету груду кніг, панове,
будзем прадаваці,
хто купіць ахвочы
просім аглядаці!

/ Цікавыя падыходзяць да кніг, зваленых у груду на пляцы./

1. Студент /Гаворчыць тоўсты філіян, да свайго калегі/:

Старасьвенкім, роўным пісана уставам;
многа працы, доўга справа,
ды, на жал, наважных тут дармо шукаць ідэяў.

2. Студент: Усё-ж прыгожы гэты вавіток са вьмеяў!
Каб ён быў і сьоскім стылі адраджэньня,
я-б гатоў быў даць...

3. Студент /сьмяючыся/ :

Скажаш чесьць свайго іменьня!...
Мала тут лаціны, — болей усё букі...
Есьць у простае мове для паспольства друкі...
Не, шукаць дарэмна тутка што жывое,
у духу гуманізму... Больш усё такое,
не для нас, асьвету значных замежну,
творы Алігеры, туса мысьль бунтэжну...

1. Манах: Во так карае Бог рушыцеляў закону!
Яго-я сьвятыя словы Франціш крануў рукою
ў кнігах ім самім наоўна друкаваных...

1. Мешчанін: Такіх даўней каменнем пабіваў!

2. Мешчанін: І моладзі ў навуку, рубалі гэтакім руку.

2. Манах: Вось ён ідзе... Бязбожнік!

3. Мешчанін: Ён толькі новамоднік;

Блябобжасныці нана у ім.

1. Манах : Пракляты вы да веку, мудрачыя ў пісьме;
што анельскай рукою накрэсьлена было!

1. Францішканец: Свае яго ня любяць, еатое, бач, і губяць.

2. Францішканец: Аб што-ж у іх то ўсё пайшло?

1. Францішканец: Ён кнігі пераклаў на мову іх прыродну,
наны-ж работу ўсю яго прызналі за нягодну.

1. Пан: Прост даўна: ён навукі скончыў многі
і доктарам сябе мянуе,
а сам гарнецца да паспальства
і кнігі ім друкуе?!

2. Пан: Што кнігі для мяшчан тутэйшых,
і цёмнага паспальства? Даўна!
Ня бачу мудрасыці г у ім,
бо-ж гэта прост наўна!...
Тут, дзе шляхты род в Італьяскне вямлі
вядзе пачатак свой,— хоць, праўда, агрубей
між гэтага народу,— ўсё-ж, традыцыя і кроў
павінны паказваць, што мы, ад шляхты да паноў,
к лаціне бінны павяртаць!
А гетых, шкодных пісьмакоў паспальных
да ката даць!

Урадовец: Аценены на копы дэвве,
во геты кнігі ўсе,
хто в вас, панове, болей?

Голас в таўпы: Ня треба іх ў народ шырыць,
а лепш блябобжныя спаліць!

Манах: Найлепш спаліць!
Гавьзяць попел вь ветрам!

2. Студент да калегі: А я ўсё-ж учу сабе купіць
адну в тых кніг, што зьмеямі
вастаўкі маляваны!...

Мешчанін: Давайце проў, агню!
Няхай гарыць, пагань!

Францішканін: Мы пойдзем эгетуль, брат,
бо тут благая йдзе гульня!

2. Пан: Люблю прастоту наву,
вдаровага ў ёй імат інотыінкту!
Я сам ня іншы суд
даў кніжні гетай,
якая толькі можа далей
у барбарства нас гнаць...
Нам, ірыўцам і ліцьве,
нашмакнам рымлянаў славетных,
к лаціне тре'вяртаць...

Чарнь/анюоты-оалому і дровы/:
— То-ж, бедна, блябобжнік!
— Яшчэ які! Іма ты умеў чытаць,

То в кінці містох, як той бунтежник,
чарує нас своїм виступом
сабе на умі...
— І думав, що не був ні в службі?
— А то-ж чому не!...

Армянін: Ї даўгі улеа па вушы
права кнігі он сее...

Мешчанін: Кідай ў яго каменне,
блябоніка, што губіць душы!...

Камея трапляе ў Францішка Скарыну, і ён спіраецца ад сыцяну ратуш
злева ад таўпы. У таўпе выбухае смех адначасна і клубамі дыму
нейдзе некім запаленай ахапці саломы.

Скарына: Горкім паліцам шлях мой бую,
горыч ліць ў чару жыццё не скупіцца,
і супакоя серца ня знае...
Ох, як ўжо трудна далей так біцца!
Вечнае Праўды Духу Вячысты,
ў сьветкі Цбе я корна ўзываю,
святці, хоць патомным, порыў мой чысты,
цвіру ахвярнасьць кляў як для Краю!...
У садзе віновым нівы ачыста,
ў поце і вноі як я трудзіўся:
кажны расточак духам жарчыстым
греў я, кукобіў і бесяліўся
ўродзе мабытай...

Шмат шчэ акое
мноі ўскалыхна, шмат і зярнятак,
кволах, быць можа, кінута мною:
ў шчырых імкненьні шчыра кляў датак...
Стреу-жа ў ашышту посьак змяіны,
напасыр нічому, ахвядрасьць і зраду,
стау прад місцю віноч бязьвінна...
Колькі балота, подчасці, яду!...
Што пражылося, трудна зыццэці:
трудна і ўцяміць, скуль таё зносьці...
Сілы, цярпеньні, саўтра і-б ядзі
між ўсёй агіды людэкае зносьці.
Зноў-жа от жоўца хлеб мой паліты,
дзень моі заслава чорная Марва;
крыж мой цяжее... Сіл недастатак...
Дзе-ж Ты, я клічу, Вечная Праўда?!

Паміж Скарынай і таўпой праходзяць доўгім радам гарадскія кабеты,
вартачыся на работы. Ідучы, яны пяюць складзеную Скарынам песь-
ню:

О, Ойча наш, Уладар Нябёс!
Хаў імя вечнае Тваё
Між нас сьвяціцца векавечна.

Лад гукі песьні ішлі вачыняе абраа/.

—\$\$\$\$\$\$\$\$\$\$\$\$\$\$\$\$\$\$—

Зржа ВІШЬБІЧ

III. Незабутнае Пола

У чарцы цёмнай і глыбокай
Плешча, пеніцца віно.
Хмелем сьветлым і халодным
Намыхаецца яно.

/Макоім Багдановіч — "Воера"/

Восьліч малюнічых вазёраў мае цудоўнае Наддзвін'е. До-
сынь толькі аднойчы пабачыць іх, каб назаўсёды перакана-
цца ў іхнай надзвычайнай прыгожасці. Нельга вабыць, як
раве ў часе навальніцы велічнае воера Лукміль, як адлюстроўвае ў лі-
пнёвыя ночы і месяц і воры воера Ліне, як перагукваюцца ў травенз-
скія вечары ў бэлавых зарасьніках шкёл воера Лосьніда салаўі, як
шапоча над воерам Ымна трысьце. Лірнікі і дудары спэвваюць, што
можна пачуць, як ідуць на Валікувонь знаны гораду, ватопленага вялі-
чым воерам Няшчэтра і як сыпяюць на Селуху вялёнаковыя русалкі
маленькага воера Неклач. Тог, хто ведае гэткія вазёры, адразу вразу-
мее вахаглен'не пакутніка-гэта Уладзімера Хадзькі:

І цяпер мне ня верыцца ў моц гаманін, —
што пакіне Беларусь Швайцарыя.

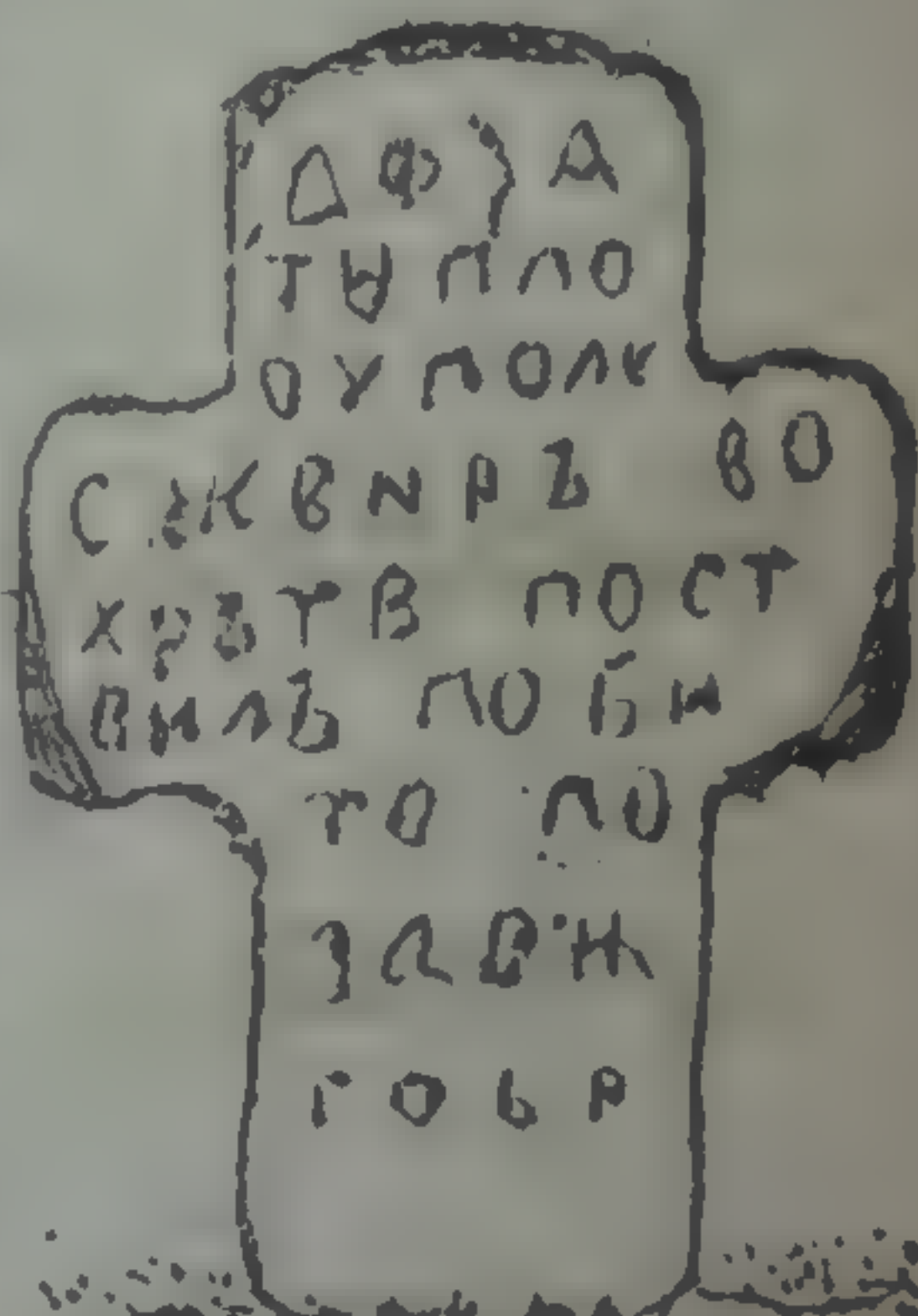
Бэзліч малюнічых вазёраў мае цудоўнае Наддзвін'е, але найпры-
гажэйшым зь іх будзе незабутнае Пола. Празрыстая вада ў ім нагадвае
сваім блакітным колерам вочы крывічанак і ў
гэтую блакіць, нібы ў лэстра, доўгацца на са-
бе увьображэньня гаі. А вакол, як браньнае ма-
ніста, аб'ймаюць яго вадуменыя курганы. Тут,
у прэсмыхах паміж вазёрамі, заўсёды адбы-
валіся заўважныя біткі. І шмат што гаварыў бо-
ларускаму сэрцу старажытны помнік, які апа-
ходзіўся на самым беразе малюнічага воера,
каля маэнтку Сокарава. Гэта быў вялікі грані-
тавы крыж. На ім быў, пашкоджаны часам, на-
піс славянскімі літарамі:

1569

Тут палі ■ после 200 лавнир во Христу
поставил по битве по зарн...

Адсюль, ад крыжу, ледзь толькі відаць пра-
цілеглы бераг воера, зацягнуты сінявай дым-
кай. І здаецца, такой-жа самай дымкай зацяг-
нуты ад нас далекі 1569 год.

Амаль увесь 16 век латавалі на абшарах на-
шае Радзімы бязьлітасныя войны. Маскоўскія
цары — Іван Трці, Васіль Трці, Іван Грозны
імкнуцца авалодаць ёю, каб праць яе прабіцца
да Балтыцкага мора. Сінявоку Беларусь — зот-
чыну гордае Радзімы — гэткія татарскія ра-

Сокараўскі крыж.

былічы нахабна называюць сваёй ватчынай, ватчынай сваіх продкаў. З неменькімі перапынкамі войны выбухалі у 1555, 1558, 1563, 1566, 1568, 1569, 1586 гадох. Такія багатыя гарады, як Полацк, Магілёў, Гомель, Віцебск, Смаленск руйнуюцца на некалькі разоў. Нельга нават пералічыць колькасць знішчаных за гэты час мястэчак і вёсак. Радзіла зарастае лесам. На гэтых лясох бадзюцца працавітыя людзі, хаваліся ад забойцаў і рабунікоў. У выпіску войнаў, як сьветчыць тагачасная пісцовая кніга, усё, калісьці людзінскае Наддзвін'е, «впусце дэжалом» і далей мы зь не-ж даведваемся, што:

«Михайла со всем домом, з жонкаю і з дзецьмі з голоду вымер... Юр — на двор свой покинул и спол кормитня в отерцы и ныне двор его пует... Два бобылишки: Лукаш и Петрок — один вымер, а други ошело. Нарешце у 1563 годзе на Беларусь рушыцца ■ 900-тысячным войскам обер-кеф апраўнікаў цар Іван Грозны, запэўнячы, што:

У дзевіне дню залістое, і берагі сярэбраныя. Толькі гэтае золата і срэбра адвеку належаў крывічом, ■ не расейцам. Пачынаюцца упартыя бойкі з уоходнімі захопнікамі, якія канчаюцца часовай перамогай імперыялістычнай Масквы. Ад крыві пачырга — нелі родныя вазеры. Змаганьне было няроўным. Характэрна, што у 1566 годзе расейцы пабудавалі на нашай зямлі пераг цывільнаў і асрод іх цывільнаў суша, у якой знаходзілася 6 тысяч стральцоў, 23 гарматы, 132 гакоўніцы, 128 доўгія рушніцы, 100 бочак порыху і 4822 зялезныя ядры. Усё-ж тры гады пазней, за пяць вёрст ад сушы, на беразе Пола адбылася заўзятая бойка гераічнага беларускага аддзелу з расейскімі акупантамі. Яны загінулі, але ніколі ў нашым народзе ня знікну памяць аб іх. Вечная ім слава!

Без малга чатырыццаць год, да 1932 году, прастаяў сокараўскі крэм пастаўлены невядомым патрыятам над брацкай магілай 200 асілкаў-змагароў. Столькі-ж часу захоўваўся ў бліжэйшай царкве памінальны сінодзік, у якім былі іхныя слаўныя імёны. І ніхто — ні стары, ні малы — не прыходзіў паўз крэм, каб не перахрысьціцца. Звычайна ўлетку грудок зарастаў белымі рэмонкамі і чырвонымі гвэздыкамі, а таму зводдаль адаралася, што ляхыцэ на ім бел-чырвона-белы сыяг. Звычайна абнявалі над ім жаўрукі і салаўі, а на дзяды прыходзілі сюды галасіць удовы-жаўнеркі, аплываючы сваіх любіх, што сунуліся назаўсёды ў невядомых брацкіх магілах. І ў некалькіх кроках ад грудка штодзень, штоноч ціхутка шумела прыгожае незабытнае Пола.

Андрэй Барсуокі

БЕЛАВЕЖСКАЯ ПУШЧА

Беларускія лясы і пушчы... Яны стаяць на старожы адвечных таямніцах Беларусі. У іх — ных глыбінях захавалася слава вялікіх чынаў нашых продкаў, захавалася Твая слава, Беларусь. У суцэннях волатных дубоў не мядзьежых шкурах адпачывалі Твае валадары. Усеедалны Крыўе-Крыўета варажыў ім славу, а вайцелёты сыпявалі посьні пра няўміручасць народу і пра ягоную ахвярнасць овайму краю. Хутнакрылы арол трымаў дэвор. А над усім — таямнічая, поўная непараўнальнай красы, Белавежа. Шмат аб чым можа яна нам сказаць.

Белавеская пушча знаходзіцца бадай у самым серцы Еўропы, у вярхоўях рек Нарвы, Нарэўкі, Леснай. Разьмешчана яна на нявысокай раўніне, якая ўтварае вадападзел Чорнага і Балтыйскага мораў. Белавеская пушча — гэта астатак тых вялічэзных лясоў, якія калісьці займалі ўвесь пас Вялікіх Далінаў, а на паўночным усходзе злучаліся зь непраходнай тайгой. Падзяляецца яна на тры галоўныя часткі: Пушча Белавеская, Пушча Ляцкая і Оўсіслацкая дача. Дзьве першыя часткі былі дзяржаўныя, а Оўсіслацкая дача — уласнасьцяй графоў Тышкевічаў. Разам вялічэзныя лясы абшар займае плошчу блізу 1500 кв. км.

Белавеская пушча ляжыць ва ўмеранай палесе, пад кліматычным уплывам недалёкага Балтыйскага мора. Як бальшыня лясоў такога клімату, належыць яна да катэгорыі зьмешаных лясоў. Няма хіба нідзе такога лесу ў Еўропе, дзе-б можна было знайсці такую разнастайнасьць расьціннага сьвету, як тут. Цікавы дасьледнік сустрэне амаль усе адменныя дрэваў, якія растуць у Еўропе. Бальшыня зь іх спрадвечу мела тут сваю бацькаўшчыну, і толькі некаторыя адменныя былі сюды прывезеныя і закліматызаваныя. Да галоўных мясцовых пародаў пушчы, найбольшых лікам, залічаем сасну, елку, дуб, клён, таполю, бераст /граб/, ясьень, вольху, бярозу... Сваёю якасьцяй яны перавышаюць падобныя дрэвы іншых лясоў. І таму ня здзіўляе нас тая ўвага, якую заўсёды зьвярталі на пушчу ўсе ейныя гаспадары.

Розных гаспадароў мела старая Белавежа і на рознаму яны ўплывалі ў балонкі ейнай гісторыі. Найбольш хіба шкоды прывнеслі ёй немцы. Заняўшы ў 1915 годзе Польшчу і амаль усю Беларусь, узяліся яны зь нямоцкай дакладнасьцяй экспloatаваць занятыя землі. Белавеская пушча ў першую чаргу атэлася ахвярай іхнага варварства. Праз увесь лес былі праведзеныя вузкакалейкі, з дапамогаю якіх хутчэй можна было-б вывозіць лес. Усе выхарчана было сьціскае на высяканьне. На працягу двух-трох гадоў мільёны кубаметраў найлепшай драўніны пайшло на бу-

даўніцтва падплаваў у Гамбургу, Бремене і іншых партох Нямеччыны. Але ч. толькі ў парты ішоў Белавескі лес. Вельмі яно было выгэсена ў фабрыкі паперы, або на патрэбы хемічнага промыслу. За час гаспадарання немцаў да 1918 году мала ня трыцця частка пушчы была зглым — ленай. Новыя гаспадары, палякі, мала прынеслі пацехі. Маладая дзяржава, ратуецы сваё цяжкое фінансаванне і гаспадарскае палажэнне, змушаная была падпісаць з ангельскай фірмай Сентуры нявыгадную ўмову, на аснове якой цэвалася тэй фірме магчымасць вольнага высеку лесу, што было платой за атрыманні ад фірмы прамысловыя вырабы. Гэноў паплылі мільёны кубаметраў найлепшай сыравіны, геным разам ужо на будаўніцтва вадаплаваў у ангельскіх партох. Напачацце, польскі ўрад учас охамкнуўся. Нявыгадная ўмова з фірмай была парваная, і лес вольней уздыхнуў.

Калі гаворыць аб гаспадарскім выкарыстоўванні лесу, пачае ўважыць увагі на хемічным прамысловасць пушчы. Спярша пачала яна развівалася пры немцах у 1916 годзе. На ўсёй пушчы былі пабудаваныя шпігінярні /майданы/, ■ у Гайнаўцы, у той час яшчэ маленькай вёсачцы была пабудаваная вялікая хемічная фабрыка воцату, шпігіняру і іншай хемічнай выпрацоўкі. Як моцна гэты промысел развівалася, даказвае факт, што Гайнаўка з малой вёскі вырасла ўсёцям двух дзясяткаў гадоў у горад з насельніцтвам да 25 тысячай.

Але ня толькі драўнінны сьвет, гавораць аб пушчы, боцы вартым заўвагі. Навуковыя экспедыцыі ў 1917 годзе выкрылі тут вялікую колькасць карысных лекавых зёлкаў. Апошнія даследаванні, прэсдае — ныйя палякамі, паказалі, што лекавая прамысловасць можа станца крыніцай паважнага прыбытку дзяржавы. Ня можна асмінуць моўчкі і такога фактару прыбытку, які даюць грыбы і ягады. 8 году ў год перад вайной з пушчы вывозіліся тысячы тонаў гэтага прадукту ўва ўсе мясціны Польшчы.

Найбольш, аднак, цікавым зьяўляецца жывёльны сьвет Беларэскай пушчы. Тут загінуў у 18-м стагоддзі астатні тур, тут жыўе яшчэ апошнімагікан, сьмала тура — зубар. У 1916 годзе, падчас першай сусветнай вайны, частка зуброў была вывезена ў Нямеччыну, а частка — вынішчана. Пасля вайны польскі ўрад дамогся звароту колькіх зуброў. Вярнутыя зубры былі паселеныя на спрадвечнай радзіме. Ад гэтага часу зубры пачалі давай размнажацца. Зыў адведзены для іх адмысловы абшар у 56 гектараў, дзе расьце найбольш любімая зубрам травя зуброўка. Калі ўжо гаворыцца аб зуброх, дык вярта ўспомніць адну цікавую іхную ўласцівасць, аб якой ніхто яшчэ амаль не ўспамінаў. Зубар мае вялікую сілу ў языку. Узімку ён можа ўвонірг зьлізаць кару з найбольш старога дуба. Апаздаюць, што аднойчы неасцярожны ляснік / было гэта перад першай сусветнай вайной / прыблізіўся да раненага зубра і хацеў яго дабіць оякерай. У перадсьмяротнай агоні зубар так моцна лізнуў ляснікову нгу, што разам з ботам зьлізаў усе мяса з нагі аж да каліці...

Другая сусветная вайна была больш ласкавай, чымся першая, для зубра — гэтага валадара пушчы. Апошнія весткі з радзімы даносяць, што ў Белавескім парку захавалася 27 зуброў.

Жыўе ў Белавескай пушчы і князь Буралеіскіх лясоў — рысь. Вольна разгульвае ён, неўны ў свой спрыт і сілу, па голых каранаотых дубоў ці гущарах ельніка, не палохаючыся ніякіх перашкодаў. Вядома, хто отыме яму паштод дарогі. Над павольна-плыўнымі ляснымі рукамі паважны архітэктар — бабёр будзе сваё пашлішча. Ніхто не парушае ягонага снакою, бо чалавеку цяжка дайсьці да тых балотаў і дрыгвы, а зьяроў ён не баіцца ў сваіх вадзяных аблогах. Адзіны ягоны сусед — выдра — ня робіць яму шкоды. Жывуць пасуседзку. Час ад часу прыбываюць паўз іх прыстойныя лосы — і зноў ціша...

У сухіх мясцінах пушчы, сярод бярозавых гаёў жыўуць сарны і алені. Яны пераваліма жывыя і вясёлыя, але настарожаныя: заўсёды прыслухоўваюцца, каб неўспадзеўкі ня выскачыў дзе з-пад карчоў і не наскочыў на іх люты ворак — воўк... Цікавымі жыхарамі пушчы зьяўляюцца і чарапахі; іх вельмі шмат.

З пушчы, якая не сябе ўважы чорны бусел. Негул, птушкіны сьвет

боць багаты і разнастайны. Адных ястрабаў — блізу 70 пародаў.

Нічога дзіўнага, што ад найдаўнейшых часоў Белавеская пушча была лятученьнем уоіх паляўнічых Еўропы, да апошняга часу перад 2-ой сусветнай вайной можна было тут сустрэць ня толькі вялікіх дзяржаўных мужоў, але нават каранаваных галоў.

Віскурсіа праз пушчу ўлотку зьяўляецца праўдзівай раскомай нагэда-льніка. Углыбіўшыся на колькісот метраў у гущу сасновага бору, адразу губляеш арыентацыю. Агартас паўэпрок. Пушча амаль ніколі не маўчыць. Заўсёды чуецца ўгары дзіўны шепат. Прыслушаўшыся да яго, здаецца, што дрэвыі расказваюць цікавыя, незразумелыя цяпер, кавкі, аб мінуўчыне. Робіцца вусціна. Раптам штосьці зашуршыць. Падымаеш галаву ўгару і бачыш высёлую вавёрку: яна спыкойна разгрызае васьняню шышку — новыя яшчэ не нараслі. А трохі далей дзяцел абсуквае хворую асіну, шукаючы, дзе ёй баліць. Адразу робіцца весялей. Ідзеш па кампасу далей у выбраным кірунку. Праходзіш цяпер праз такі густар лясога маладняка, што моціш кжннуу часінку адгуканца, каб не разгубіцца. Але вось даходзіць да нюху прывобны пах суніцаў. Прысьпешваем крокі — і шпільчасты лес канчаецца... Паднімаешся трохі вышэй і апіняешся раптам у высёлым блрозавым гайку. Скавітае зяленіва лісьцяў, пах суніцаў заклікаюць на адначынак. Зьбіраем у кошы суніцы і маліны... Вось і паляна. Размяшчаюцца на ўскраі яе. Як прыгожа вакол! Адпачываем і задумваемся над гэтым мастацтвам, якога ніякі мастак ня здолеа перадаць на палатне. Выіокакваюць на палянку для ўцехі два алені. Вольна разгульваюць яны па паляне, але, пачуўшы чалавека, імгненна знікаюць у лясным густарзі...

... А пасюля ідзе на вузкаякалейку, каб на пляцформе вагоніка праз уюу пушчу доехець да сэрца белавежы. Туті там быць, каб пабачыць ейныі слаўны парк, царскі палац /зімовыі замак/, прыродизнаўчыі музей. У парку пабачыш усе дрэвы, якія растуць у Еўропе, а ў музеі — уоіх напханыіх або засьпіртаваных жывёлаў.

Белавеская пушча ў найдаўнейшым часе сваёй гісторыі была бацькаўчынай яцьвягаў. Племя гэтоа было вольні ваяўнічым. У вольныі ад нападэў час займалася палявыньнем, пладаводствам і часткова земляробствам. Найбольшая магутнасьць яцьвягаў прыпадае на пералом 12-га і 13-га стагодзьдзяў. Жылі яны ў згодзе з прусакамі і жмудзінамі. У овоіх паходах даходзілі аж пад Кракаў. Разгромленыі, аднак, польскім князем Дешкам Белым, падаліся яныі назах і ўніліся ў беларуска-літоўскаа княства з сталіцай у Наваградку. На яцьвягах сяньня няма і сьледу. Назовыі вёсак, як Яцьвеек, Чареміскі, даказваюць і іхным колішнім тут існаваньнем. Гэтыі олаўныі яцьвягаў зьяўляюцца сьняньняніі жыхарыі

пушчы.

Ад часу далучэння яшчэ таў да Вялікага Княства Белавеская пушча сталаю неадрыўнай ягонай часткай. Як непраходны мур, стаяла яна на старомы Беларусі, баронячы яе ад нападаў з захаду і паўдня. На ейных ускраінах былі пабудаваныя вялікія ўмацаванні Каменец Літоўскі і Берасьце Літоўскае. Вораг не адважваўся заходзіць глыбока ў лес, ведаючы, што знойдзе ў нетрах пушчы заслужаную сабе пагібель. У спакойны час пушча забаўляла змораных працай вялікіх князёў. Для беларускіх волатаў Кейстута, Альгерда, Вітаўта пушча была ўлюбленым месцам адпачынку. Тут пад цяжкімі адвечнымі дубамі насмешвалі пляны вялікіх паноў, якія ўлавілі нас на ўвесь свет.

І сям'я яшчэ, хоць моцна знішчаная, стаіць Белавеж, як магутны непахістны помнік нашай слаўнай мінуўчыны. Чакае яна цяжкіх таго моманту, калі ізноў у сваіх прыгожых дубровах і гаёх будуць гэтыя праўдзівыя айныя гаспадары.

—oo— —oo— —oo—

У.Гл.

БЕЛАРУСКАЯ МОВА

У ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСІ

еларусы, ці Крывічы — старадаўні народ, мае сваю багатую гісторыю, гісторыю зараджэння, росквіту й заняпаду свае дзяржаўнасці і гісторыю свайго палітычнага й нацыянальнага адраджэння ў павышэйшыя часы.

Беларуская мова, як асобная, пачала складацца яшчэ ў даўнія, пакрытыя сівізнай часу, эпохі. Так, ужо выравна адчуваецца беларуская арыгінальная мова ў такіх крыўдзічых старадаўніх помніках, як, скажам, гандлёвая умова 1229 году /Смаленская Тарговая Праўда/ паміж полацкімі й смаленскімі князямі — з аднаго боку, і немцамі — з другога, як пра гэта сьведчаць досьледы Сабалеўскага — "Смоленско-Полоцкий говор".

Пра старадаўнасьць ужываньня беларускае мовы гаворыць і ведамы дыпламатычны ліст /скарга/ Рыскае рады канца 13-га стагодзьдзя, пасланы Віцебскаму князю Міхалу Канстантынавічу. Ліст геты выяўляе яскравым сьведчаньнем таго, што беларуская мова карысталася ўжо за тых часоў у асьвечаных клясаў пашанай нават сярод іншых нацыянальнасьцяў, дзякуючы сваёй раньняй літаратурнасьці ва даўгі перыяд культурнага й грамадзкага разьвіцьця.

Яшчэ ў перыяд асобных гаспадарстваў-княстваў беларускі народ пачынае вылучаць з свайго асяродзьдзя дзячоў культуры, навукі й літаратуры. Самастойнае беларускае пісьменства існавала ўжо ў адзінаццатым стагодзьдзі, а ў дванаццатым стагодзьдзі пачынаюць выяўляцца ўжо выдатныя пісьменьнікі, як, скажам, Клімент Смаліціч у Смаленскім княстве /1-ая палова 12-га стагодзьдзя/ з сваймі "Пасланьнямі", кніжнік Аўрам Смаленскі — красамоўца 2-ой паловы 13-га стагодзьдзя і пачатку 14-га стагодзьдзя зь ягонымі летапіснымі зборнікамі /1195 г./, Кірыла Тураўскі ў Тураўскім Княстве /1130—1132 гг./ зь ягонымі казаньнямі, адзначанымі вялікімі пастычнымі адольнасьцямі. На вялікі жал Іванам Гровным у часе Лівонскай вайны былі захопленыя багатыя сховішчы Полацкай кніжніцы разам зь летапісамі, хронікамі і ровнымі гістарычнымі дакументамі, якія ня былі вернутыя да апошніх часоў, што не давала магчымасьці поўнасьцю аднавіць малонак культурнага разьвіцьця і стану Беларусі тых часоў. Ня гледзячы на гэта, ведама шмат культурных і літаратурных помнікаў той пары. Варта назваць такі помнік 12-га стагодзьдзя, як "Жыціе Ефрасініі Полацкай" — дачкі Гесртія, мелодшага сына Усяслава Брачыславіча. Афрасіньня Полацкая вядомая, як адданая працаўніца на ніве асьветы й культуры, як пашыральніца тагачаснае духоўнае асьветы прав перапісваньне й распаўсюджваньне кніжок, грош за якія яна раздавала бедным.

Палітычнае жыцьцё Беларусі тых часоў знайшло сваё адлюстраваньне і ў ведамым творы канца 12-га стагодзьдзя "Слова аб палку Ігаравым".

Асабліва часта ўспамінаецца ў "Слове" Полацкае княства і пам'януты да яго іншыя князёў. Есць у "Слове" мясціны, што беспасярэдня адносяцца да гісторыі Беларусі і адлюстроўваюць падзеі на ейных абшарах, вялікія бойкі паміж князямі, крывавае ваяванне ва неваломіх мясцях і самастойнасць краіны:

"На Нямізе снапы сьцелюць
Галавамі,
А малоццяць-жа стальнымі
Іх цапамі.
На таку жыццё кладзецца
Неспадзейна.
І душу ад цела веюць
Безнадзейна.
Берагі ў крыві Зямлі
Па калені,
Не дабро на іх пасеяў
Сейбіт смерці.
А былі гнілі туюценна
У процьмах вузкіх
Там басаяны насцяжы
Сыноў рускіх."

Так асуджае Святаслаў у "Залатым слоце" драпежніцкія набегі ўходзя-слаўянскіх князёў адзін на другога, на Полаччыну, Наваградск, Менск ды іншыя гарады Беларусі і міжвольна адзначае гераізм супраціву войніцаў слаўнага Полацкага князя Усяслава на Нямізе вайску кіеўскага князя Ізяслава, што напала на Полацкае княства.

Асабліва высокага ўзроўню беларуская культура дасягла ў другі перыяд гістарычнага існавання Беларусі — перыяд суцэльнае гаспадарска-васкрасення, беларускае дзяржаўнасці, які пачаўся в сярэдзіны 13-га стагоддзя ўтвареннем на землях Заходняй Беларусі — Наваградчыне, Слонімскай, Ваўкавыскай ды Горадзенскай беларускага княства — на чале в Міндаўтам у Наваградку. Апошні і пачаў адгэтуль — в беларускіх землях — ваваўваць літоўскія землі Аукштоту і Жамойць і ператвараць іх у вялікую федэрацыйную Беларуска-Літоўскую дзяржаву — асобнымі, на першы час беларускім і літоўскім, князямі — на чале — першым.

Утваренне ў сталіцы Наваградку праваслаўнай метраполіі спрыяла ўмацаванню пачуцця супольнасці рэлігійных інтарэсаў і пра гэта салідарнасці палітычных інтарэсаў беларусаў. Усё гэта і прывяло паступова да ўтварення вялікае магутнае Беларускае Дзяржавы. На воў — Вялікае Княства Літоўскае — быў толькі вонкавым, бо маленькая малакультурная Жмудзь /этнаграфічная Літва/ не магла стаць кіруючай ва ўсім унутраным жыцці гэтае вялікае федэрацыйнае дзяржавы, дзе беларусы мелі велізарную перавагу тэрыторыяй, жыхарствам і адносна высокай культурай. Літоўцы ў той час ня мелі яшчэ свайго пісьменства і трымаліся паганскага веравызнання. Беларусы-ж, якія прынялі хрысціянства і правы яго набылі пісьменства — бізантыйскую культуру, мелі выпрацаваную і удасканаленую літаратурную мову. Ня дзіва, што ў новай дзяржаве беларуская мова стала пануючай мовай, мовай дыпламатычных зносінаў, пісьменства, правапісу, размоваў і, урэшце, дзяржаўнага заканадаўства /Літоўскі Статут/. Асвечаныя і дзяржаўныя людзі, як і ўвесь беларускі народ карысталіся беларускай мовай. Треба адзначыць, што, карыстаючыся кніжнаю мовай, нават літоўскія дзяржаўныя дзеячы бралі найбольш яе вапраўдны народны элемент, бо элемент царкоўна-славянскі быў для іх больш чужы в прычыны іншага веравызнання.

"Часы княжання Альгерда /1345—1377/ беларуская мова афіцыйна сцвярджаецца і вызнаецца ва дзяржаўную ўрадавую мову. Усе дзяржаўныя акты пішуцца ў беларускай мове.

Выдатным помнікам беларускае мовы, як дзяржаўнае, вьяўляецца славуты Беларусі, гэтак званы "Літоўскі Статут", пісаны ў беларускай мове тых часоў, які выдадзены ў двух рукапісных редакцыях

як /1529 і 1566 г.г./ і ў адной друкаванай /1588 г./. Яшчэ старэйшым выдатным крынічным помнікам у беларускай мове з'яўляецца "Статут Караля Казімера" /1468 г./.

У "Літоўскім Статуце" кожны пісар абавязваецца пісаць "паруску" і "рускім /крылаўскім/ літарамі". Гэта значыць пабеларуску, бо, як ведама, у тыя часы беларускія ды іншыя усходнія славяне паходзяць з традыцыйнага Кіеўскага дзяржаўнага насілі навоў рускіх, русінаў, а іхнія мовы называліся "рускімі". Не здарма і Беларуска-Літоўская Дзяржава афіцыйна, апрача назвы Вялікага Княства Літоўскага, насіла яшчэ навоў Літоўска-Рускай Дзяржавы. У народзе навоў беларус, беларускі ўжываўся ў даўніх часоў, а ў нямецкіх летапісах і кроніках навоў "беларусы" ўжываецца ўжо ў 14-ым стагоддзі.

Узмацненне Беларуска-Літоўскага Дзяржавы і панаванне ў ёй беларускае культуры і беларускіх элементаў /у пазнейшай сталіцы Вільні ўжо ў 14-ым стагоддзі большыня жыхарства была беларуска/ робіць тое, што да дзяржавы адносна лёгка далучаюцца ўсе беларускія землі, а пры гэтым некаторыя з іх зусім добраахвотна, як Полацкая /1567 г./ і Віцебская, тым больш, што пагрозы знешніх ворагаў прымушалі да гэтага, а далучэнне было толькі знешне-палітычным і не адымала ў іх шырокіх праваў унутранага самаўрадавання. Ня дзіва, што беларуская мова пануе на ўсіх абшарах дзяржавы і ёю карыстаюцца для пісання дыпламатычных дакументаў нават лівонцы ў Рызе ды іншыя. Віленскі прелат Вітэль, адносна прычынаў паўсюднага панавання беларускае мовы ў дзяржаве, кажа ў рымскаму папу наступнае: "Літоўцы маюць уласную мову. Але дзеля таго, што русіны /чытай беларусы!—У.Г./ жывуць у пасярэдку дзяржавы, усё звычайна карыстаюцца іх мовай, бо яна дэлікатная і больш лёгкая". Ёсць шмат дакументаў, што сведчаць пра шырокі літаратурны ўжытак беларускае мовы, як літаратурнае і дзяржаўнае. Цікава будзе падаць тут адзін верш, які захавалася ў старым рукапісе "Літоўскага Статуту". Хоць ён напісаны і не ў чыстай тагачаснай беларускай мове і мае шмат паліграфічных памылак у 17-ым стагоддзі пасля ўзмацнення польскіх уплываў, але варта ўвагі, як дакумент эпохі:

"Ян Казімір Пашкевіч рукою властною пісал: Року тысяча шестьсот двадцать перваго, августа двадцать второго дня.

Полска квітнет лаціною,
Літва квітнет рускіною,
Без той ■ Полшце не прэбудеш,
Без сей в Літве блазінем будеш;
Той лаціна язык лае,
Та без русі не вытравяе,
Ведзе-ж кж, русь, іх тва хвала
По всем свете аж дойрала;
Веселі-ж се ты, русіне!
Тва слава нігды не згіне."

Скрозь тры в паловах вжкі, ад паловы 14-га стагоддзя да канца 17-га стагоддзя, калі дэкрэтам 1697 г. беларуская мова была скасаваная, як дзяржаўная мова, і пісцам Вялікага Княства Літоўскага было загадана пісаць папольску, у дзяржаве панавала беларуская мова і афіцыйна прызнавалася ўсімі дзяржаўнымі і літаратурнаю, кніжнаю, дзяржаўною, урадавою моваю. Фактычна да канца 18-га стагоддзя беларуская мова ўжывалася, як літаратурная. Гэтыя традыцыі пазней аднавіліся цэлай плеядай беларускіх атрадаў у 19-ым і 20-ым ст. ст. У народзе-ж беларуская мова заўсёды была, ёсць і будзе ўжыванай і панаванай мовай. Гэта — адзін з слаўных момантаў гістарычнага мінулага беларускага народу, і ім беларускі народ мае поўнае права ганарыцца.

А ГРЬЦІК.

ДЛЯ ПЫТАННЯ ЯБ КРЗУСНАЙ П У Н І І

другой палове 14-га стагодзьдзя Беларуска-Літоўскае княства дасягнула найвялікшай сваёй магутнасьці. Князі Кейстут і Альгерд у братерскай згодзе, адзін на Ёмудзі, а другі — на Наваградчыне, пераможна адбівалі напады ворагаў з усіх бакоў. У ваваеўніцкіх паходах на ўсход Альгерд дайшоў бадай да самых муроў Масквы і, як гаворыць паданьне, вламаў, у знак перамогі, кап'ё на сьценях маскоўскіх умацаваньняў. Гэтая славутая перамога змусіла маскоўскага князя Дзімітра Іванавіча скарыцца і прасіць у Альгерда памілаваньня... Князь-жа Кейстут адважна бараніў Вялікае Княства ад нападаў з вахаду.

Пасьля сьмерці Альгерда на палітычны небасхіл Вялікага Княства пачалі насаўвацца пагрозьлівыя хмары. Небясьпека наплывала з двух бакоў: з аднаго боку ёю была Маскоўчына, якая ўжо выгайбала да ны, прычыненія Альгердам, і плянавала павялічэньне сваіх межаў за кошт Беларусі, а з другога боку — яшчэ большая небясьпека, якую быў рыцарскі нямецкі ордэн мечаносцаў і крыжаносцаў, або, як іх інакш называлі, тэўтонаў. Гэтым ордэнам мелі свае аселішчы на берагах Балтыцкага мора: крыжаносцы — у Прусіі, а мечаносцы — у Літвіі. Падбіўшы латышоў і эстонцаў, мечаносцы заклалі там сваю апору з мэтай нападу на суседнюю Ёмудзю, якая ўваходзіла ў склад Вялікага Княства і была яшчэ ў паганьстве. Крыжаносцы-ж, вапрошаныя з Вугоршчыны польскім князем Канрадам Мававецкім для аховы ягоных паўночных межаў, перайшлі на ніжняй Вісьле і ў кароткіх, але вацятых змаганьнях зьнішчылі ўсё прусакоў і, апынуўшыся над берагамі Нёмны, рыцарылі для Ёмудзі той-жа самы лёс, які сустраў кроўную Ёмудзі Прусію.

Больш слаба ўзброеным войскам Вялікага Княства цяжка было супрацьстаяць закутым у жалеза і галюны да ног тэўтонскім рыцарам, якія мелі лепшае тэхнічнае ўзбраеньне; іхнія шэрагі няспынна панажаліся найлепшымі войнікамі ўсяго хрысьціянскага сьвету. Пагрозы яшчэ больш павялічылася, калі абодва ордэны — крыжаносцы і мечаносцы — падпісалі паміж сабой умову аб сугольным змаганьні з "паганцамі".

З мэтай падмацаваньня сьвайго палажэньня і сільна становішча змаганьня з абодвума рыцарскімі ордэнамі ды Масквой, Вялікае Княства пачало шукаць сабе карыснага хаўрусніка. Выбар выпаў на Польшчу. Апошняя таксама шукала сувязяў, бо была пад ня меншай пагрозай крыжаносцаў. Умацаваўшыся на берагах Балтыцкага мора, тэўтонскі ордэн выраіс у магутную дзяржаву і ўнезалежніўся ад Польшчы. Польшча, аднак, не магла з гэтым зьмірыцца. Будучы сельскагаспадарскай краінай, яна мусіла вызовіць у заходнюю Еўропу сваю сыравіну, галоўным чынам збожжа, вадным шляхам — празь Віслу ў Балтыцкае

моря. Ціпер геты шлях апынуўся ў варожых руках і ўнемажлівіў увесь
вытворкі гандаль Польшчы.

Палітыка крыжаносцаў выявіла тыповыя імперыялістычныя меты
Німецчыны, згодна в старой ідэя шукання шчасся на ўсходзе /Дранг
нах Остен/. Ахвяраю гэтага імперыялізму мела стаць у першую чаргу
Вялікае Княства, а ва ім -- Польшча. Пачалося ўпартае змаганьне Літвы
і Польшчы в агрэсіўным ордэнам. Тым больш расла магутнасьць кры-
жаносцаў, тым больш пагрозлівымі рабіліся яны для абедзьвюх дзяр-
жаў. Гераічны Кейстут усімі сіламі бараніўся ад крыжаносцаў, якія
агнём і мячом вынішчыўшы ўшмент прусакоў, напіралі на Жудзь.

Вялікае Княства і Польшча дайшлі да перакананьня, што толькі ў цес-
ным супольным хаўрусе можна айнасьці паратунак. Гэта і было самай
галоўнай прычынай, якая даяла Літву і Польшчу да перамоваў в метаю
паразуменьня. Важнай прычынай зьяўлялася і ўнутранае палажэньне ў
Вялікім Княстве. На жаданьне Альгерда, пасля ягонай сьмерці, зьдзіка
княжы пасадаў ваяў Ягайла. Жудзіны і Жудзіны жацелі, каб ва в.т. -
кага князя быў брат Альгерда Кейстут. Полацкі князь Андрей, найстарей-
шы сын Альгерда, таксама пратэндаваў на вялікакняжы пасада. Найбольш
сымпатыяў меў за сабой Кейстут, праслаўленьні ўжо ў змаганьні в кры-
жаносцамі. На ягоным баку сталі ўсе іншыя князі Вялікага Княства. Я-
гайла шукаў дапамогі ў крыжаносцаў. Тыя в радасьці глядзелі на ўну-
тронае змаганьне паміж князямі і выглядалі ўжо сабе лёгкаю здабычу.
У змаганьні перамог Кейстут і стаў вялікім князем. Ягайла атрымаў ад
Кейстута ўдзел у Креве і Віцебску. У хуткім, аднак, часе хітры Ягайла,
выкарыстаўшы змаганьні Кейстута в Пскове, ваяў Більню і Трокі. Са-
праціўні туды Кейстута -- сынам Вітаўтам, падступным чынам выяво-
ліў іх і пасадаў у муры Креўскага замку. Вітаўту пашчасціла дзячы
в палону да крыжаносцаў, а Кейстут быў злачынна замардаваны падас-
ланымі забойцамі. Ягайла ізноў стаў вялікім князем. Палажэньне ягонае
было вельмі цяжкім: апрача крыжаносцкіх нападаў, аб якіх ўжо ўспамі-
налася, яму даводзілася змагацца яшчэ і в нападамі іншых князёў, каб
застацца пры ўладзе. Польшча в сваёго боку жацела аддзяліцца ад утлы-
ву Вугорчыны, валадары якой гаспадаравалі ў Польшчы. В гэтаю ме-
таю паклікала на пасада маладога караляўну, дачку Людовіка вугорскага, Я-
двігу. Засталося падшукаць ёй мужа на польскага караля. Выбар выпав
на вялікага князя Ягайлу. Палякі раўлічвалі, што Ягайла будзе ім
дзячы ва польскую карону і прылучыць Вялікае Княства да Польшчы,
гетым самым павялічыць землі польскай дзяржавы і будзе для вяльмо-
жаў ва ўсім паслужняным. Ядвіга-ж была заручаная з Вільгельмам
аўстрыяцкім княжычам. Апошні нават прыехаў быў у Кракаў -- стаць
у Польшчы -- і пабраўся з Ядвігай. Быў разам з ёю, як в жонкай,
у кракаўскім замку. Дайшоўшы да паразуменьня в Літве, вялікія паны
выгналі Вільгельма -- Кракава і разарвалі ягоны шлюб з Ядвігай. Было
пастаноўлена, што яна выйдзе замуж за Ягайлу, а апошні прылучыць
Літву да Польшчы і стане караём абедзьвюх дзяржаў. Цяжэ палітычнае
становішча Ягайлы, як зьнешняе, так і ўнутранае, а таксама вялікія
амбіцыі быць ва польскага караля, скілілі яго на першапачатковых пе-
рамовах в паліцыі ў Вільгельму прыняць іхныя ўмовы, на
аснове якіх Ягайла становіўся вельмі Польшчы. І гетак дайшло да хаў-
русу паміж дзьвюма дзяржавамі, на магутнейшымі ў той час ва ўсходняй
Еўропе. Хаўрус быў накіраваны ў першую чаргу супраць крыжаносцаў і
мечаносцаў, а таксама супраць Масквы, якая ўсё больш магутнела.

Хаўрус быў вуніяй Вялікага Беларуска-Літоўскага княства в Польшчы,
падпісанай 15 жніўня 1385 г. у Креве.

Креўская вунія ў сутнасьці азначала канец самастойнасьці Вялікага
Княства. На падставе гэта вуніі ўсе землі беларуска-літоўскія
мелі быць далучаныя на вечныя часы да Польскай Кароны. Ягайла, вы-
конваючы ўмовы вуніі, вагаў усім князям зьдзіць граматы, іхныя
будуць паслужнянымі і вернымі яму, ягонай каралеве і дзецям на веч-
ныя часы і належаць да Польскага Каралеўства. Далей Ягайла забавязаў
ся перахрысьціць у каталіцтва Жудзь. Князі літоўскія і ўкраінскія
Украіна тады была частка Вялікага Княства, не заарыентаваўшыся
у палажэньні, выдалі патрадаваныя граматы, але хутка схаматуліся і
выступілі супраць Ягайлы. Пачаде незадаволеных стаў стрыечны брат

Ягайла Вітаўт, сын замардаванага Ягайлам Кейстута. Вялікі патрыёт сваёй радзімы Вітаўт выкарыстаў усе магчымасці, каб уратаваць самастойнасць Вялікага Княства. Упартае змаганне давяло да таго, што Ягайла быў змушаны прызнаць Вітаўту вялікакняжы пасад, як свайму намесніку ў Вялікім Княстве. Самастойнасць Вялікага Княства была ў асноўным уратаваная. Гэтым самым Ягайла ня выканаў пастаноў Креўскае ўмовы і не задаволіў кракаўскіх вяльможаў. Сітуацыя скла-лася так, што пагражала парванню вуніі. Да гэтага імкнуўся Вітаўт разам зь літоўскімі князямі.

Тымчасам стварылася такое палажэнне, якое падтрымала вунію. Вялікі князь Вітаўт вагаду паход супраць татару. Палякам не хацелася, каб Вітаўт перамог татару, бо ўважалі, што той у выніку перамогі ўзмоцніцца і адкіне ўсякія спробы аднавіць расхістаную ўжо Креўскую згоду. Яны не паслалі Вітаўту дапамогі, і апошні атрымаў над такой Ворсклай у 1399 годзе вялікае паражэнне. Гэтая няўдача выклікала патрэбу далейшага хаўрусу з Польшчай для больш інтэнсіўнага змаган-ня на ўсходзе.

А небяспека з вахаду ўсё нарастала і нарастала. Орден крыжанос-цаў быў ужо на вышыні сваёй магутнасці. Умелай прапагандай яму пашчасціла пераканаць усе ваходныя рыцарства аб патрэбе арганіза-ваць крыжовы паход супраць "паганскай" Літвы, якая нібыта імкну-лася да паганства Польшчы. Зь вялічэзнымі сіламі найлепшага рыцар-ства вахаду рушылі крыжаносцы супраць Літвы і Польшчы. У вадней з найбольшых бітваў пад Грунвальдам у 1410 годзе — адной з найбольшых бітваў таго часу — рыцарства вахаду было ўцэнт разбіта. Вя-лікім Княствам у хаўрусе з Польшчай пад галоўным камандаваннем са-мога Вітаўта. Бітва гэта вломала ў асноўным раз'наседалі ... уту ордену крыжаносцаў — найбольшага ворага і Літвы і Польшчы. На доўгія часы была ватрымана экспансія немцаў на ўсход. Гэта перамо-га давала да таго, што польскія паны і літоўскія князі зрабіліся больш уступлівымі і падпісалі паміж сабой у 1413 годзе у Горадні но-вую ўмову, якая фактычна перакресліла Креўскую вунію.

Як жа разглядаць Креўскую вунію ў гісторыі Беларусі? Што добрае і што благое прынесла яна для Вялікага Беларуска-Літоўскага Княства? Креўская вунія насамперш мела вяліварнае ўплыў на ўсё палітыку ўс-ходняе Еўропы. Вялікае Княства ў хаўрусе з Польшчай было цэнтрам ва ўсіх тагачасных палітычных падзеях. Гэта вунія, аднак, прынесла Вялікаму Княству і шмат адмоўнага. Пераход Жмудзі ў каталіцтва, ката-лізацыя праваслаўнай часткі Жыхарства Вялікага Княства, прывілеі каталікам і адсоўванне ад уладавых становішчаў праваслаўных, не-тыка каталіцкага закону езуітаў, — усе гэта разбіла Вялікае Княства на дзве варожыя часткі: праваслаўную і каталіцкую. Каталіцкая частка Жыхарства была ў большай, ці меншай меры лаяльнай да вуніі, прыг-нечанай і адсунутая ад уплываў праваслаўная шляхта пачала сымпаты-заваць аднавернай Маскве, шукаючы там дапамогі ад релігійнай неспра-вадлівасці. Еднасьць народу была падмоўная. Гэта здымала і дзяржа-ву. Вялікае Княства было выгнаным і яны ўсімі сіламі ста-раліся яго ўтрымаць. Релігійнай неталерантнасцю яны выклікалі да сябе і зьненавіджаных езуітаў нянавісць бадай усяго Вялікага Кня-ства. На ўтрыманне хаўрусу з Літвой Польшча затраціла так шмат сі-лаў, што не магла скіраваць увагі на іншыя падзеі ва ўсходняй і паў-ночнай Еўропе. Няспыннае змаганне паміж магнатамі давяло ў рэшце рэшт да вялікае слабасці злучаных дзяржаваў. Нямецкая і Маскоў-шчына пастараліся гэта выкарыстаць і зрабілі іх у канцы 15-га стагоддзя ахвярамі свайго імперыялізму.

З Ы М Е С Т

1. Уладзімер ДУДЭЦКІ. Вершы.	3
2. Алесь САЛАВЕЙ. З кнігі "Сіла гневу". /Вершы/.	7
3. Вольга ТАПСЛЯ. Маці. /Апавяданьне/.	12
4. Мікола ДВАРЭЦКІ. Перад бурай. /Урывак з апавесці/.	16
5. Тамара ЗАЛЕСКАЯ. Чужы. /Апавяданьне/.	20
6. М. ГАРЭЦКІ. Лірныя сьпевы. /Апавяданьне/.	23
7. В. ЛАСТОЎСКІ. Адзінокі. /Эпізод з жыцця Ф. Скарыны/.	27
8. Юрка ВІЦЬВІЧ. Там, дзе шуміць незабытнае Пола. /Нарыс/.	30
9. Андрэй БАРОЎСКІ. Белаяская пушча. /Нарыс/.	32
10. У. Гл. Беларускае мова ў гісторыі Беларусі. /Артыкул/.	36
11. А. ГРЫЦУК. Да пытання аб Креўскай вуні. /Артыкул/.	39

ПАТРОНЯ

ЛІТАРАТУРНА - ГІСТАРЫЧНЫ
ЧАСАПІС

№ 4

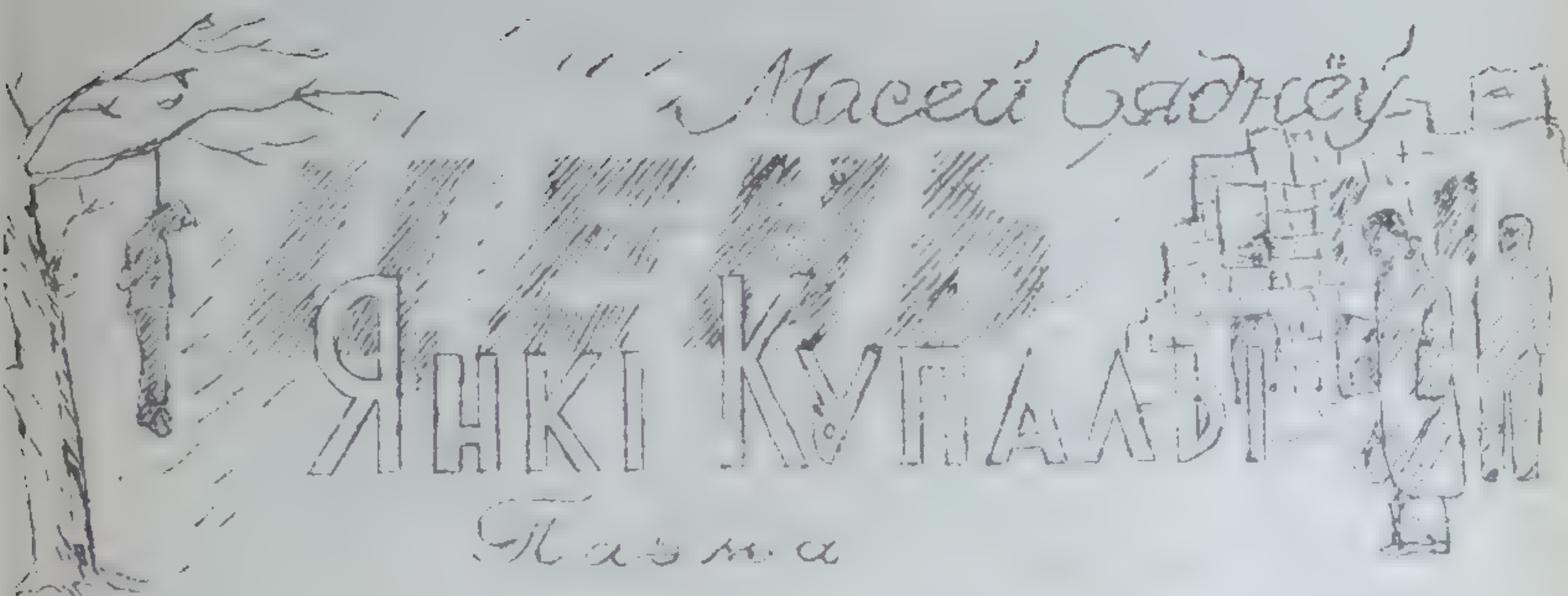
ЛІСТАПАД, 1946.
ЗАЛЬДБУРГ, АЎСТРЫЯ .

ВЫДАДЗЕНА НА ПРАВОХ
РУКАПІСУ.

З прычыны адсутнасцы ў машынапісе
літары "і", замяняецца яна тут знакам "и".

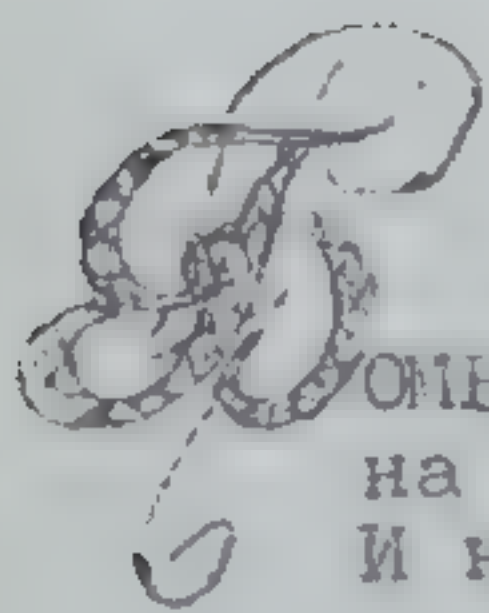

Як прыйдзе дзень майго збаў-
лення,
З крывавых цярняў вызвалю-
юся, --
А веру -- прыйдзе гэткі
дзень, --
З імглы адвечнасці паўстане
І крыжам стане на курган.
Майго жыцця бясысмертным
цень.

Янкi КУПАЛА.

1.

ШЛЯХ У ВЕЧНАСЦЬ .

Бомбы сыпаліся, нібы адплёткі,
на Маскву і стагналі: спала!..
І ніхто з людзей не заплакаў,
калі чалавек пакідаў зямлю.

Лепш-бы бомбы засыпалі пясчам,
чым працэсія пахавальная Масквы.
На панэлі ваду дажджавую спускалі
трубаў жалезныя рукавы.

Яны лепей ігралі за мядзяныя трубы,
за бязладнае тупацёньне ног.
Найчысцейшай сыязою над згубай
з неба праплакаў Бог.

Не гарэлі у цэрквах цыхія савечы,
ня сплівалі патокам васьковых сылёз.
Не ў маленькую вуліцу -- ў вечнасць
чорны катафалак чалавека вёз.

Развѣтляючы хваляй імяў непер цѣла
з Белагуса -- далёкае староце.
Па раскоўскай завулку гадзі правѣнкі
і не ведалі, каго пахавалі ў іх.

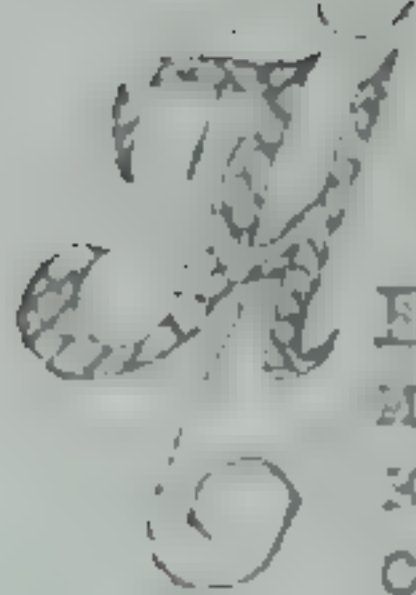
--Ах, гэты дождж! Спагаць ніякай!

--Паваліўшы такіх ня прѣм!

І ніко з людзей не загледаў,
калі чалавек пахнуў сямім.

2.

НОЧ НА ПЛЯЦЫ СВАБОДЫ.

Е схавала цябе хмараў зоры
і начэй трывожная нігма --
каб яшчэ вышэй узняцца ў неба,
слава Ленску друзямі лягла.

Вуліцамі ходзяць і блукалі
і сьвятлу ня вераць сваіх воч
непрэходная і цёмная такая
распясталася над чужым воч.

Тут і там -- нідзе няма праколу,
вуліца заваленая ўся.

На Пляцы Свабоды -- за сьвободу
пасічелы на висельных вясні.

Над усімі нашымі плячамі,
каб ня даць заняцца днём,
ходзяць змораныя паліцы
і вартуны цішыню.

Ідзя стала на Пляцы Свабоды,
і ха ўсе ў руінах сьпяць.
Дзень, што ня знаець перамоцнаў,
пачаў: сыходзіцца на пляч.

З групы Баладарскага і з Капаруцкіх,
і з Урніскага, з усюль, з усюль,
мастакі, рабочыя і скасары
па-рыходзілі, як з новай старані.

І ў ігры сьвятла, крыху размытай,
выплываючы, нібы з зямлі,
у сьвятэльным танцы дэсталявалі
цены зямлі.

Дзень:

Удаўся, брацтва, ў нашы ступі
тыя (ні паказаў рукой
на вясных), у якіх зьветлі
у вачы і воля і спадок.

Палицай:

Уважаю гэта я за зраду
бацькаўшчыны, гэта -- бунт.
Вы якую радзіце тут раду
и зьбіраецеся ohne Grund?

Цень:

Ты ня маеш больш над намі ўлады,
паглядзі --- вунь новыя ідуць.
Яны ў сэрцы нам нясуць спагаду,
разразаючы начную муць.

Циха... Хто гэта? Знаёмая фігура...
А, Купала... Вы да нас?
Надта-ж выгляд сумны і пантуры,
Даминикавіч, у вас.

Прамаўляйце, як і што вы?
Мы тут робім кожны год парад.
Апусьціўшы сумныя галовы,
уваходзім у зямлю назад.

Цень Янкі Купалы:

Я ня ўмею гаварыць прамоваў,
паўна-ж, ведаеце гэта і вы.
Цяжкімі зрабіліся мне сховы
падзяменьня Масквы.

Семсот вёрст ішоў я пехатою,
каб да Менску нашага дайсьці.
Ды пабачыў і болей я ня тое,
што хацеў пабачыць у жыцці.

Палицай:

Weg! Зусім гэта ля гожа --
разійшоўся дужа ты ў кляцье.
Хоць памёр ты, але зможам
расстраляць ішчэ цябе.

Циха стала на Іляцы Свабоды,
цыха ўсе ў руінах сыяць.
Цени, што ня знаюць перашкодаў,
сумна пакідалі пляц.

3.

(працяг ачы)

УЛИЦАМИ ходяць и блукаюць
и съвятлу ня вераць сваих воч:
непраходная и цёмная такая
распласталася над Менскам ноч.

Цягнецца, як мудрае сталецьце,
граю ўй, каюцца, больш няма.
Можа доўга спалі мы? Здаецца,
вечнасьць затрымалася сама.

Лініі трамвайныя каюць,
электрычны бляск ўначы пагас.
На слух і на сьцінах расклеіў
нейкія сьціны новы час.

З вуліцаў пазьвезеныя друзі —
сумам бее іх прабег нямы.
І ўжо нехта валнаю закурзаў
абкусаныя вайной дамы.

І над тымі самымі пляцамі
на расправу, мусіць, на ганьбу
ходзяць ужо другія паліцаі —
зоркі ў іх зыхцяцца на ілбу.

Ціха стала на Пляцы Свабоды,
ціха ўсе ў хатах сьпяць.
Цени, што ня знаюць перашкодаў,
выплылі з начы на пляц.

Цень:

Ушануем, брацьця, ў нашым стылі
тых... (ён паказаў рукой
на висячых), у якіх застылі
у тачох і воля і спакой.

Потым да Янкі Купалы:

Прамаўляйце, як і што вы?
Мы тут ладзім кожны год парад.
Апусьціўці сумныя галовы,
уваходзім у зямлю назад.

Цень Янкі Купалы:

Тут і там — няма нідзе праходу.
Дзе падзелася сям'я уся?
На Пляцы Свабоды — за свабоду
пасіньцеля на висельнях висяць.

Висельнік і гордасьць паліцаюў,
вещы рэе шматкі чужых газэт.
Толькі над усімі нашымі пляцамі
вялічэзнейшы палашчацца партрэт.

Паліцай:

Ах, ты контра! Знаеш ты, напэўна, —
забаронена ў нас ценям прамаўляць...

Крыкнулі цені на дзесьці пеўні,
цені сумна паліцаі пляц.

І над ўсімі нашымі пляцамі,

каб ня даць заняцца дню,
ходзяць змораныя палицаи
и вартуюць цішыню.

----oOo----

М. Сягонь
Разбітае лётнішча

Калісьці сьмерць яны з сабой насілі
и раздавалі нам -- людзям зямлі,
а сяньня задрамалі у бясьсільлі
паветраныя караблі.

Ім ня цікава на зямлі. Ім трэба
нясьці на ўсе канцы жыцьцё и сьмерць...
И кажная часьціна сьніць пра неба,
и кажная часьціна хоча паляцець.

Зламаное крыло апошнім ўзмахам
перамагло сябе и упала ў сны.
Над лётнішчам падбитым птахам
яшчэ вітае дух вайны.

И думаецца мне -- калісьці раницю
прачнуся я и ўжо ня будзе іх:
у неба ўзьнімуцца яны сям'ёю,
забраўшы цяжка раненых сваіх.

Ды непрабудным сном яны ўжо дрэмлюць
паветраныя караблі --
глыбока ўрэзаліся ў зямлю,
каб не падняцца болей ад зямлі.

---'---'---

Хведар Ільямшэвіч

Клёноч

Кожны дзень цяпер стаў гадавінай,
разьвітанняў і горкіх няўдач.
Я хаджу з нейкай жаласнай минай,
а ў душы накіпае плач.

Ды яшчэ я умею стрымацца
і ўсміхаюся рознай брыдзе.
Толькі-ж цяжка часамі, братцы, --
адзіноты палыў дадзеў.

Дзень за днём шаласьціць жаўталісьцем,
золь і морак імжыць з-за акна.
У родных далях -- інакш калісьці
зацвітала мая вясна.

Залацістыя клёны ў тых далях
лістапад па чупрынах б'ець.
Мітульжыць у васеньнях крышталях
на шляхох бурштыновая медзь...

Я хачу сягоньня быць сумным,
ня шукаю спагадлівых рук.
Познай ноччу ў цяжкім раздум'і
па чужых шляхох брыду.

І ніхто, ніхто ня бачыць,
як у сні, ў начны прасьвет,
на аконных рамах азначан
мой павешаны сілуэт.

Пакуль месяц халодны іскрыцца
ў стэарынавым воску шыб,
за акном чутны ўсхліпы, як быццам
плачуць клёны ў начной цішы...

Так у восени немым шале
жаўталісьцем ссыпаецца дзень
і хоць песьні ніцма ўпалі,
я ня зьвешу голаў нідзе.

Залажыўшы рукі ў кішэні,
я пайду кантынэнт сустрэць --
праясу праз руіны і сьцены
Беларусі-кляновую медзь.

e M M e

УПАДЗІМЕР=
ДУЦІЦЫ
XXXXXXXXXXXX

УПАДЗІМЕР=
ДУЦІЦЫ
XXXXXXXXXXXX

Ападалі палёсткі маку
на далоні каляных рук...
Шмат разоў чалавек аплакаў
перад эконам сваю зару;
і былі яна рэдкай госьцяй
у нішчымнай куце парэ,
хоць малым усе да млісьці
наймудрайшай знахары...

Сьцігавалі хату няўдача
на пякельным жыццёвым тату;
і каціліся сьлёзы плачу
на лямчоткі іржых пакут.

Пад шчарнелю пусткай ночы
нылі тупыя суставы ног;
усьміхаўся рабінавы почат
на крутыя пляхі дарог.

А вілься яны далёка—
у нязнанні, як доля, сьвет.
Заставалі глухія крокі
на калянай, як ікло, марсьцыве.

Упляталі у песьні пушчы
балацны спакой туці,
як нядоля на сьлімах вушчунь
заціскала вузлом тугім.

Заціскаўся, тужаў... Ніколі
і ні разу нідзе ня мая...
І цяпер боль у сэрцы коле,
а прысьніцца, бывае, так:

расьцэвталі палёсткі маку,
і браты на далонях рук,
каб ніхто не стагнаў, ня плакаў,
падымалі да зор зару...

.....

и и и

На сьціжэньніх — іры крыжы,
усе ад даўнасьці сьвіня.
Над імі ў споласе дрыжыць
прамень зары... Дурботны вяс
вільготны подых. Ля ракі,
на камяністым плятэзі плёсе,

вартуе, соўшы, сысень ражы
 сивыя, згорбленая восеня.
 Збѣсе плынь луску лянца,
 затопаѣ мшысты сараг лѣс,
 и рэжа косама плюшчай
 чароту выгнутыя шы;
 и плачуць мройныя кусты
 калін, нячэсаныя вѣтрам,
 што неўзабаве ўбор густы --
 прыпынак ценявы, дзе зыгор блу,
 аголиць руды лістапад
 и замяце у кут-запінак,
 або ракі шумлівы спад
 на хвалях лѣк их заклінае.
 Хінецца, горбячы спад стаг,
 вятраны высмактаны бліскот.
 Сыякае з жоўтага ліста
 каля крыжоў бусыліны клікат...
 І вѣст гнецца у лисыцы,
 пачуўшы музы гэтэй гуки;
 размяк, рашчулены, и сырых
 ад стомы мляўкае ля сука.
 Над полем вораным здзілік
 іраз цѣвиль смуги липкой аднекуль
 брунца дзён самотных клік:
 адменны пах расыліных лекаў;
 наволи сочыцца, идзе
 да міражоў, дзе сьветлаценьі
 прадуць на восенскай градзе
 уток крылатых лятученьяў...
 И толькі зрэдзѣ яны адны,
 нібы наструнены рукамі,
 вятры -- пругкія бягуны --
 клубкамі коцяцца пад каменѣ
 и вырываюцца адтуль,
 и да крыжоў імкнуцца олихай,
 крапаюць дрэва палюшчэньем
 и пым на грывы свае пачуць...
 І пахне хмелива зямлі,
 и журавы на поўдзень сьцягнаты
 нясуць, бы тыя караблѣ,
 на крылах клопат свой багаты.
 спакой вазѣрае тут
 нясуць у край чужыні носты;
 нялѣгка безьліч тількіх
 анольваць зорным шляхам дзень.
 Аднаць шэрыя паворы
 и руць азимины из болот,
 да пуху ихнага прыкляѣ
 знаѣмы, родны водар болот
 минаюць гомельскіх блікі
 и накіп воблачнага цѣгу.
 Поўдзённай сьлёзы востры пачуць
 павсе птушыны сьлёзы сьлёз...
 Гавораць шэрыя чары,

што ў нас зь вясной сябруе восень,
што па нябожыцы мяжы -
палёў вятры цяпер галосаць...
А сьведкі даўнасьці жывой--
крыжы, бы тыя вартавыя,
стаяць маўкліва; хмар сувой
даўно цяпло над імі вьеў...
.....

и и и

Якое сьвету хараство!
На харасьцье -- цыянныя плямы...
Чыя-ж рука цудоўны створ
пад сонцам мурзэе вуглямі?

Якія контуры на тле
сьвятла выростаюць і рысы?
Яшчэ ня ўмер, яшчэ ня стлеў
ля сьцежак вышпаны прысак...

Жыве ён. Цеплицца апад
красы ліпнёвых дзён ля сьцежак...
Хто-ж гэта зноў сады прынад
у пень, у покат хціва рэжа?

Чые-ж віднеюцца яшчэ
і гнуцца гэтак сілуэты?
Ці не касу сваю Кашчэй
над галавой заносіць сьвету

і краем правага пляча
сьпірае збоі хмар гарбатых?
А мо' гатуе стравы чар
сваіх магутная Геката?

Ліняе сьвету хараство,
мяняе колеры і блікі.
Глядзіць вачыма зордў твор
на вобраз Януса двулікі...
.....

и и и

Дымацца хмары. Неба край
у нявыразным нейкім русе.
Напэўна Лысая гара
вяшчэе глум на Беларусі?

Напэўна ў нейчую душу
упіўся чорны кіпець ногця?
Кругамі хваль трывожны шум
павееў прыкрым пахам дзёгцю...

Густыя воблакі працяг
нябёс і край зары задзьмулі.
Працяты клёкатам бацяг
на языку мазоль намуляў;

заплюшчыў вочы і назлом,
у пух скупы уцяўшы голаў,
упаў скамечаным вузлом
на гузьякі карэньняў голых.

Рыпели тупа косьци дрэў,
а вецер липу гнуў і гушкаў.
--Скажы, дзядушка, не папрэ
ад болю скурчаная птушка?

--Ды не, унучак, аджыве,
але-ж ня добрая прыкмета...
Зірні, часамі у траве
няма яго цыбрых дзетак?

--Няма, дзядушка, анідзе...
А хіба ёсць у птушак дзеці?
--А як-жа. Муsiць у гнязьдзе
іх забаўляе сьпевам вецер...

Дымацца хмары. Неба край
у невыразным нейкім русе.
Напэўна Лісая гара
вяшчэе глум на Беларусі.

и и и

На грудзе выгану рудым
акачанеў падбиты бусел.
Шчыпаюць хорань лебяды
лятою змораныя гусі.

Туга спэпатрыла гусей,
і вартаўнік прыжмурыў вока:
ці выган посны напасе
усіх прад выраем далёкім?

Ці уратэ пух густы
ад зябкай плыні цела дзічы?
А мо, як бусла, пад кусты
прыгорнуць хвали роднай Дзічы?

І мо' дарэмна ля уструг,
вазёр палескага балота
чакае -- блізкая нутру --
гусей асмужаная лотаць?

І спогад точыць мозак іх,
і ім такое нават сьніцца.
што-усьміхнуцца на купі
шчэ беларускія брусніцы;

і прыме ветліва у стан
рады спагадлівая плойма...
Абмые Прыпяць на хвастах
ляты завільжаную поіму.

Аж тупат нейчае хады
на хвали гасьці іх прымусяў.
Застаўся хорань лётцы
у дзьве тчунельнае гусі.

.....

и и и

Галосець распачна вятры.
І, нема стаўшы ля дарогі,
глядзіць зьяняважліва на тры
сьвятыя сьнібали двуногі...

Каго-ж убачыў я? Паждаў...—
згадай дагодлівая памяць,
пакуль рангоўныя дажджы
і цемра постаці ня сплямяць!

Увагі-ж вобраз гэты варт:
ў витрынах славіўся ружовых...
Але чаму ягоны твар
тупымі зморшчэкамі пахован?

Мо' гэта здань? А можа сон
на вочы сіснуў вэлюм шэры?
Чаму-ж ён чорнае крысо
падхуў на гудзі лысы чэрап?

Калі-ж прыйшоў сюды і скульп?
Якця ў думках мае дэс?
Пазнаў па цені на пяску
намер элачынны лихадзея...

Хавай-жа твар свой, сьцеражы...—
душа і сам ты — у палоне:
паслухай неба як дрыжыць
ад гневу нашых Сьціпіёні...

.....
" " "

Нябёс базьрылі сакатун,
здалося, жмары бичам хвоща.
Прысеў на чорную пату
зямлі зьвярдджанае пошчак;

стуліўся вугэлікам тупым,
прыліп — ні слыху і ні дыху;
сьцігуе сьлед яго ступы
маню купленае ліха;

ачнуўся, луснуў і яшчэ
(не адпачынак-жа на пятах)
праз морак вечару шарчэй
памчаўся сорэмам праняты

туды, дзе згас ужо і шчах
спадзеў абенны ўцехі;
дзе зноў жалобная сьвяча
гарыць ля сямейных стрэхаў;

дзе людзі змораныя, сны
снуюць ружовыя марунці
пра зёлах рэніцы, вясны
на павуцінны думак стрункіх...

Імчыся-ж, пошчак, не маўчы!—
усьцеражы ты наша гчасьце:
скажы, што сьлязны уначы
імкнецца зьвер дзюногі ўкрасьці

душу з грудзей людзкіх; скажы
і урачы нячуты пострах:
на скрыжаваньні тры крыжы
перад лязом ськеры вострай

стояць ларкннэ. Зварушы,
ускальхны ты наваколые!
няўжо зьварынае душы
ншто на васьці не накое

Няўжо абыйдзе, не кр. не
жылога сэрца сіла гасну?
...ліну над полем і шчарнеу
у хмарах

неба зорны невід

и и и

.....
Апошні згас агеічнк--дагарэў.
Запахла у паветры прэлай нікай.
--Якая-ж, згінь ты, цэпра на двара,
ну прост! моць рока палыца, выкаль...

И трэба-ж, выгнала якраз сюды
мяне нялігала да чих часіна.
Надвор'ен гэтаж, я чуў, заўжды
прыймаець грэшніка суки асіны...

Э, душкі чорныя, идзеце прэч!
што мне да грэшніка таго ці сука?
Хіба ўжо першую такую рэч
мае спрытольваець са сьвету рука?

Хіба ня бачу не свала вяку
яшчэ но! горшае ля ног схваля?
Ня я--дык нішья павалакуць
да лазьні косьці і живот напарці...

А страх, абачлівасьць--курны жарт,
ня камень-жа глытаць гарачы...
Чаго, дзівак які, разбойнік варт,
калі ня верыць у сваю удачу?

А хто і дзакшыцца--няхай кр. не:
наў путро зьварынай полстан дыша...
Шчэ-ж ня было ў жыцці такога, не,
каб я на промысел дарэмна зыйшоў,

каб я спыняўся перад чым калі,--
двуногі плюнуў і расьцёр нагою.--
Калі душу сваю крывёй сьліну--
душы развагай сынешнай не зороні...

.....
и и и

На цаліне былых валок--
шляхі хады раскрыты нясьцем--
двуногі зьвер ніччэ далок
на згін украдзекае шчасьце.

Згінэлі голсу зьбегі мар
і невыразны нейкі клопат,
дзяткі каццлі тоўшча хмар
па-над зьварыным згінэным тропам.

Пігнуў ля ног маладзенькі брыг
і дождж паліўся, нібы з дуба.

3 РАЗЫЗЫМ

„ГЛАСНИЦА ДАТЯ“ ПЕЧАТЪН 1927

КРЫСОМЫ ШЛЯХ

Нарадзіўся Ты -- з Табою
быў Ісус Хрыстос.
Зміць цябе валвой прыбою
прагнуў бураў стос.

Дзень мінаў -- разбою хваля
большалі ўтрая.
У разыюшанай навале
стаў на ногі я.

Несьлі разам крыж пакуты--
Ты і я з Табой,
і цягли няволю й путы
зморанай ступой.

Чорт вязаў нас ланцугам,
нашы душы трос.
Мы цярпелі -- разам з намі
быў Ісус Хрыстос.

А пасля... Твой твар сьветліў
Ты ў агні гарыш...
Разлучылі нас вихуры,
стаў шчырайшы крыж.

Ня мину з тупой гурбою
ні адной вярсты.

Там, дзе Ты -- і я з Табою,
а дзе я -- там Ты.

Да ўваскросу ў сьвет нязнамы
дойдзе -- хто ўсё зьнёс.
Ты ідзі, і разам з намі--
Сам Ісус Хрыстос.

Кирхгайм, Аўстрыя,
1945.

МАЛІТВА

Як боль свой выказаць хачу я--
Твой боль з грудзей маіх іскне.
Хто без цябе мяне пачуе?
Цябе хто ўчуе безь мяне?

З Табой разлучаны, я страціў
слоўца самога; Ён адзін--
супольны сьветак сына й Маци,
глыбокай болесьці зацін.

Да надзімнага Валадара--
у зьле разлуки--Ты гі я
малица будзем: гушчу жмараў
мальба ня ўзбурыць нічья.

Яна ня зрушыць засьць начную
і беспрасьвецьця ня міне.
Ён без цябе мне ня чуе,
цябе ня чуе безь мяне.

Вялікі нуд жыцьця, збаўленьне--
далёка ад цябе ў глушы
адчуць Твайго благаслаўленьня
на сэрцы хрэст, цяпло ў душы;
пачаць малітвай--і ня дарам,
няхай у думках, нам, дваім,
разімоу з вышнім Валадарам--
маім пазбаўцам і Тваім.

Малітва зрушыць засьць начную,
сустрэчы нашай днём блісьне.
Са мною Ён цябе пачуе,
з Табой пачуе Ён мяне.

1945.

З РАЗЬЦЭНЬНУ

Малімоу -- Дзець, зьмічэньню -- Сьмерць"

" " "

Вароты ў няведаны сьвет. У дзгоры
з касою стаіць чалавечы шкiлет.

Зубам: ласкоча, як прагны пражора,
пытае: -- „Ты ідзеш у няведамы сьвет?

„Ці маею мандат на адведзіны сьвету?
„Ня маею? Дык шляху у сьвет наш няма.
„І я быў калісьці таксама паэтам,
„ды зьнішчыла фэх мой Кастуся сама.

„Відаць, да Кастусі сабраўся ты ў госьці?
„Мо' ён заклаўся, як некалі я?
„Дарэмна! Шкілетам тут станеш, а косьці
„расьцягну галодная зграя зьвяр'я.

„Цяпер так, як я, ты ня трапіш у ласку,
„ня станеш на зьмену Кастусі ў дазор.
„Ня прыйдзецца нават зубамі паляскаць,
„ня толькі сягаць у нябёсы да зор.

„Вяртайся назад! Калі дома і згінеш,
„дык там пахаваюць палюдзку цябе;
„там нават уславіць і Муза-багіня
„таго, хто жывіць прысьвяціў барацьбе.

„Увесну цябе адвитаюць дзяўчаты,
„вянкі ускладуць на магілу тваю...
„А тут ня сустрэць іх табе--азіяты
„вакол, і шкілеты вакол -- не ўтаю.

„Высмактвалі кроў з нас, выцягвалі жылы,
„і годнасьць людскую тапталі, а мы
„як белыя нэгры, на белых служылі...
„Ня ідзі у сьвет гэты -- ён горай турмы."

Мо' сплю я? Не, пэўна, ня сплю. У дазоры
з касою стаіць чалавечы шкілет.
Як блізкаму сябру, ён шчыра гаворыць:
-- „Ня ідзі лепш, ня ідзі у няведамы сьвет!"

Кроттынген, 23 ліпеня 1944.

КАЗКА І СОН

Што Азія мне і Эўропа?
Ня казка мая і ня сон.
Я еду ў Эўропу на ....
тры тыдні і гэтулькі-ж дзён.

І як мне ад Азіі зьехаць?
Ходзь еду, а шляху -- няма.
Усё -- ці з грахам, ці бяз грэху --
мангольская косіць чума.

Капас сучасныя лёхі,
крывавіць зьнішчэння зару.
У канцлягеры ў Азіі здохну,
бяз хлеба ў Эўропе памру.

Таму й пасадзіў я на ....
і лёс недарэчны, і кон.
Вось Азія, вось і Эўропа--
і казка мая і мой сон.

7 жніўня 1944.

СТАЎСЯ ЎСЮДЫ ГОСЬЦЕМ ВЫПАДКОВЫМ
Стаўся ўсюды госьцем выпадковым.
Дзе ня ступиш -- ля чужых варот.
На дарозе ўбачыў я падкову,
а ляжыць яна наадварот.

У Эўропу з Азіі сабраўся,
не дасхаў -- выгналі назад.
Пэўна, сьпераду яшчэ бяды ўся,
бо падкова -- перадам у зад.

Што мяне спаткае -- невядома.
Непамыслныя вакол сыляды.
Ці назад, ці ўперад -- ты ня дома.
Словам -- ні туды і ні сюды.

Лібава.

.....

Тры вадэплавы адплылі
у далеч, далеч морскай гладзі.
А я застаўся на зямлі.
Папыць хто здолеў? Хто? Вы, б.....!

И ўдзень, и ўноч -- пры ўсім, пры ўсіх --
вы грэшным цэлам гандлявалі.
Народ, радзіму і сваіх
за ... нямецкі прадавалі.

Цяпер-жа вам -- выгоды ўсе.
цяпер -- і гонар вам, і слава.
Вы ўсё займелі. Накрысе
вы дапаўзлі й да вадэплава.

Куды-ж, куды ўсе паплылі?
У цэнтр культуры, у Эўропу?

.....!

Дзіўлюся -- можна было-б вам
застацца тут. Миж ляжак голых
„хрысьціць“ умее вас „Іван“
ня толькі немца, а і мангола.

Шкада -- падонкаў ня глыне
прадоньне прагнай морскай сіні...
А ты, дзівак, пльві у сьне,
чакай вярнуць на асіне.

Эстонія.

УЖО ТРЫ ДНІ...

Ужо тры дні, ужо тры дні
ня меў скарынькі хлеба ў роце.
Ня кормяць вершы больш ані,
няма й граша ў папернай псоце.

дэіва: паэта, ну і дэівак,
хачеў насыціцца ён вершам!
Пісаў, пісаў, цяпер -- жабрак,
сярод галодных -- самы першы.

Чаму, навошта, для каго
глухіў паперу, чэрняй мазаў?
Сам ні ў ваду і ні ў агонь,
ні ў муляры, ні ў вадалазы.

Няўжо такі жыцця закон,
о Муза, срогая багinya:
Спрытнейшы -- хай бяздарны ён --
жыве, менш спрытны -- здольны -- гине.

16 жніўня 1944.

" "

Расцалаваў я алавик,
як той паэта -- сакратаршу.
Хай я галодны -- ён прывык
лісаць... А кішкі граюць марша.

Нясмела суну за парог,
а ў думках: -- Мо' і не прагоняць?
-- Какраз спеклі мы вам пирог! --
ламанка кажа мне эстонец.

-- Ідзіце прочь! Мои сыны
на фронте б'юцца, вы... вы што же?..
..О, дзе-ж вы, дзе вы, тыя дні,
калі я ішоў на стан варожы?

У лятуньнях я ішоў
у бой за вольнасць, за айчыну.
На яве йду... За галышоў?
Мо' за нямоту? Не! лепш згину
у чыстым полі пад кустом
бяз лусты хлеба, без табаки.
Абмые неба хай дажджом
і пахаваюць хай... сабаки.

18 жніўня 1944.

" "

Лясы. Узгоркі. Паплавы.
Блакит нябёсаў. Сінь вазёраў...
Далёка вы, далёка вы,
радавыя блізкія прасторы!

А дні сярод палёў чужых
сыпаліся пасевы залатых.
Пайдзі, прysłухайся да іх:
шумяць пасевы, дэ ня тыя.

Шумяць. У даль палеў зирни:
яшчэ далей -- пали радзімы.
Плывуць крывёй над імі дни
і плыць сягаюць над чужымі.
Зьнішчэньне там, дзе іхны сьлед.
Сваім, чужым -- адно. Дзе-ж дзецца?
Куды ні глянь -- вялікі сьвет,
а чалавек ня мае месца.

6 верасня 1944.

" "

Сьмерць цэлила ў грудзі кап'ём
і людзі ў магілу тапталі...
Дабрыдзень, збавеньне маё,
дабрыдзень, прыветлівы Тальлін!

Я йшоў у зьнямозе і бег
далей ад крыві, ад змаганьня.
--Ці варта табе ў барацьбе
імя чалавечае ганьбіць?--

пытаў я ў кагосьці. Нідзе
ня чуў у вадказ я нічога.
І як чалавек, да людзей
прыйшоў папрасіць дапамогі.

А сэрцы людзей, бы куп'ё,
мне мох на душу пластавалі...
Дабрыдзень, збавеньне маё,
дабрыдзень, прыветлівы Тальлін!

Ад пекла хачу супачыць,
да раю -- дарога цяжкая.
Дай, Божа, спакой! Уначы
хай белая здань ня блукае!

Хай чорнаю хмараю ўдзень
пагібель мяне ня трывожа.
Ратуй ад нядобрых людзей,
вялікі, магутны мой Божа!

Успомніў імя я Тваё --
і сьмерці пагрозаў ня стала.
Дабрыдзень, збавеньне маё,
дабрыдзень, прыветлівы Тальлін!

Тальлін (Рэваль).

" "

...у дзявочыя вочы, як зоры,
мне цяпер, як глядзеў, не глядзець.
М. Сяднёў.

Да жыцця ад пагібелі крочу,
а ратунку ня бачу нідзе.
Мне на вас, непаўторныя вочы,
як глядзеў я раней, -- не глядзець.

Давдаэцца мне долу зваліцца,
патрабуе пагібелі лёс.
Будуць гэтыя вочы журыцца
і ніколі ня выплачуць сьлёз.

Хай яны не гавораць аб гэтым, --
уяўляю такімі я их.
Каб ня быў я у сэрцы пастаі,
цык сыпяваў-бы цяпер аб другіх.

Вочы вчэрня, вочы бяэ жалю
я журботнымі змог уяўляць.
Мне яны ўсю душу ўсхвалявалі --
так ніхто ўшчэ ня ўмеў хваляваць.

І цяпер ім я смутак прарочу,
не даю ім на радасьць надзей, --
мне на вас, непаўторныя вочы,
як глядзеў я раней, -- не глядзець.

Санкт Пёльтэн, Аўстрыя,
8 красавіка 1945.

3 РАЗЫДЗЕЛУ

"ДА НАШАЙ ЯЗЫ БЕРАГОУ".

УЗЬНЯЎСЯ СОКАЛ У БЛАКІТ .

Узьняўся сокал у блакіт,
здалеўшы ўзьлёту шлях цярысты.
А дзень шматфэрбны, прамяністы
са скербаў вышніх тчэ свой мит
і расьсыцілае аксаміт,
нікім ня сплямлены і чысты...
Узьняўся сокал у блакіт,
здалеўшы ўзьлёту шлях цярысты.

Застою -- цемь, хмуры дол,
імкненьню -- высь, харомы фэба.
Наймізарнейшая азэба --
і тая шле гратэст вакол:
хто птаху даў на ўзьлёт дазвол;
Адказ грывіць з вышняў неба:
бяскрылым -- низ, пахмуры дол,
крылатым -- высь, харомы фэба.

Трусэлівым -- гнібель. Мужным -- лёт,
перад нікчэмствам -- непакора.
А зла і зайдрасьці дакоры --
кусэлівай жоўці марны плод;
ніколі ім з гнілых балот
ня ўзьняцца ў сьвет нягасных зораў,
у сьвет, дзе дукам праўдным -- лёт,
дзе дух шчэ мэння -- непакора.

1945.

Юрка Віцубіч

СІМ'Я ДІТЕЙ МОЇХ ЗОЛТА НАЙЛІПШАЄ

— Уривак з повісью —

НАЗАУТРА пачали разьбіраць касьцёл Марыи Магда-
лены. Праз адчынення назаўсёды дзьверы выносили
вонкі жырэндоли, пратэсы, статуи, абразы. Скіну-
ли са шпільбу прамяністыя крыжы, спавітыя металё-
вымі ліліямі і дзідамі, скінулі са званицаў милагучныя зва-
ны, аздобленыя гызарункамі анёлаў і сьвятых. Потым зьнялі
з даху зялеза і пачали разьбіраць скляпеньне.

І дзівиў спакойны твар ксяндза Яраніма Байноўскага, ка-
лі штодня па некалькі разоў прыходзіў ён да касьцёлу. Ха-
целася зразумець -- аб чым думае ў гэтыя моманты дзед у су-
тане? Ці ён, як нанахі сярэднявечных ордэнаў, адчувае сло-
дыч у валасяніцы і вярыгах? Ці ён, як паранены ў заўзятэй
бойцы, першы раз не адчувае раны, а потым звалицца ад вя-
лікай страты крыві?

І ніхто ў Грайронку не адчуваў так балюча зьнішчэньне
минулага, як Стась. За апошні час у яго пасівели скроні і
сям-там на твар лягла павуціньне зморшчкаў. Ён амаль ня вы-
ходзіў на вуліцу і шмат чытаў, шукаючы ў кнігах адказу на
тыя пытаньні, што хвалявалі яго. І калі ў свае гімназійныя
гады ён жаваў па закутках ксяндзоўскае хаты забароненыя ў
Расейскай імперыі кнігі Маркса і Энгельса, дык цяпер на я-
го сталі ляжалі Эвангелье і Библия -- але ніхто ня бачыў,
каб ён мелиўся. Стасю часам здавалася, што пражыў ён ня
дваццаць пяць гадоў, а поўнае пакутных сумненьняў стагодзь-
дзе. І аднойчы раницай, пасьля звычайнай для сябе бяссон-
най ночы, ён, падшоўшы да стала, пачаў пісаць:

„Ліст ад самазабойцы да сэрцам чулых.

Дваранін па паходжаньню і інтэлігент па становішчу, я
нарадзіўся ўчора, мадзю сёньня і ня бачу заўтра. Ва мне
самім змагаюцца два балючыя пачаткі і адзіная роўнадзейная
лінія, адзіны лёгічны вынік гэтых двух пачаткаў -- самаза-
бойства. Дзялесную гангрэну лячылі распаленым зялезам, ду-
шаўную трэба лячыць браўнінгам. Праз некалькі хвілінаў я
буду трунам і, пакуль б'ецца сэрца і асацыюцца думкі, трэ-
ба ў апошні раз азирнуцца вакол. Азирнуцца, каб згодна з
мудрай радай Пятагора, не пакинуць пасьля сябе пылу.

Нікога блізкага ў мяне ня было, акрамя адной дзяўчыны,
якую забіў камандзир паўстанцкага аддзелу Галайда. Я адпом-
сьціў Галайдзе і забіў яго. Забіў не таму, што ён вораг са

вешкай улады, а вилучна таму, што ён забіў маю каханую. Да забойства Галайды я прыйшоў праз забойства свайго бацькі, апырскаўшы ягонаю крывёю фотакартку маёй маці, вобраз якой тады ўбачыў упяршыню. Але ня гэтае штурхае мяне на самазабойства.

Вобраз Бострабрамскай Богамаці, пад яким мяне дзіцянім знайшоў ксёндз Вайноўскі і ў выглядзе якой я ўжыў сабе маці, валяецца на бруку. Арганы, якія калісьці нараджалі ў касцёле нябесныя малёды Баха і Бэтховэна, цяпер заскуголяць убогія гомны. Званы з визарункамі Матэр Дослёроза, часам поўныя радасці на душах жывых, а часам поўныя смутку на душах памёрлых разьбіты ўшчэнт. Засьценкі панцэрнай шляхты, дзе жылі шчырыя патрыёты нашае Беларусі, зьнішчаны.

„Як сацьмела золата найлепшае. Каменьне
сьвятыні раскидана па ўсіх раздарожжах.“

Так плакаў калісьці натхнёны Ерамія над руінамі Ерусаліму, так плачу сёння я над руінамі Учарашняга. Была прыгожая раница, быў сонечны палудзень і прыйшоў хмуры Гётэр — дэмэрунг.

„Твой попел
грукоча мне ў сэрца,
Кляс.“

Але-ж я не агністы юнак Уленшпигель, а патрыцы часоў заняпаду, і над зьняважанай фляндрый майёй нависла ноч. Згублены кампас, і хмары занягваюць зоры. Махлива і холадна.

Калі-б у мяне цяпер была граната, я-б швырнуў яе ў тых, што разьбіраюць касцёл Марыі Магдалены. Боль! Які вялікі боль! Праз момэнт я пачну ўжо халадзец, і лепш аднойчы забіць сябе, чым усё жыццё пакутваць ад бяссільнай сваёй нянавісьці.

Станіслаў Галькевіч.

Стась устаў. Спакойна выцягнуў з кішэні браўнінг. Перавёў забяспечнік з „сюр“ на „фё“. Зірнуў ў вакно. Ад касцёлу чамусьці беглі прэч тая, што разьбіралі яго. У некалькіх дзесятках крокаў ад вакна падрэзваў акацыі пан Яранім Вайноўскі. Бліжэй, пад самым вакном, сядзела на лаўцы, чытаючы книгу, ксяндзова эканомка панна Малгоржата. Адыйшоў ад стала на сярэдзину паюю і для стойкасці раставіў ногі і раптам хутка абяруч пачаў браўнінг да ськони і націснуў гашэтку.

Самотны стрэл зьліўся з вялізарным гулам за сьценамі хаты. Рухнула сцяпенне касцёлу. Ўсока да неба паднялася белая хмара, засланіўшы потым сабою ўвесь касцёл.

Панна Малгоржата пачула стрэл і рынулася бегам у хату. Убегшы ў пакой, яна сьпярша спынілася, а пасля, схилиўшыся на калені каля Стася, на твары якога застыла нейкае дзіўнае неўразуменне, загаласіла:

—Ой, Стась! Маці Божая! Ой, мой даражэнькі Стасік!

А ксёндз не пачуў стрэлу. Некалькі хвілінаў ён стаяў нярухома, углядаючыся ў вярхушку хмары, нібы нічога не ра-

зумеючы. Потым гримаса перакрывила твар ксяндза, і ён, з
дзіўнай для ягоных гадоў хуткасьцю, пабег па вуліцы ад
касьцёлу. Ужо далёка за горадам, унаўшы ад стомы на паго-
рак і кидаючыся па зямлі ад вялізарнага болю, дзед разь -
дзіраў на сабе ў шкумацьцё сутану і крычаў адзінае:

--Ай-яй-яй-яй!... Ай-яй-яй-яй!

649

Р. 10

[illegible]

Ад самое съценки до паплагоу—гоняю на пятнаццаць—ляжол
полоса буйнае, зблтаннае вятрами кучаравае каюшыны; пасболал,

у ейную меру, расла гэтакая і на суседзім полі. Крыху далей, у разьбілку двух сыценак, недалёка ад лесу, — жаўцели, прыгинаючы буйныя вусатыя каласы, высокія — па грудзі — ячмяні; а за імі, усьцяж гасьцінец, і ніжэй, дзе клін лесу стыкаўся зь ялавинай і замыкаў балота, перакочвалася шырокімі хвалямі яшчэ зелянкаватае жыта. І цяпер, менавіта сяньня, нагадвала яно Палікару бачанае ім адзіны раз на вяку далёкае, чужое мора...

Доўга і нібы ўпяршыню, сядзячы на біле калёсоў і ня выпускаючы люлькі з зубоў, углядаўся гэты моцны ўроджаны гаспадар у дагледжаныя рукамі чалавека сакавітыя палёткі добраўвідаць, шукаў заспаксенныя душы, а можа і адказу на збой неразгаданых, цікавых і, дарэчы, няпрыемных пытаньняў? І толькі ледзьве пачутыя словы, якія выйшлі зь ягоных вуснаў, калі ён вымаў з кішэні крэсіла, каб высекчы агню да люлькі, словы "дай-жа Божа", сказалі, што чалавек шукле і просіць збавеньня, што душа ягоная працуе нешта нядобрае, благое... Разумеючы ўсё гэта, як разумеючы і няўмольную хату зьнішчэньня, хацелася падыйсьці да Палікара. Ярашэвіча, узяць у рукі калёны яго далоні і сказаць, паказваючы на падуладнага чалавеку палі: "Ня журыся, Палікар Ярашэвіч! Чуеш, як моцна пахне зямля? Паўна што чуеш... Хто-ж, як ня ты, араў і маеш далей араць свае Пяшчанкі? Толькі ты, Палікару! У твае, а ня чые іншыя, рукі аддадзеныя яны бацькамі. Хто-ж, як ня ты, паліваў гарачым потам чорную раллю, каб так высока ўзьняліся пад сонцам, напоеныя ім, тваім потам, жыцьцядайныя травы зямлі? Толькі ты, Палікару! Можа-б яно і гэтыя жаваранкі, што ўзьлятаюць, як эгледзець, у блакіт, ці, не раўнуючы, як каменьчыкі, прыпадаюць да твае канюшыны, ня цешылі сэрца і не абуджалі прастору, каб ня гэты во плён чалавека-валадара? Ці ня праўда, скажы, Палікару? А ўгледзеся адно ў гэтыя васількі сінявокія, што весела ўсьміхаюцца ў ценіве жыта і сарамліва стуляюць кволяя палёсткі пад гарачымі праменьнямі сонца ўпоўдзень... Відаць, і яны-б не расьлі, ня ўсьміхаліся, калі-б ня гэтае во асьпева—золата калёсоў яшчэных, каб ня пахла хлебам і мёдам угноеная тваімі рукамі зямля Пяшчанак? Праўда?.. Усё праўда, Палікару! І які шчасьлівы той чалавек, якому доля накінула таптаць бацькавы сыцежкі-дарожкі... якога не адарвала яна ад зямлі і ня кинула ў вир нафарбаванага, блуднага жыцьця... якога не растапала ўчарашняя навалыніца... Але-ж ты, бачу я, думаеш пра заўтрашняе? Праўда, пра заўтрашняе? Ня журыся, Палікару Ярашэвіч! Ня журыся! Заўтрашняе—заўтрашнім: не ўцячэ і бяз нас не абыйдзеца... каб толькі мы самі ад яго, ад заўтрашняга, не ўцякалі... Чуеш, як моцна пахне зямля?". Але навошта было гаварыць? Хіба сам Палікар ня бачыў і ня ведаў усяго гэтага? Хіба і ён ня мог бы сказаць такога іншаму ды расчуліць і без таго расчуленую днямі душу? У такую часіну чалавек мусіць быць сам-на-сам са сваімі думкамі і перажываньнямі. І калі ён, зірнуўшы на сонца, адчапіў мянташку і пачаў мяньціць касу, відаць было, што месца дакучлівых думак заступіў гаспадарскі клопат...

Гасьцінец курэў густым пылам. Можа-б яго і не заўважыў Палікар, каб не заняў увагі нязвычайны шум самаходаў, якія шпарка імчаліся з-пад пушчы і, перасякаючы сыценкаю клін Пяшчанак, скіроўваліся ў выган Гарбоў. "Ці ня тыя, часам, што ў Ёшніўцы гаспадарылі?" — мільганула думка, і Палікар адчуў, як нешта халодбось так і живе чалавек... живе і ня ведае, што яго чакае заўтра, .. Ня ведае і ня знае. Можа і сьмерць, і можа яна ўжо зусім блізка?" — ізноў вярнуліся і апанавалі Палікара горныя думкі...

НЕ АЛЕСЬ

ЗСЫПЛЕЦЦА, сыплецца мяккая пацяруха зь неба... И, адесца, — ня неба над галавою, а — неабсяжны ток. Хонзиць — ім гаспадар рупливы — вецер, ва-рушыць пязграбныя копы — хмары, глытае трушанку — ихную ў жоран свой, крушыць, варушыць у жорне и меле, и, па-пярэнуўшыся, сыпле — ня зерне — муку далоў...

Мука — буйная и пязвычайная. Кажны маленьки драбочак ейны — крыталь; пакуль даляцыць да долу — мароз-валадар у шап, у пушок прыбярэць яго. А кольки таких драбочкаў? — паўна, кропляў у моры вады ня менш и ня больш...

Сыплецца... сыплецца... сыплецца...

Белы сьнег.

Падае, падае... Мкнецца долу; на хаты, на дрэвы падае, на сьнежную бел. Бел — на бел...

Хаты — апошні прыпнак и месца, дзе быў спачын, застали ся ззаду. Наперадзе — вялики гасьцінец, — шыроки шлях — стогадовыя бярозы па баках. Дароги — ни сьледу, ни знаку няма. Як бачна — кольки дзён не праяжджаў тут чалавек и ня ступала ягоная нога. Тольки бярозы — задумныя мрой — зна-чаць шлях.

Мякка рухацца гэтым шляхам, ісьці наперад. цьвёрды тор засынены глыбоким сьнегам. Ноги западаюць у глыб, топнуць у ёй. Толька ступаць. Здаецца, не наперад рухаешся, а назад.

Мякка, але трэба ісьці.

Ужо чацьвёрты дзень знаходзіцца ў цяжкой дарозе Алесь. Чацьвёрты дзень — дарога, чацьвёрты дзень — пехатой.

Тольки ўначы — адначынак у жытле таким-сяким, што пры дарозе...

Алесь нечасьыміла зьрывацца з чужацких мясьцінаў. Цяпер — шлях да родных.

И цяжкі, налёгкі шлях. Чацьвёрты дзень усцяж — сьнег и сьнег. Здаецца, неба сыпле яго з усих засекаў, а мае их гэ-тулькі, што и ня зьлічыць, и кажная жменя з кажнага засеку — кропля ў морь...

Заморуе, адчуўшы стому, вецер — и кружацца ў лёгкай су-ладнасьці сьняжынкі, навольна и мякка краваюцца да зямнога сьнегу. Вільніць, адпачыўшы, зь недалёкае лагчыны вецер из-ноў — замітусяцца, заскачуць сьняжынкі, як и раней, зака-зычаць твар падарожніка, закруцяцца ў паземцы над долам. За-махаюць галінкамі бярозы, страсуць цяжар, а сьнег засыпае их изноў.

И ўсё сыплецца и сыплецца...

А Алесь нялёгка. Хацелася-б легчы ў пуховую пасьцелю, ад-пачыць. Ляжыць — адну тольки часінку. Хай сыпявае тады с-вае шэфірабды вецер. Галі супаечныя трохи сэрца, вальней у-дыхнуць грузы паветра, можна будзе прыслухацца да их... Хай

тады кружачца ў танцы пад ихнія гукі сьняжыны, хай кружачца колькі хочучь; тады і можна будзе адчуць хараство ихнага лёту ў прасторы, ихнага сыцца сярэд жывых і няжывых...

Аднак, не... Ён на адну часінку ня трэба спыняцца. Трэба ісьці.

Да любых мясцінаў, да блізкай з маленства хаты няшмат засталася ўжо. Яшчэ колькі кіліметраў -- і ўсё. Пакуль ве -- чар -- і дома. Таму -- ісьці і ня спыняцца. Ісьці, ісьці...

Там, напэўна, і не чакаюць. Так уважаець, напэўна, што ўжо даўно загінуў...

Усё-ж ён не загінуў, ён жыве. Ён ніколі не забываўся на блізкую сэрцу зямлю, на родных сваіх і дарагіх. Ён разам зь імі жыў у мроях і ў мроях імкнуўся да іх...

І ад самага сэрца выліваецца словы... Не, гэта ня словы; гэта -- крэплі гарачай крыві, кроплі палымністага сэрца. Гэта -- верш, складзены, напэўна, яшчэ раней. Вусны шэпчуць словы вершу:

Думы. Думы! І ўдзень, і ўначы
не давалі зы мне супакою,
там блукаючы, там жывучы,
дзе накінуў я дом над ракою.

Нястрымена зьбілі туды,
загінулі і холад міналі,
праз парогі чужых невады
вы ірванай жывой працякалі...

А сьнег не перастае, і не перастае ісьці...

Ужо пачынае сутунень. Няўжо і запраўды сутункі? Да ха -- ты-ж было недалёка. Да сутункаў трэ' было быць там. А тут яшчэ -- чужая зямля... Можа гэта здаецца...

Але штораў -- цямней і цямней. Запраўды сутунее. Нешта і ногі адмаўляюцца далей ісьці. А паблізу -- ніводнае хаты, ніводнага жытла.

Зусім нечакана душыць кашаль. Балюча вырываецца з горла. Сэрца, маўляў, ад напружаньня вырвецца з грудзей...

А дарога, нібы наўсуперак, яшчэ больш цяжкая. Сьнег -- вышэй калена. Ніяк немагчыма ісьці.

Ужо амаль цёмна. Мацней дыхнуў вецер. Праясняецца неба. Выглядае зрэдку месяц -- мосьжыны чарапак.

І гэтак хочацца піць! Здаецца, каб хоць адзін глынок вады было ў гэтым чарапку...

Ды не дастаць яго рукой, не зачарпнуць ім вады -- каб і было адкуль, -- не зачарпнуць...

Напэўна, сумысьля вецер не адстае цяпер, прычэплены, прыліп. Не адстае і не адстае:

--А-лесь... А-лесь... Супачкі, супачкі... На пасьце... пась-це-лі...

А ён яшчэ спрабуе ісьці. Ступіць два крокі -- кашаль зноў сьмяе яго, кружачца галава. Ён ханецца рукамі за паветра -- не адчувае ў ім апоры і -- падае... Напружваючы сілы ўстае, спрабуе ісьці далей. Два крокі -- і йзноў кашаль валиць з ног. Халючы надарванымі грудзямі паветра, падае...

А паблізу -- ниводнае хаты, ниводнага жытла...
Закиданая сьнегам дарога. Наперадзе -- ниводнага сьледу.
Колькі дзён не праяжджаў чалавек, ня ступала ягоная нага...
Зноў зваліўся долу. Памкнуўся устаць -- ня змог. Ня
устаў...

Цяпер зусім добра. Цёпла, як у хаце. Ня страшна, што --
мароз. Няхай сабе... Затое цёпла й добра. Толькі кашаль...
Кашаль. Ня могуць грудзі ўдыхнуць наветра.

И рантам... Месяц адплыву нейдзе далёка, далёка; зьнік з
вачэй, потым зноў наблізіўся.

"Няўжо, няўжо... гэта мой канец?... " -- мільгнула думка. И
зноў кашаль.

Цёплы струменчык крыві хлынуў з горла. А вусны, адаецца,
нешта шэпчуць... Гэта ня вусны, гэта самі словы ідуць ад
думаў:

О, каханы, о любі мой краю!
Дай мне сілаў, жыцьцё мне вярні!
Я паблізу цябе паміраю
на парозе тваёй вясны...

...Неўзабаве пачалося сьвітаньне. На асьнежаным гасьцін-
цы, раскінуўшы рукі, ляжаў на сьпінне чалавек. Струменчыкі
чырвонай крыві замерзлі на шчаце, на каўняры, на белым сь-
незе...

Замоўкла сэрца. Заціхла дыханьне. Спыніліся думкі. Аня --
мелі пачуцьці.

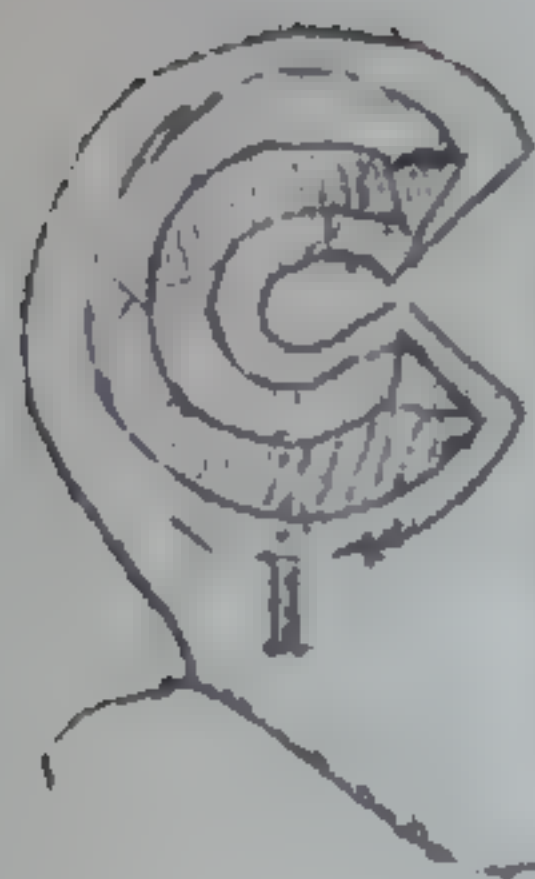
Памёр чалавек.

Белы сьнег... Чырвоная кроў...

10.2.1944 г.

Констанція Буйла

СЯГОНЬНЯШНІЯ

депутатського

ДРАМА У 3-х ДЗЕЯХ

А С О Б Ї:

Г а с п а д а р -- шляхци, стари удавец.
Р а м а н -- малады сын яго, скончыў школу.
С а ў к о в и ч } стария шляхты,
П а н к р а т о ў с к и } госьци Гаспадара.
Г а н у л я -- сялянская дзяўчына.

ДЗЕЯ 1-я.

Дзея адбываецца ў двары Гаспадара. Сталовы пакой; над сталом гарыць висячая лампа, на стале -- выпіўка і закуска. Гаспадар і госьци выпіваюць і закусваюць. Раман стаіць ля вакна. Вечар. Час летні.

Г а с п а д а р (наливаючы і падымаючы чарку).

У вашы рукі, паноўе!

Г о с ь ц и.

Дай Божа вам на здароўе!

П а н к р а т о ў с к и.

Мёд ваш, відаць, ох, старэнькі?

Гляк, бач, ад моху сівенькі...

С а ў к о в и ч.

А які колер! Ірдэіцца,

Як тая ў маі расіца.

А як нутро сагравае!

Г а с п а д а р.

О! лет за сотню ўн мае...

Ды піце-ж толькі, паноўе!

(Падымаючы чарку).

За гасьцей мільнх здароўе!

Г о с ь ц и.

Дай Божа!..

(П'юць і закусваюць).

П а н к р а т о ў с к и (падмігваючы на Рамана).

Лане Рамане, ..

Шак мёду хіба ўсім стане --

Гляк, бач, вялікі. Хадзеце!

(Наліваючы мёду).

Ну, да мяне вось прапеце.

Р а м а н (ад вакна).

Дзякуй! Нялобра мне нешта, --
Вып'ю -- горш будзе да рэшты:
Штось галава разбалелася...

Саўкович.

Думка якаясь засела.

(Да Рамана).

Хоць мы ўжо, брат, і старыя, --

Прайшлі ўжо часы нам тыя...

Ды знаём гэта, ох, братка --

Псуюць вам дзеўкі парадкі

І у галоўцы, і ў сэрцы,

Пакуль ня стаў на каберцы.

(Сьмяецца. Да старых):

Скуль яны толькі умеюць?!

Проста дурманам навеюць...

(Дражнячы).

Ось, як пачне вышчарацца,

Бокам глядзець, усмихацца

Ды лезьці мужай у вочы, --

Ад мёду горш замароча.

(Да Рамана).

Ты, братка, іх сыцеражыся,

Маладым, бач, не жаніся,

Бо ўжо, як з бабай звязьдзюся, --

З жыццём наўсёгда расстанься.

Р а м а н (насьмешлива).

Дзякуй за радзі!

Г а с п а д а р.

Жэніцца?!

Э, трэ' йсьці жыць павучыцца,

А то ўсё толькі па книжцы...

Так стравы збравне у місцы;
За бацькам век не прахыці:
Мне ўжо пара адначыці.

(Нахивае).

Ну, паны, йлчэ во па чарцы!...

П а н к р а т о ў с к и (з усмешкай да Рамана).

За поступ ваш ў гаспадарцы!
Ды толькі, пане Рамане,
Вас книжка болей, бач, мане,
Як валы, коні й кароўкі.
Ну, за здароўе галоўкі!

(П'е).

Р а м а н (горка).

Дзякуй! Ды толькі, мой пане,
Мяне ўжо й книжка ня мане.

С а ў к о в и ч.

Пажджы, як дзеўка якая
Ў галоўцы думкі зблытае,
Залатым путам акруце, --
Пойдзеш, як конь у хамуце.
Выйдуць "идэй" з галоўкі,
Будуць валы і кароўкі,
Будзе і грошыкаў многа:
Усё гэта сама дарога.

Г а с п а д а р.

Дай Божа! Гэтак і трэба.
Зямлі досыць будзе і хлеба...
Ну, пеце, ежце, паноўе!

П а н к р а т о ў с к и.

За ўсёх дзевак здароўе!

(П'юць. Раман паглядае ў вакно, урэшце выходзіць у дзверы).

П а н к р а т о ў с к и (да гаспадара).

Дык вашы, мілы суседзе,
Так недалёка заедзе;
Яму ня быць гаспадарам,
Толькі -- лжымосьці пісарам.
Якіясь новы идэй
Яму там горад навеяў:
Ён з мужыком за пан-браты,
Ходзе ў мужыцкія хаты --
Наўком гаспадарць так людэй.

С а ў к о в и ч:

Ён гаспадарам ня будзе,
То гэта болей як каўне;
Маёнтак страціць дарэмне.

Нахуць, што ён з мужыкамі
Вось так, як быццам і з намі:
Руку ім, бач, падавае --
Гэта-ж прыкмета благая.

Г а с п а д а р.

Я гэта й сам, браткі, бачу,
Ды якжа-ж зробіш іначай?
Са мною дзіўне ён скрыты.

С а ў к о в и ч.

Ды ці-ж у цемя ён біты?
Маёнтак ваш ешчэ, пане.
Як гаспадарыць ён стане,
Тады лад нозы пакажа.

П а н к р а т о ў с к и.

Ось я вам, браце, параджу:
Вы яго лепш ня трымайце,
А ў сэминар'ю аддайце --
Гэта хлеб лёгкі і пэўны.

С а ў к о в и ч.

Там ксёндз-прафэсар -- мой крэўны, --
Вось і пратэкцыя будзе.

Г а с п а д а р.

Дайце-ж падумаць мне, людзі.
Мо' гэта й добра?

П а н к р а т о ў с к и.

Вядома!

Малодшы хай будзе дома,
Ды яму книжнай навуки
Ня шмат даваць трэ' ў руки;
Нашто памешчыку трэба
Зоры личыць сярод неба, --
Ён не на зорах хлеб сее;
Лепш гаспадарыць хай ўмее.

С а ў к о в и ч.

Гэта -- найлепшая штука.
Нашто ім гэта навука?
Толькі ў галовах мароча.

Г а с п а д а р.

А як Раман не захоча?

Саўкович (хутка).

Ну, а вы-ж, браце, -- ня бацька?
Толькі вазьмецеся хвацка...

П а н к р а т о ў с к и.

Бачыце, справы такія:
Ён нам парадкі старыя
Псуе. Сыйшоўся з хамамі,
Якбы зь якімі сябрамі,
На полі зь імі гукае...
Ці-ж пану так выпадае?

Так згора жаднай пашаны
Хам мець ня будзе для пана.
Ксёндс -- гэта иншая штука:
Век будзе з хамам ён гукаць,
А той ў им бача паў-богн.
Раману гэта дарога
Ў жыццi найлепш надаецца.
Дык ci-ж тут слухаць дзицяци?
Яго няма й што пытаци
Ci хоча ён, ci ня хоча.
Тут бацьки роднага вочы
Ўбачыли шчасьце для сына --
Вось и ўся гвалту прычына.

Саўкович.

Пэўне!.. Сын бискупам будзе,
Вось и ты выйдзеш у людзи,
Ci-ж не?.. Ён мусиць паддацца, --
Мудра трэ' тольки уззяцца
Хитрыць.

Гаспадар (горача).

Сьвет цэлы парушу,
А бацьки слухаць прымушу:
Ксяндзом ён будзе!

З а с л о н а.

---oOo---

Д З Е Я 2-я.

Стары сад пански. Пад дрэвам лаўка. На небе сьвециць ме-
сяц. З-за кустоў паказваецца Гануля.

Гануля (азіраючыся).

Няма йшчэ! Што-ж гэта такое?
Мо' здарылася штосьци благое?
Сягонья мяне стара мацi
Трымала так доўга ў хаци;
Ўжо думала тут ён -- чакае,
Аж не -- наша лаўка пустая...

(Паўза).

Ды прыйдзе Раман мой миленьки,
Саколичак мой даражэньки;
Ён знае, што жджэ тут Гануля,
Ўцёкшы тайком ад матули.
Мо' ён ў кустох дзе схаваўся?..
(Прыслухоўваецца).

Бо шорах якісьци раздаўся.

(Падыходзіць да кустоў и вяртаецца назад).

Не, куста -- няма там нікога!

(Сядае на лаўку. Задумваецца).

Вось зьвёу Бог у адно дзёве дароги, --
Николи и ў сьне ня прысьніла,
Ды вось панича палюбила, ў
Раманку майго дарагога...
Бось дзіўная доли дарога!

(Паўза).

Ды дэзва-ж было пакахэці!
Такога з лучынкай шукаці:
Як гляне -- што мёдам памажа,
Бы сонцам сэгрэе -- як скажа,
Бось слухаць і слухаць здаецца--
Так гутарка складна лиецца.

(Паўза)

Якраз год таму мы спаткалісь:
Я помню -- ў дварэ жита жала, --
Гукаў ён са мной і сьмяяўся...
Таким мне у сэрцы й астаўся,
Заўсёды такім яго бачу, --
Ды яюка-ж быць можа іначай,
Калі ў сьне, на лье, дзень з ночай
Стаяць мне ў задох яго вочы.

(З боку двара выходзіць панич. Гануля зрываецца).

О йдзе ўжо, йдзе мой Раманка!
Ня дарма чакала тут Ганка.

(Надбягае да яго).

Даўно ўжо, мой мілы, чакаю...

Р а м а н (вочы ягоныя сьвецяць каханьнем; прыцягвае да
сябе Ганулю).

Выбач мне, мая дарагая...
Ды к бацьку прыехалі госьці,
Сядзелі там доўга чагосьці,
ці можа мне ўжо не цяпелась--
К табе ісьці, Ганя, хацелаось.

(Цалуе яе).

Мая ты сьвятляная зорка!..

(Паўза; уздыхаючы).

Ох, мучыць мяне іх гаворка!

Г а н у л я.

Мой мілы!..

(Сядаюць на лаўцы. Гануля апірае галаву
на грудзёх Рамана. Месяц сьвеціць праз
галины).

Р а м а н.

Ганулька! Кахаеш?..

Г а н у л я.

А ты йшчэ аб гэтым пытаеш,

Мой милы саколик! Мой Божа,
Ци больш хто кахаци ўжо можа?!
Ци со сну ўстаю, ци кладуся,--
Табе так, як Богу, малюся;
Ци тку, ци праду лёну жменьки,--
Стаиш ты ў вачох, як жывеньки,--
Забудуся што и рабила.
На сэрцы так лёгка, так мила,--
Аж дзивицца часам матуля:
--"Што гэта з табой, Гануля?
"Што тут за такая прычына?
"Дурэеш чагосьці, дзяўчына".
А я памаўчу, засьмяюся,
Ды зноў за работу бяруся.
А ты йшчэ пытаць, ци кахаю?..

Р а м а н (зь дзіўным смуткам і каханьнем у голасе).

Гануля мая дарагая,
Мой сьветлы праменейчык сонца
Ў жыцця майго цёмным ваконцы!

(Паўза. Горка).

Пракляты той дзень і гадзіна,
Як пана радзіўся я сынам,
Як зводнай навуки туманы
Зацьмили мой сьвет шчараваны,
Даўнейшую веру забралі,
А новай -- ні ў вошта ня далі!..
Бывала, шапталі мне зоркі
Знаёмыя сэрцу гаворкі,
І сьніўся ў гары мне дом Бога
З праменнай малочнай дарогай,
Палёў шыр, луговы каберцы--
Наўкол усё так блізкае сэрцу...
Сягоньня усё ўжо іначай--
Ў іншых калёрах усё бачу.

Г а н у л я.

Чаму гэта, мілы?

Р а м а н.

Бо былі, ..

Бач, людзі, што думаць вучылі;
Мне веру старую забралі,
А ў за́мен нічога ня далі.

Г а н у л я.

Ты, милы Раманка, сын пана,
Разумны ты, адукаваны,--
Ня усё я пайму, што учую,
Ды, бачыш, я гэтак мяркую.
У Бога лиш верыць нам трэба,
Што мае свой дом сярод неба,
Што месячык даў залаценькі,
Каб нам ён сьвяціў нааимиленькі;

Даў сонца праменьні, каб грэлі,
Даў птушкі, каб песьні нам пели;
И зоры што-ноч запалае
Рука яго ў небе сьвятая,
Каб дзе ня блудзіў падарожны...
Глянё: кожную траўку, куст кожны --
Усё гэта даў добры Бог зь неба,
За тое кахаць яго трэба.

Р а м а н (цалуе галаву Ганулі).

Мая ты галубка малая,
Гануся мая дарагая,
Чаму-ж я ня маю тэй веры?
Чаму-ж мой сьвет гэтакі шэры?
Як гляну я розуму вокам--
Там неба ня бачу высока,
Абшар тэм, як сажа, так чорны
Раскінуў хтось дзіка-праворны,
А зоры у гэтым абшары
Палаюць адвечным пажарам;
Іх хтось запаліў там адвеку,
Нашто?--знаць ня даў чалавеку.
И дарма на загадкі сьвету
Даём мы разгадкі ўсё гэты,
Бо мром, не згадаўшы нічога...
Там блудная вельмі дарога.

Г а н у л я.

Ды як-жа гаворыш ты, мілы?--
Усё гэта нам боская сила
Дала, што на сьвеце мы маем.

Р а м а н.

Не, Ганка мая дарагая!
Усё гэта ўжо быўшы ад векаў
Зрадзіла з сябе чалавека.

Г а н у л я (абдымаючы яго).

Ты дзіўне гаворыш, Раманка,--
Ня пойме цябе твая Ганка...

Р а м а н.

Хай, Ганю, душа маладая
Твая лепш аб гэтым ня знае;
Усё гэта ня дасьць нам нічога,
Ліш будзіць у думках трывогу...
Я часам хачу так забыцца
Усяго, чаго мусіў вучыцца,
И жыць, як той люд наш вясковы,
Спакойны, вясёлы, здаровы,--
Ныводная думка блая
Яму сну з вачэй не зганяе;
Хоць гора часамі акруціць,
Хоць голад, хоць холад дакучаць,--
Яго дух, як тая крыніца,
Бурливай вадой ня бурліцца.

Яго боль -- то веранія хвали
На ручкі спакойным крыштали;
Ах дзали -- и ён так праміне,
Ім змуціўшы вод на глыбіне, --
Ды йзноў з цыхай моцай струіцца...
А кінш ёсьць дух, як крыніца:
З нутра яго бурны патоки
Лятуць, грываць хваляй высока,
Пакуль у нутры сіль хапае;
Чыма іх -- і ўсё замірае,
І гінэ жыццё чалавека...
Так ёсьць і так было адвеку.
(Паўза. Спахайней).

Мяне да вясковага люду
Дух цягне іх -- вольны ад жуды;
Іны ня цыкуюць нічога --
Ім простая ўсюды дарога:
"Усё даў нам добры Бог зь неба,
"Затое хапаць яго трэба".
Ім сьвет аб сабе сам гавора.

Гануля.

Ты кажаш: няма у іх гора,
Раманка міленькі. Дарэне:
Яны больш паноў церпяць -- пэўне.
Ці ёсьць горшы боль, калі ў хаце
Няма куска хлеба дзіцяці;
Калі ў вачох чыхне дзіцятка,
Ці-ж мала цярпіць тады матка?
Раманка! ты толькі ня бачыў:
Сьлязьмі яны горкімі плачуць.
Паны?... ім усяго хапае,
Зь іх голаду жадзен ня знае.

Раман.

Бач, Ганю: ёсьць голад дваякі.
Адзін я- яго знае усякі,
А хто хлеба ў хаце ня мае,
Другі -- яго той толькі знае,
Хто духам з зямлі адарваўся --
Да неба-ж высот не дастаўся.
Ды знай, хто раз неба убачыў --
К зямлі не паверне іначай,
Як з голадам страшным у душы,
Што мозг, душу, сэрца ўсё ссуша.

Гануля.

Ты сумны чагось, даражэнькі!
Чаго, мо, саколік міленькі:
Чаго? -- Раскажы ўсё Ганулі.
Ці гэсьці так думкі папсулі?...
Леші кінэм мы гутарку гэту;
А што нам да людзей, што да сьвету:
У дзібе, мой міленькі, ёсьць Ганка,
У мяне-ж мой саколік, Раманка, --
Ці-ж гэтага нам не хапае?

Р А М А Н (горача тулячы яе да сябе).
Ты зорка мая залатая!
(цалуе яе).

З а с л с н а .

ДЗЕЯ 3-я.

Дом вясковай плябани. У gabinэце на софе ляжыць Рамант...
ксьндз-- з книжкай у руках. На твары яго чырвоныя плямы
сухотаў. Кашаль раз-у-раз прарывае дышню; вочы блішчаць
гарачкай. Разлёгаецца званок -- уваходзіць доктар.

Д о к т а р (жартабліва).
Як маемся!

(Падае руку).
Ужо вы адзеты?
Ня надта, каб добра нам гэта;
Каб сьмела ўжо можна устаці,
Даўжэй трэ' было-б паляжачы.

Р а м а н (неахвотна).
Скажэце мне, пане, нашто вы
мне сілай кладзеце аковы
лыцьця?-- шак яно дагарае.

(З раздражненьнем).
И сам ты надзеи ня маеш,
Каб быў я здаровы.

Д о к т а р (з сілай).

Маўчэце!

Ось лепей мне пульс пакажэце.

(Бярэць руку Рамана и глядзіць на гадзіннік; твар док-
тара пахмурнее).

Р а м а н (з усьмешкай).

Ну што -- няцікавыя вэсьці?

Д о к т а р (нехаця).

Не-е-е!

(лыва).

Болей трэ' толькі вам есьці.
И сьвежага воздуху многа.

Р а м а н (горка).

Ха-ха-ха! Ёй болей ня трэба нічога!
И гэта здароўе даць можа!

(шчапляе руку).

Эх, Божа, ты, мілы мой Божа!...

(Да доктара).

А што-ж мне дасць ваша навука?

На хвораі душы маёй -- лука...

Боль сэрца... Тут хіба ўжо, пане,

и вашай навуки ня стане!...

Дзе-ж леки, ўняць каб мучаніну

Душы ўсёй, хваробы прычыну,
Што зводзіць жыццё да астатка!...
(Горача).

Ты лочыш з канца, не з пачатку...
(Бясъеільна апускаецца на софу).

Доктар (спакойна, ня слухаючы).

На станцыю высланы коні:
Сястра миласэрдыя сягоньня
Прыедзе. Вам трэба дагляду, --
Яна тут вам скоро дасьць раду.
(Раман махае рукой і адварочнаецца).

Доктар.

Ну, мне ўжо пара! -- там чакаюць:
Сяісныя работы шмат маю.
Вы лішне ня мучцеся мовай, --
Больш ежце. -- Ну, будзьце здаровы!
(Падае руку і выходзіць. Раман устае і звольна пачынае ха-
дзіць па пакой).

Раман (адзін).

Разьбілішы жыццё -- і з тых астаткаў
жыцця стварыць хочуць пачаткі.
(Сьмяецца горка, пасыла шчапляе ў распачы рукі).

Сам болей нічога ня маю, --
Чаго-ж ім яшчэ не хапае?
Жыццё толькі-толькі што тлее;
Ўсе чыста разьбіты надзеі,
Ўсё згасла -- яны-ж на тым зглішчы
Раскласьці йшчэ хочуць вагнішча.
Шак дроў там няма ўжо, эх, людзі!
Шак попел гарэці ня будзе...
А оццка ў сьмяротнай гадзіне
Харсё бачыць біскупа ў сыне, --
Ды убачыў ліш плямы во гаты.
(Паказвае на твар).

Мест біскупскіх строяў, ф'ялетаў, --
Скранаў, як-бы жоўці наліўся, --
Тае твар пачарнеў, выкрывіўся.
Няшчасны, сваімі рукамі
Скапаў сыну роднаму яму,
І сам, бедны, лёг у магілу: --
Крыж стаў уканцы не пад сілу --
І сэрца ў грудзёх разарвалася, --
Зашмат, відаць, сьлёз там набралася!...
Бяздольны!...

(Ходзіць нэрвова па пакой; у вачох зьяўляюцца няпрытомныя
бліскі).

Татуля! Ўраз сына
ў жалобнай убачыў краіне.
На гэтай бяздольнай зямліцы,
Стаючы ў парозе грабніцы,
З табой прымірыцца ён хоча;
За ўсё -- за бяссонныя ночы,
За душу маю катавану,

За муки Ганули каханай,
За сьлёзы жаўцёвай гарычы,
Каторых сам Бог не палича,
За моладасьць ужо разьбитую, --
Татуля, за ўсё я дарую!
Судзьдзёй табе сын твой ня будзе,
Хай лёгка дрыстос цябе судзе.

(Апускаецца бяз сілаў на сору з глухим стогнам. Чуецца зно-
нок, -- уваходзіць сястра миласэрдыя -- Гануля. Раман падыходзіць
з софы і адкідаецца да сьцяны, глядзячы на кабету няпрытом-
нымі вачыма).

Г а н у л я (падыходзячы, дрыжачым голасам).

Ня бойся, мой мілы,
Ня труп я з магілы,
Хоць белы мой твар, як мука;
Хоць вочныя ямы шчарнели,
Хоць вочы у глыб паўпадали --
цябе, бач, усё выглядалі --
Хоць раз яшчэ ўбачыць хацелі;
А чым ты адходзіў далей --
Яны западалі глыбей,
Пакуль не запалі у глуп.

(Працягвае рукі).

Даткнися, -- мая вось рука
Хай скажа табе, што ня труп
Прышоў да цябе из магілы...
Ня бойся, мой мілы!

(Падыходзіць).

чаго-ж ты увесь пабялеў?
Дрыжыш, як у полі асіна.

(Раман змагаецца аб сьцяну).

Г а н у л я (да сябе).

Хистаецца -- ён абамлеў...
О Божа! ўсяму я прычынай.

(Да Рамана).

И ты, ты бэліся мяне?!

Р а м а н (няпрытомна).

Га! прашласьці труп -- белы труп!...

Г а н у л я (горка).

Я -- труп? О не, мілы мой, не!
А труп мо', дык іншы -- ня з тых,
што ў маці-зямельцы ляжаць,
А іншы -- из трупаў жывых, --
Нярэдка их можна спаткаць.
Яны не ў магілах кніжыць,
А носяць магілы ў сабе,
Схаваны ў грудзей уласных глуп...

Р а м а н (таксама).

Цябе-ж гэта бачу, цябе?!
Мест словаў -- атрута струйца
З глыбокай-глыбокай крыніцы
Душы...

Г а н у л я.

О! О! глуп тэй душы
Палохаўся ты заглядаць:
Там еніш, там стогны чуваць;
Яны -- горы магільнай цішы,
Там сэрца, запёкшыся ў крыві,
Шчарнела горы гробаў цямні.
Гэч векам--пакрыўкай труны--
Сто раз дух ачнецца лывы
І сто раз сканае изноў,
Ідзьянысты солю свайго.

Р а м а н (таксама).

Чэ-ж гэта словы, каго?..
Ароў брызгае гэтак балюча
І паліць пажарам пякучым
Душу мае... Хтосьці гавора,
А словы агню цэлым морам
Ліюцца...

Г а н у л я (апрытомнеўшы).

Раманка!

(Бярэ якісь пэзрок зь лекамі і, кідаючыся да Рамана з пла-
чам, стараецца апрытомніць яго).

Р а м а н (таксама).

Хтось плача?..

(Гледзечы на яе).

Гануля, цябе-ж гэта бачу?
Ах, помню... Слоў страшная сила
Бужае дух акруціла...

Г а н у л я (падтрымліваючы яго, з распаччу).

Раманка!..

Р а м а н.

Труп прошласьці смутнай, труп белы
Устаў из магілы сплясьнелай;
Мест словаў атрута отруицца
З глыбокае сэрца крывіцы,--
Агнямі мозг паліць.... гарыць....
(Падае і млее).

Г а н у л я.

О Божа!.. Карае... Раманка,
Ачнися! То я, твая Ганка!..
Ачнися! Га...

(Бяліцца на грудзі яго).

З а с л о н а.

(«Пурганная кветка», Вільня, 1914.).

"У родным краі ўсёнь кры —
ніца

Жывой вады,
Там толькі я нагу паз-
быцца
Свай нуды."

(Максим БАГДАНОВИЧ).

 НА ПОЎНАЧ ад Віцебску, там, дзе ў рэчку Гаражанку ўцякае рэчка Няшчэдра, знаходзіцца маленькі павятовы гарадок. Узмку тут глыбокія сьнягі, у ляску — шумяць магутныя дубы. Тут вакол безьліч задуменных курганаў і нямах крыжоў. Тут, калі засьпяваюць дзяўчаты:

"Ой ляцели гуси",

дык рэха ім адразу адкажа:

"Ды з Белае Русі".

Тут сапраўдная Беларусь — нашая сінявокая Маці.

Маленькі павятовы гарадок. Гісторыкі ўпершыню заўважылі яго толькі ў 1650 годзе, скупа зазначыўшы ў хроніках, што з Божае ласкі кароль Ян Казімер загадаў вуніятам вярнуць праваслаўным адабраную ў іх гвалтам старадаўнюю царкву ва імя сьвятога прарока Ільлі. Вось і ўсё. Але нашы продкі звычайна будавалі Ільлінскія царквы на тым месцы, дзе калісьці стаялі бажніцы Пяруну. Гэта значыцца, што гарадок існуе ня менш 1000 год. І аб ягонай старадаўнасці моўчыць сьветлы гістарычны помнік, які часткова захавалася да нашых дзён.

На правым беразе ціхай Гаражанкі, у гарадзкім садзе ліпках можна заўважыць рэшткі даўняшняга ўмацаваньня. Ад яго засталіся толькі зарослыя кравівай рэшткі, якія абмяжоўваюць сабой чатырохкутовую пляцоўку. Такія ўмацаваньні звычайна называюць гарадкамі. Адсюль маленькі гарадок мае ад-

паведі, сабе назгу — Гарадок.

Насупрань, на левым беразе рэчкі, відаць рэшткі замкавага муру. Самае сьцяны ўжо няма і застаўся толькі падмурак, які нагадвае пабудаваную волатамі дамбу. Ён складзены з вялікага чырванаватага каменя. Таму зводдаль гэты старадаўны мур здаецца крывадым.

Нічога не засталася ў гісторыі аб гэтым замку. Мы ня ведаем, хто і калі яго збудоваў, хто і калі яго разбурыў. Але адно не падлягае ніякаму сумненню, што тут працілася шмат нашае беларускае крыві. Магчыма таму і шэры мур і ён крывавага колеру. І з-пад самага крывавага муру б'е крыніца з чыстай, як сьляза, вадой.

Адгрымелі гарматы, адраўлі пішчалі. Некалькі стагодзьдзяў на ўзбярэжжы над садым мурам сталі вялікія чорныя крыжы. Яго паставілі, каб ушанаваць усіх тых невядомых герояў, што загінулі тут у бойні за Радзіму. Побач з крыжамі пабудавалі сьціпную драўляную капліцу ва імя сьвятога вялікамучаніка Параскевы. Штогод на дзясятую пятніцу пасьля Вялікадня, сюды сходзіліся з усяго Надзьвінья тысячы багамольцаў. Яны кляняліся да сьвятой вайны крываваму муру і набіралі ў свае пляшкі з крыніцы сьвятой вады.

На нашых вачах прайшлі тры апошнія дзесяцігодзьдзі. Сьнярпа зьнікнуў чорны крыж. Пасьля зруйнавалі капліцу сьвятой Параскевы. Потым часткова разабралі крывавае мур і ягоным каменнем забрукавалі бліжэйшую вуліцу. Нарэшце, пачалі зьверху скидаць да крыніцы смецьце.

Што з табой сталася, маленькі беларускі нагітаны гарадок? Дзе грамады простых і шчэрых людзей, што прыходзілі з вялікай пашанай і глыбокай верай да твае сьвятыні.

Б'е з-пад крывавага муру сьвятая крыніца. Плача па сваіх сынох Маци-Беларусь.

А. Бароўскі.

Трокі

ДНЭЙ з прыгажэйшых мясцінаў на Беларусі з'яўляюцца Трокі і іхная ваколіца. Прыгажосць гэтай беларускай Швайцарыі брала на сябе ўвагу шмат якіх турыстаў, якія штогод ахвотна п'яравіліся цудоўнымі мясцінамі сярод прыгожых вазёраў Троцкіны.

Трокі, як і Горадзеншчына з Дружэніцамі, і Аўгустоўскія вазёры, і ваколіцы Вільні, і Браслаўшчына, і многі іншыя ня ўступаюць найпрыгажэйшым мясцінам сьвету. Шкада, што гэта аздоба і краса беларускай зямлі была ў чужых, не беларускіх руках і нічым не спрычынілася ні да адпачынку, ні да ўцехі, ні да лекаў беларуса. І ўсё, пра што гаворыцца далей, зьяўляецца толькі сумным успамінам мінулага, ня зусім радаснага і ўдзячнага для нашага чалавека.

...Выходзячы ў Ляндварове з цягніка з найлепшымі выгадамі, што курсуе зь Вільні ў Варшаву, адразу адчуваем сябе нібы ў іншым сьвеце. Сваеасабліва ўбраны прадстаўнік плямя Израэля ветліва прапануе багацельнай хурманай доезжы нас да Трокаў, якія знаходзяцца блізу 10-ці кілямэтраў ад станцыі. Падарожжа віленскімі шляхамі "багацельна" не належыць да прыемнасьці, а таму мы падрытоўваемся да яго фізычна і маральна ў заспанай буйдэцкіна на вакзале. Пад'еўшы мясных прысмакаў, задаволены, сьпіроўваемся ў дарогу. Каб шлях ня выдаўся дакучлівым і доўгім, спрытны хурман забаўляе нас апавяданьнем мясцовых "важных падзеяў" і анекдотаў. Неўзабаве трапляем у край цудоўных вазёраў. Найбольшае зь іх — Галве. Яно мае асаблівую вагу ў вачох мясцовага жыхарства. Пашана да гэтага возера паходзіць з часоў паганства. Мыхары апавядаюць, што за якіхсь грахі людзі мусяць плаціць возеру штогод данину. І штогод Галве забірае аднаго маладога хланы, або дзяўчыну ў свае мэра-зялёныя воды... Няма ад гэтых ратунку, і народ ужо прывык да гэтага ўсёцяж даўгіх гадоў. Ён на крыўдзіцца на возера і ўважае гэта за зусім нармальную і справядлівую зьяву, хоць ня ведае добра, за што ня яго ўскладзена гэтая данина. Часам Галве бяра ў год больш аднаго ахвяры, але гэта не таму, што яно несправядлівае, але, напэўна, таму, што хтосьці з жыхароў больш правінуўся... Дзіўнае возера...

Апыняемся ў самым мястэчку. Трокі — типовае беларускае старое мястэчка. Мае яно каля паўтары тысячы жыхароў. Апрача беларусаў живуць там польскія, ліцьвіны, жыды і татары. Жыхарства займаецца пераважна рыбалоўствам і земляробствам.

Думай Трокаў звыўлялася настаўнікам у той семінарыя. Паўна-ж, гэта была не беларуская настаўніцкая семінарыя і мала каму зь беларусаў даводзілася вучыцца ў ёй... Навука беларускаму сялянину была, кажу той, не на кішэні...

Дарэччэ, на гудоўным фоне беларускай вайны, у Троках, была карэімска: бажыцца — мячэц, як яе там і называлі. Карэймы — адна з жыдоўскіх рэлігійных сектаў. Да яе належалі жыды, якіх ня ведаў і рыдоў Майсеевага веравызнання і ставіліся, наагул, да іх варожа.

...На адным з шматлікіх атокаў тронкі, вазброў, паблізу мястэчка, паважна ўздымаюцца ўгору мурныя сцяны калісьці арлінага гнязда Гедышавічаў. Гэткім-жа і быў тут. Даўгія гады стаяў ён на старомы сьвятое месца, дзіўнотаў і Вялікай Літвы, баронячы іх ад энігмальных і адзінаццаціх тэўто-наў. Шмат чаго могуць нам сказаць гэтыя сьцяны і сьцяны мохавых мур. Няраз яны абмываліся варскай кроўю і адзінаццаціх рыцар захаду гинуў тут ад літоўскага меча. Замк і злучаны праз падземны лёх з сухазем'ем. Празь лёх перамяшчаліся на вяршыні тэўткі аб стане ў сярэдзіне замку.

Троки были столицей и наибольш ушобленным месчан аднаго з найвялікшых Гедыминавічуў, ваяводы гения й волата духу — Кейстута. На ягоную долю выпала вялікае заданне — абарона Вялікага Княства ад наймагутнейшай у той час вайскавай сілы — крыжаносцаў. Толькі Кейстут мог справіцца з гэтым заданнем. І ён справіўся зь ім, зразумеў, шумела хваля. Наўсуну ў сь — вятых гаёх. Стары Дзвасіс спакойна і шэрым і д. прымай. Зорат не пасьмоў парушыць іхнага спадчыны.

[illegible][illegible]

Чым жыбуць сяньнячым трыма — чатырымі дзясекі спеш-
ных гадоў пакинулі свой глыбокі сьляк на нашым вазёр-
ных берагах і пэтрушчым дэманам і дэмані дэманічымі чым-
садоў... І ня ступаю, і дэма, і дэма, і дэма, і дэма, і дэма-
на-ж, "Бяля-благон", і дэма, і дэма, і дэма, і дэма, і дэма-
дзяецца больш на лёгкім жоробі.

дурботна гойдаюцца чадзіны лазэрных хваляў, моцнейшай —
чуць, абнятыя тустым сумным, стрым рабам.

ЗАМЛЫ ЗЭК

ПЯНАШАТАЕ і асабліва ж сьматэрае стагодзьдзі ў гісторыі беларускай культуры уважаецца за "залаты век", і гэта зусім слушна, бо знайшло сваё адбіццё ў шэрагу дакумэнтаў эпохі. Збор беларускіх законаў гэтага часу, выдадзены пад назовам "Літоўскага статуту", адлюстроўвае росквіт беларускай мо- вы, беларускага права і культуры нягугл. Статутам карыста- лися з пэўнымі перапынкамі аж да 40-х гадоў дзевятнацата- га стагодзьдзя, калі ён быў заменены "Сводм законов Рос- сійскай імперіі".

Шаснацатае стагодзьдзе на Беларусі запраўды зьяўляецца векам найбольшага росквіту беларускай дзяржаўнасьці і, раз- зам з гэтым, беларускай культуры, літаратуры, асьветы. Гэ- та быў век адраджэньня беларускага народу, адраджэньня вя- лікіх традыцый Полаччыны — гэтае каліскі беларускай дзяржаўна-налітычных і культурных праяваў яе. Рэфармацыя, якая прыйшла на Беларусь з Захаду, узварушыла грамадскую дзейнасьць і думку. Шматліка заходня-эўрапейскія культурныя уплывы і сувязі. Магнэтысцкае права, якое пачало давацца беларускім гарадам з канца чатырнацатага веку на нямецка-эўрапейскі ўзор, спрыяла волнасьці гарадзкіх людзей, га- длю, разьвіццю рамёстваў і г.д., а праз гэта — росквіту асьветы і культуры. "Літоўскі статут" (1566 г.) людзям у- сіх стану даваў аліе выхадзіць за межы для набываньня асьветы ці ў мэтах іншых. "Нямецкі і панове козюговныя, шляхты і кожны чалавек рыцэрскі і вольнага стану", мае "вольнасьць і моц выехаць і выйці" з зямель сваёй паяржавы "для наук у пісьме, прывучэня (практыкаваньня), уцешнага рыцэрскіх і леп- шого сьчастья свайго; і, тым будучы неспасобнага здаровья с- вайго для лекаства". Ж

У выніку такога законадаўства шмат людзей Беларусі таго часу вучыцца за межамі ўва ўнівэрсытэтах Прагі, Бамоні, Ві- нэцыі, Лейпцыгу, Кракава ды іншых гарадоў.

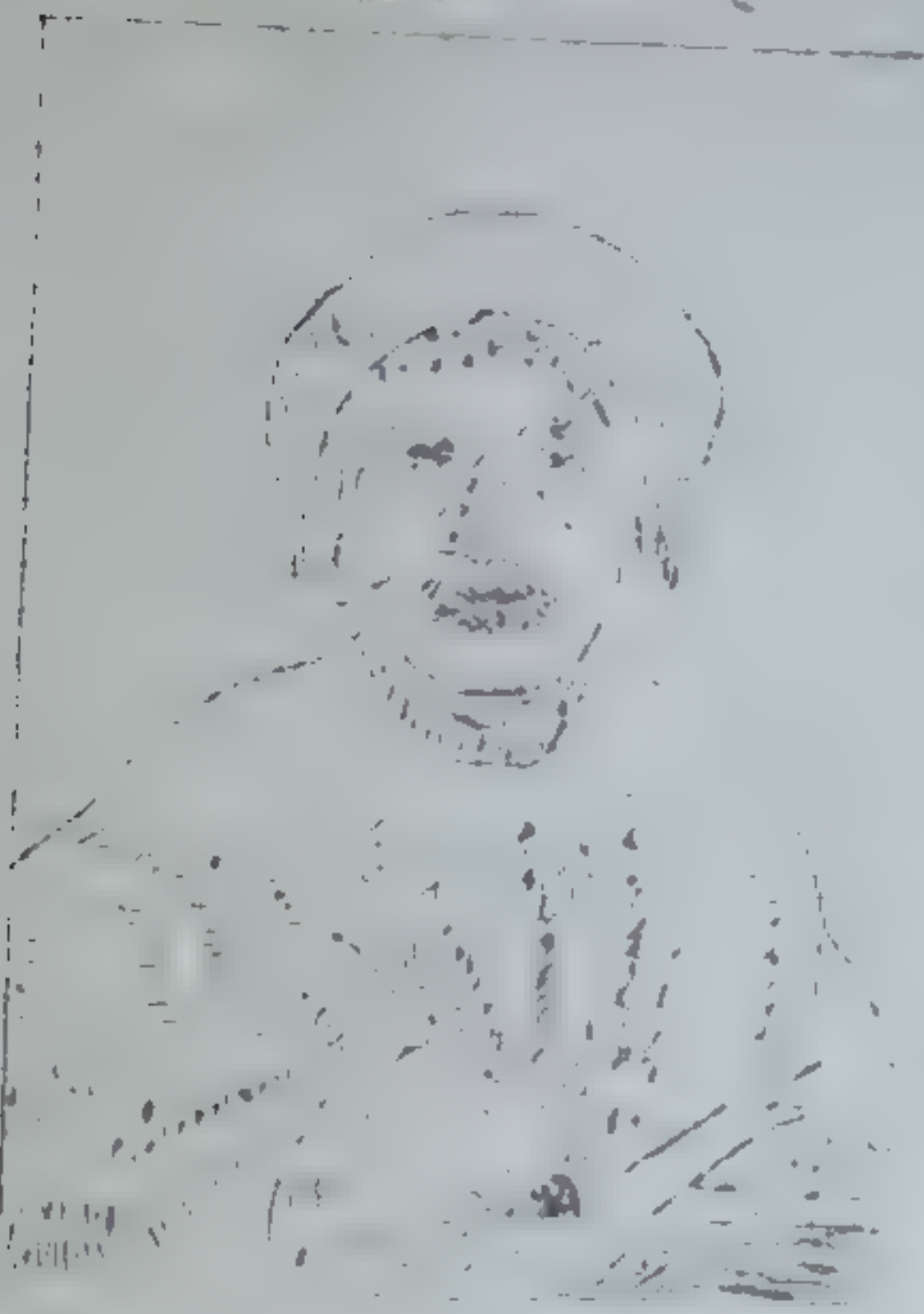
Адным з такіх слаўных сыноў Беларусі, хто атрымалі ась- вету за межамі і аддалі свае веды на карысьць роднаму на- роду, зьяўляецца францішак Скарына з Полацку — краса і го- нар беларускага народу, што сымбалізуе сабою сілу, талент, неабмежаваныя інтэлектуальныя, навуковыя і культурныя мо- жлівасьці беларусаў, як нямалі.

У той час, калі Беларуска-Літоўская дзяржава пачынала і пачала аб'ядноўваць шмат якіх усходніх славянаў, ператва- рыўшыся ў магутную культурную дзяржаву, Масква толькі-толь- кі пачынала сваё дзяржаўнае жыцьцё. Гэта першы факт адста- ваньня Маскоўшчыны ад Беларусі. Францішак Скарына даючы

ж/ з увагі на адсутнасьць перапынкаў, дакладнасьць цытатаў не запэўняецца. Рэд.

други, вельмі істотны факт, які сьведчыць, што Беларусь, як
краіна заходняя ў параўнаньні з Маскоўскай, была і больш
культурнай, бо першая ўводзіла ў жыццё імят якія культур-
ныя здабыткі Заходняе Еўропы. Так было і з друкаўным кні-
жам. Першы беларускі друкар Францішак Скарына ўжо ў 1517 го-
дзе, 6-го жніўня, у Празе Чэскай выдаў першую друкаваную

Францішак Скарына.

кніжку ў беларускай мове — "Псал-
тыр". Каб зразумець вялікае асьветни-
цкае значаньне выданьня "Псалтыра",
варта ўспомніць, што на ім вучыліся
грамадзе. Таму, як відаць з ірадмовы,
Скарына прызначае гэтае выданьне
"дзецям малым", як "пачаток всякое
добрае науки, грэмоты, еже добре ве-
сти и мовить учить". Праз год 1517-
1519 у Празе ён выдрукаваў яшчэ 22
кніжкі "Бібліі". У гісторыі сусьвет-
най друкаваньня кніжкі псалмаў нямецкай
(1) і чэскай (2) "Бібліі" Скарыны
займаю першае месца.

Пачынаючы друкаваць кніжкі ў беларускай мове, Францішак Скарына перш
за ўсё кіраваўся народнымі інтарэса-
мі, зацікаўленасьцю насіліць кні-
жную мову да народных масаў "абы о-
бщія моя Русь, людзкі паспалітыя
штуцы маглі лёгкай разумець". Будучы
верным сынам свайго краю і народу,
ён пацягнуўся да радзімы, бо, як пи-
ше ён, "людзі іхдэ зродзіліся, к тому
месту велікую ласку імяють". Каб на-
блізіць сваю асьветніцкую і друкарс-

кую справу да свайго народу, Францішак Скарына ператяжжае ў
Вільню і тут, заключыўшы прыватнае сына імятовага радцы Ба-
гдана Онькава і вільнянскага бурмістра Якуба Бабіча ў чоме алош-
няга друкарню, распачаў друкаваньне кніжак ужо на роднай зя-
млі. У сакавіку 1525 году ён выпусьціў у сьвет друкаваную
кніжку "Апостол", псалмаў яшчэ "Малую падарожную кніжку". Кні-
жкі, выдрукаваныя Скарынай, былі першымі друкавамі кніжкамі
ва ўсёй Усходняй Еўропе; яны ішлі ў Маскоўчынну, Украіну, Га-
ліцыю, паўднёвым славянскім і нават на заходна-эўрапейскія
рынкi, пашыраючы асьвету й культуру, праслаўляючы гэтым бе-
ларускую мову. У Маскве ў той час аб друкарскай справе ніхто
ня думаў.

Практыку беларускіх друкароў пачалі пазьней пераймаць ш-
мат якія ўсходнія славяне, у тым ліку і Маскоўшчына. Вядома,
што першы расейскія друкары Іван Федараў і Пётра Мовнісла-
ва (беларус паводля паходжаньня), прыступілі да друкавань-
ня кніжак у Маскве, беспасярэдня кіраваліся іхнымі прадпрым-
ствамі і ў гэтым проста прызнаваліся: "в чужих друкавах... кніжкі у
горадзе Маскве, як Белой Руси..." Таким чынам друкарскую тэх-
ніку Беларусі перадалі сабе за ўзор і імят якія ўсходнія
славяне. Першая друкаваная кніжка ў Расеі зьявілася толькі ў
1564 годзе. І калі Беларусь адсвяткавала чатырохсотгодзьдзе
свайго друку яшчэ ў сакавіку 1917 году, для Расея было яго

святковачы яшчэ амаль праз 10 гадоў — у 1964 годзе.

Іскры, запаленыя Ф.Скарынкам, не згаслі і ў наступныя гады пасля ягонае дзейнасці.

Письменническую и переводческую деятельность Ф.Скарыны праявлялі такія беларускія письменнікі шаснаццатага стагоддзя — дзя, як Сымон Будны, што выдаў пратэстанцкі "Катэхізіс" у 1562 годзе і "О оправдании грешного человека пред Богом" у 1562 годзе ў Навіжы, або Василь Ціпинскі-Амелянянович (1540—1603) з Палачыны, які зрабіў пераклад у беларускую мову "Эвагелья". Апошні зьяўляўся зматаром за адраджэнне беларускага народу, ставячы ў прыклад "нам немеских злохов, немесъ, поляков, французов, гангликов, гишпанов".

Василь Ціпинскі горача жадаў, каб народ наш, ягоны "земляки" трымаліся "языка своего прирочного". Ён моцна верыў у вялікае мінулае сваёга народу, які, паводля ягоных слоў, раней быў "зацный, словный, острый, достигный народ".

Існавалі такія письменнікі-святчыцы, што у народзе моцна жыла ісцьянальная свведомасць, патрэбу ў пробуджэнні і ўзняцці іх адчувалі і выдзілі ў сваёй дзейнасці гэтыя перадавыя прадстаўнікі народу, якім зноў павінен ганарыцца і трымацца як у памяці з пачуццём шчыры і ўдзячнасці.

Друкарская справа, распачатая Ф. Скарынкам і падтрыманая і працягнутая Будным і Ціпинскім, з канца шаснаццатага стагоддзя і праз усё сямнаццатае стагоддзе шыршыла і развівалася, знаходзіць сабе шмат прыхільнікаў і паматых у вассоў свецкіх і багатых людзей таго часу наміталі такіх паноў і князёў, як Слуцкія, Радзівілы, Хадкевічы, Салеті, у дварах якіх адчыняліся друкарні для друкавання кнігаў. Праўда, да гэтага часта прымушлі іхныя інтарэсы рэлігійнага змагання паміж кальвіністамі, каталікамі, пратэстантамі, савіністамі і г.д. Гэтае змаганне адначасна шмат сінту народу, займала многа адароных прадстаўнікоў інтэлігентнай друкаванай часткі яго. Але тое, што яна спрыяла развіццю друкарства і, гэтым самым, пашырэнню друкавання кніг, рабіла сваю добрую прагрэсуючую справу.

З 1574 году ў Вільні робіцца вядомай друкарня беларускіх культурных дзеячоў шаснаццатага стагоддзя — братоў Мамонічаў, родам з Магілёву. Кузьма Мамоніч быў за Кіеўскага бурмістра, а ягоны брат Лукаш — за скарбніка Беларуска-літоўскай дзяржавы. Замадзеныя імі друкарня ў Вільні дзейнічала да другой паловы сямнаццатага стагоддзя.

Друкеры Іван Фёдаравіч і Пётр Мельніславец, якія ўцяклі з Масквы пасля разбурэння маскоўскай царнай першае расейскае друкарні, дзякуючы апецы Рыгора Хадкевіча, закладваюць друкарню ў Заблудаве, Беластоцкага павету. З гэтае пары дзейнасць Івана Фёдарова часова, а Пётры Мельніславец назаўсёды звязваецца з нашым краем, бо Маскоўчына да гэтага нагчыкае разгарнуць усе нахілы і гатункі культурных дзеячоў, і іх гасцінна прыняла Беларусь, як краіна сапраўды культурная. У Заблудаве яны выдаюць некалькі кніжак. У 1569 годзе Мельніславец сядзе ў Вільні, дзе і распачынае сваю друкарскую дзейнасць у Мамонічаў і з дапамогай братоў Зарацкіх друкуе шмат кніжак, у прыватнасці "Четвероевангелие".

У 1576 годзе Кузьма Мамоніч, навучыўшыся сам друкаваць, пачаў абыходзіцца і бліз Мельніславец, пра якога ўжо ад гэтага часу няма ніякіх вестак.

Пасля смерці Лукаша Мамоніча — скарбніка Вільнянскага княства

ваі ягонага брата Кузьмы за гаспадара друкарні даўгі час быў Кузьмоў сын -- Давон Мамоніч, які ўжо афіцыйна, дзяр-жэўным указам 1573 году іменавануся каралеўскім друкараром і толькі адзін меў права друкаваць і прадаваць кнігі. Гэты прывілей быў падцьверджаны Сьвяцкім Батурам у 1586 годзе. Больш за 53 кнігі надрукавана было ў друкарні братаў Мамонічаў, у тым ліку і Літоўскі статут 1588 году. Канкурэнтамі Мамонічаў былі брацкая друкарня пры манастыры Сьвятога Духу, радзівілаўская друкарня ды іншыя, што пачалі прадаваць у 1596 годзе. У гэтых перыядыя свайго веравызнаньня заклада-лі свае друкарні Тышкевічы, Кішкі, Радзівілы, Валовічы, Сапегі ды іншыя. Гэтак Мікалай Радзівіл Чорны ў 1558 годзе ва ўлас-най друкарні ў Берасьці выдаў званую пасья Радзівілаўскай, ці Берасьцейскай, "Біблію". Узьніклі друкарні ў Супрасьлі, Горадзенічыне, Еўі (друкарня Багдана Агінскага), Дзярэчыне, Крошыне, Слонице, Гарадку ды іншых мясцінах.

На канец шаснаццатага і пачатак сямнаццатага стагодзь-дзяў прыпадае найбольш старадаўніх беларускіх кніжак. Сярод іх варты адзначыць шмольныя падручнікі, лемэнтары, навуковую літаратуру, як, напрыклад, граматыкі Лаўрэна Зізэнія (Віль-ня, 1596 г.) і Малета (Максіма) Смятрыцкага, што выйшла ў Еўі у 1616 г., слоўнік Лалевы Барыды, ведамы ў 1627 г. і не-надрукаваны ў 1653 годзе ў Куцеінскай друкарні Собаля на Магілёўшчыне, "як патрэбны і пажытэчны многім".

Асабліва варты нагадаць і з нацыянальнай пашансю ўспом-ніць тут выдатны помнік беларускай літаратурнай мовы 16-га стагодзьдзя і найстарэйшую спробу беларускае лексыкаграфіі--слоўнік Лаўрэна Зізэнія, які быў надрукаваны пад назовам "Лексіс", як дадатак да ягонае "Граматыкі словенскай", што выйшла з друку ў Вільні ў 1596 годзе (у гэтым-жа годзе вый-шла кніжка таго-ж аўтара -- "Навука до чытанья"). Выдатны беларускі дзяяч тагачаснай Беларусі, які жыў у Вільні, Бе-расьці ды іншых месцах свайго краю, ведамы разам са сваім братам С. Зізэніем, як змагаў супроць паліянізаваньня беларусаў, Лаўрэн Зізэні даскандэа ведаў жыўня народныя гаворкі, народ-ную мову. У сваім "Лексісе" ён сабраў больш тысячы стара-славянскіх словаў і перакладаў іх у сучасную яму беларускую мо-ву, вытлумачваючы часам адно стара-славянскае слова колькі-мі беларускімі словамі, чэрпаючы са слоўнага сьнянанамага багацьця беларускае мовы. Пераважная большыня пададзеных Лаўрэнам Зізэніем беларускіх словаў спатыкаецца і ў сучас-най беларускай мове, што сьведчыць пра навуковую вартасьць працы гэтага даўняга беларускага мовазнаўцы, які чакае яш-чэ свайго даследніка (гл. кароткае апісаньне слоўніка Л. Зи-зэнія, які стаў бібліяграфічнай рэдкасьцяй, у артыкуле О.В. Боўх-Левановіча "Кароткія заўвагі на некаторыя помнікі беларускае мовы"--запіскі клясы філялягіі Беларускай Акадэ-міі Наук, т. 2-гі, бел. 146--147).

"Лексіс" Зізэнія яшчэ раз гаворыць аб тым высокім узроў-ні, на які ў сваім бязупынным удасканаленьні так рана ўзьня-лася была беларуская мова ў тым часы і які стаўліе яе ў шэ-раг культурных зьяваў, якімі народ мае прадставы ганарыцца. Тым больш, што расейская літаратурная мова стварылася значна пазьней, толькі ў восемнаццатым і пачатку дзевятнаццатага стагодзьдзя, і моцны падэліны да яе закліў ведамы вучоны

й письменник сямнацатага стагодзьдзя, зноў-такі беларус, родам з Полацку, гадунец Кіева-Магілянскай Акадэміі -- Сымон Полацкі (Пятроўскі-Сітняновіч), што жыў з 1629 да 1680 году і быў запрошаны з Полацку ў Маскву царом Аляксеем пашырыць асвету. Сымон Полацкі праз свае творы ўвёў у расейскую мову шмат беларускіх словаў, якія пасяля, прывіўшыся ў ёй, давалі расейскім вялікадзяржаўнікам ад мовазнаўства лішнія "падставы" ўважаць беларускую мову за "дыялект" расейскай мовы, памылковасьць чаго зусім зразумелася чалавеку, які хоць трохі знаёмы зь гісторыяй усходня-славянскіх моваў, гісторыяй беларускай і расейскай моваў у прыватнасьці.

A 4x4 grid of 16 small, dark, rectangular objects, possibly seeds or small stones, arranged in a regular pattern. The objects are dark in color and have a slightly irregular, rectangular shape. They are arranged in four rows and four columns, with a small gap between each object. The background is a light, neutral color.

XX
XX

А. Грыцук

БЕЛАПУСЬ

І ПОЛЬСКА-ШВЕДЗКАЯ ВАЙНА

(1655 - 1660)

МЯСПРЫЯЛНЫЯ палітычныя абставіны для Вялікага Княства Літоўскага ў шаснаццатым стагоддзедзі, выкліканыя хуткім ростам Маскоўскай дзяржавы з аднаго боку і інтрыгамі Польшчы з другога, а таксама згоднасць украінскіх вяльможаў злучыцца з Польшчай, спрычыніліся да таго, што Вялікае Княства Літоўскае змушанае было падпісаць у 1569 годзе нявыгадную для яго Люблінскую унію. Акт гэты быў вынікам цэлага шэрагу дыпламатычных дэмаганьняў Польшчы ўсвясць пятнаццатага і паловы шаснаццатага стагоддзедзі. Польшча мела цяпер адчыненыя насцьож дзверы для генеральнага наступу на Вялікае Княства Літоўскае. Экспансія пачалася адначасна з рэлігійнага і палітычнага боку.

Адной з вельмі важных пастановаў Люблінскай уніі было тое, што беларуская праваслаўная шляхта і беларускае духавенства ня мелі тых правасў, якія атрымалі каталікі. Гэта разьбіла беларускі народ на дзве варожыя сабе часткі. Варожасць гэту паглыбляў яшчэ насленні сюды каталіцкага ордэна езуітаў, які праводзіў выразную каталіцка-польскую палітыку. Рэлігійная неталеранцыя каталіцкага духавенства і населеных польскіх паноў зрабіла тое, што беларускае праваслаўнае насельніцтва пачало выраза схиляцца ў бок аднавернае Масквы, якая ўжо тады пачала лічыць сябе абаронцай праваслаўнае веры, беларусы-ж каталікі больш симпатызавалі палікам. Бачачы гэты разлом, беларускія дзяржаўныя мужы пачалі думаць аб ратунку загрозенай бацькаўшчыны.

Унія праваслаўнай і каталіцкай царкваў, падпісаная ў Берасці ў 1595 годзе, дала надзею на ўтварэнне адзінай беларускай нацыянальнай царквы і прыпынення рэлігійнага раздваення ў народзе. Аднак, калі палікі пачалі выкарыстоўваць унію, як прыладзедзе да яшчэ большай палінізацыі, беларусы адкінуліся ад яе. Паўстала яшчэ большая рэлігійная нераз'юбрэка. На месца дзвюх былі на Беларусі ўжо тры рэлігіі, што кожны сабой вялі заўзятую барацьбу.

Тычасам на сцэне палітычных разгрываў у Вялікім Княстве Літоўскім з'явіўся новы чыньнік, які адыграў у нашай гісторыі даволі вялікую ролю. Чыньнікам гэтым была рэформацыя.

Рэформацыя філізасічнай думкі на Захадзе стрэсла паздrom з закарупелых схематычных мазгоў і паставіла яго на новыя рэйсы. Ахапіла яна ўсе галіны тагачаснага жыцця, а

таксама рэлігію. Ёйны новы сьвежы подых даляцеў і да Беларусі. Беларуская моладзь, што студыявала на замежных універсітэтах, прывозіла да краю гэтыя "рэлігійныя навінкі" і з запалам іх распаўсюджвала. У хуткім часе большасць інтэлігенцыі, пераважна са шляхты, прыняла новую рэлігію. Была нават сярод патрыётаў думка стварыць з пратэстантызму беларускую нацыянальную рэлігію, якая ня мела-б нічога супольнага ні з Масквой, ні з Польшчай. Гэтага, аднак, не пашчасціла ажыццёвіць і пратэстантызм надалей застаўся рэлігіяй людзей асьвечаных.

Тымчасам рэлігійны перасьлед праваслаўных з боку польскіх каталіцкіх фанатыкаў на Беларусі ня спыняўся, і зрушанае з цярпливасьці мяшчанства ды сялянства пачалі штораза часьцей зрывацца да збройных паўстанняў. Былі яны, аднак, крывава здушаны. Але і Польшча трапіла ў цяжкое становішча. Прычынай гэтаму быў бунт Хмяльніцкага, вайна з "абаронцам" праваслаўных беларусаў маскоўскім царом і найцяжэйшая вайна са Швэдыяй. Для лепшага ўяўленьня сытуацыі мусім успомніць пра агульнее тадышняе становішча ў Эўропе.

Рэфармацыя на рэлігійным полі падзяліла ўсю заходнюю Эўропу на два варажыя сабе лягеры, якія зь вялікім фанатызмам змагаліся паміж сабою. Барацьба гэтая давяла да варфамееўскіх ночаў у Францыі і трыццацігадовых цяжкіх змаганьняў на тэрыторыі Нямеччыны. Начале каталікоў стала Францыя. За правадых пратэстантаў была Швэдыя. Польшча была на баку каталікоў.

У часе, калі ў Швэдыі адбываўся рэлігійны бяспрывавы пераварот, у аб'яднанай Польска-Літоўскай дзяржаве памёр астатні кароль з роду Ягеллёнаў Зыгмунт. Пасля няўдалага выбару на караля французскага Генрыка, пасад злучанай дзяржавы абняў швэдзкі Зыгмунт 3-ці з роду Ваза, зацятны каталік і выхаванец езуітаў. Рэлігійны разлад яшчэ больш павялічыўся. Гэта канчаткова адсунула беларускіх магнатаў і шляхту, якія былі тады ў большасці ўжо пратэстантамі ад Польшчы, і змусіла іх шукаць сабе іншага моцнага хаўрусніка. Ён выпаў на Швэдыю, якая мела разраўнацца з Вазамі за тое, што яны ніяк не хацелі зрачыся прэтэнзіяў да швэдзкага каралю. Начале незадаволеных беларускіх паноў стаяў пратэс-вадыр пратэстантаў вялікі Князь Януш Радзівіл. Гэты князь, патамак Гедыміна паводля крыві, ня мог раўнаважна глядзець на заняпад сваё слаўнае калісьці бацькаўдчыны, што дасталася ў рукі чужынцам, якія яўна стараліся замніць калісьці гордую Літву на звычайную правінцыю дзяржавы, нядаўна яшчэ ня вельмі вялікай. Януш Радзівіл, як гістарычна ўпраўчаны да пасаду Вялікага Літоўскага Князя, пачуваў сябе абавязанага стаць на абарону сваёй дзяржавы і вярнуць ёй сувэрэннасьць і даўнейшую славу. Ён ня мог абмінуць ніводнае нагоды, якая магла-б дапамагчы яму ўрэчаісьніць ягоныя пляны. А нагода была.

На швэдзкі каралеўскі, пасад прыйшоў новы малады і энергічны кароль Карл 10-ы. Ён хацеў раз назаўсёды разьлічыцца з Вазамі, якія былі пры польскім пасадзе абаронцамі каталіцызму ў сярэдняй Эўропе. Каб стукнуць на Польшчу з усіх бакоў, ён падпісаў хаўрус зь Юрым Ракочым, князем Семигародзім, і з царом Маскоўскім, і пачаў перамовы з Хмяльніц-

ким, які на той час паддаўся Маскве. Здавалася, што дзяржава Вазаў будзе канчаткова разбітая і на ейных другах вырастуць новыя дзяржаўныя арганізмы: Украіна і адроджанае Вялікае Літоўскае Княства -- Беларусь. Гэтакай нагоды ня мог ня быць рыхтаваць Януш Радзівіл. Ён, як Вялікі Гетман Літоўскі, маючы пад сваім загадам найлепшае войска Рэчы Паспалітай -- літоўскія палкі, мог сваёй паставай перахіліць у значнай меры шалю перамогі ў той ці іншы бок. Такі хаўруснік патрэбен быў і Швэдам. Спіраваны да Радзівіла ўвесну 1655 г. швэдскі пасланнік падпісаў зь ім у Кэйданах на Імудзі ўмову ад імя Карла 10-га Густава, на падставе якой Вялікае Княства зракалася на карысць Швэдыі Лівоніі (Інфлянты) і прызнавала анэксію Швэдамі польскага памор'я. Таксама была прызнана незалежнасць Украіны. Узамен за гэта Вялікае Літоўскае Княства прызнавалася, як самастойная дзяржава ў цесным хаўрусе са Швэдыяй. Януш Радзівіл думаў быць за караля Літвы (Беларусі). Падляшча мела адыйсці да Вялікага Княства.

Быў выпрацаваны плян нападу на Польшчу. Швэдскія войскі мелі перайсці граніцу Рэчы Паспалітай з трох бакоў: адна армія -- на Літву, другая з боку швэдскага памор'я -- на Пазнаншчыну, трэцяя з мора -- на Прусію і Данцыг. Адначасна Хмяльніцкі меў пачаць наступ з Наддзяпраншчыны, а Юры Ракочы -- з паўдняя... Плян быў добра складзены і меў пэўныя падставы на хуткае выкананне. Аднак, ня ўсё выйшла паводля пляну. Хмяльніцкі быў звязаны хаўрусам з Маскоўскай і ня мог адразу выступіць супроць Польшчы, а Ракочы меў даволі клопатаў з Турэччынай і ня быў падрыхтаваны да вайны, ды яшчэ, апрача гэтага, і Хмяльніцкі, і Ракочы чакалі выніку першых ваенных падзеяў.

Па падпісанні ўмовы з Янушам Радзівілам, паўночная група швэдскіх войскаў увайшла ў межы Рэчы Паспалітай і, не спаткаўшы апары, рушыла на Варшаву. Літоўскае войска, што было пад камандаваннем Януша Радзівіла і ягонага брата Багуслава, перайшло, за выняткам невялікай колькасці асобаў, на бок Карла 10-га. Амаль гэтакі-ж самы поспех мела і заходняя група швэдскіх войскаў. Паспалітае выступленне Пазнаншчыны, непрывычнае да вайны, вырашыла лепш паддацца Швэдыі, чымся страціць надыходзячае жніво.

Царога ў сэрца Польшчы была адчыненая. Усёцяж 1655 г. і пачатку 1656-га амаль уся Польшча дасталася Швэдам. Кароль Польшчы Лі Казімер Ваза змушаны быў уцякаць на Сілезію.

Пазней, аднак, шчасце пачало адыходзіць ад Швэдаў. Палікам пашчасціла дыпламатычным шляхам адцягнуць ад хаўрусу з Карлам 10-ым маскоўскага цара. Палікі яму абяцалі польскую карону і згаджаліся на злучэнне Вялікага Княства Маскоўскага ў адну дзяржаву з Рэчай Паспалітай (Літвой і Каронай). Цару Аляксею падабаўся гэты праект і ён ахвотна пагадзіўся на яго. Занепакоеная ваеннымі поспехамі Швэдыі, Масква пачала яе баяцца. У выпадку разгрому Польшчы і ўтварэння цеснага Літоўска-Швэдскага хаўрусу, Масква мусіла-б развітацца з думкаю стаць моцнай ступой на берагах Балтыйскага мора. Швэдыя таксама ведала, што Масква -- ненадзейны хаўруснік для яе і дзеля гэтага націскала на Хмяльніцкага, каб той хутчэй пакідаў Маскву і разам з сямігародскім князем Ракочым стукнуў па Польшчы. Увесну 1657 году пачаўся генераль-

ны канцэнтрычны наступ на Варшаву. Аднак, было ўжо позна. Палякі мелі цяпер моцныя сувязі з Масквой, татарамі і Прусіяй. Супольна з татарамі палякі разбілі Ракочна і прагналі яго за Карпаты. Хмяльніцкі таксама ня быў страшны. Сам ён быў хворы, і высяў толькі ў Галіцыю на коўнаўска-мдановіча з трыма казацкімі талкамі. Нягода паміж камандзірамі давала да таго, што Мдановіч адступіў назад, нічога не зрабіўшы. І гэтак увесь цяжар вайны лёг цяпер на плечы Карла 10-га і Януша Радзівіла. У трохдзённая бітва пад Варшавой супольныя швэдзка-літоўскія войскі былі разбітыя і Карл 10-ы з часткай швэдзкіх войскаў адступаў на Прусію, а Януш Радзівіл на чале астаткаў швэдзкіх войскаў і літоўскіх палкоў адступаў на Літву.

Тымчасам сярод літоўскіх панцоў улада неадавальна: да швэдаў. Катоlickія і праваслаўныя вяльможы не хацелі ісці са Швэдыяй; ім думалася, што Карл 10-ты не абяцаў Літве поўнае незалежнасці, а толькі браў пад свой пратэктарат. Яны пачалі адзіны на другім пакідаць Януша Радзівіла і пераходзіць на бок Польшчы, якая давала ім новыя прывілеі. А просты народ таксама паўставаў супроць швэдаў, якія грабункі мирнага жыхарства. Сітуацыя Радзівіла абцяжарвалася. Польскія войскі, што вступалі, асадзілі пагранічныя літоўскія гарады Тыкацін і Беласток. Януш Радзівіл не перажываў ужо капітуляцыі гэтых гарадоў. Хворы і вычарпаны нервамі ён памёр у Тыкацінскім замку ў часе аблогі яго палкамі. Пасля ягонай смерці астаткі войскаў перайшлі на бок палякоў і разам зь імі дабівалі ўжо швэдаў.

Карл 10-ты вайну прайграў. У 1660 годзе быў падпісаны ў горадзе Оліве каля Данцыгу мир. На падставе яго паміж Польшчай і Швэдыяй фактычна ўстанавіўся стан, які быў перад вайной. Польскія каралі зракаліся правоў да швэдзкага пасадку, а Швэдыя ня мела больш прэтэнзій да Інфлянтаў.

Гісторыкі парознаму ацэньваюць Януша Радзівіла. Палякі ўважаюць яго за здрадніка. Нічога дзіўнага. Яны глядзелі ўжо тады на Рэч Паспалітую, як на адну непадзельную польскую дзяржаву, і той, хто падымався супроць ейнай цэласці, быў у ейным уяўленні ворагам і здраднікам. З нашага гледзішча Радзівіл з'яўляецца вялікай асобай, якая выяўляла незалежніцкія імкненні беларускага народу і змагалася за ягоныя правы. На жаль, беларуская шляхта і магнаты не зразумелі гэтага. За іхнюю недалёкабачнасць беларускі народ заплаціў і яшчэ плаціць даўгімі гадамі няволі.

XXXXXXXXXXXX

ЯНКА КУПАЛА

М. Дварэцкі

/ 1882 - 1943 /

1905 годзе на балонках расейскае газэты "Северо-Западный Край" (гэтак расейскае самаўладства афіцыйна называла Беларусь), што выдавалася ў Менску, з'явіўся ў беларускай мове верш "Мужык". Аўтарам вершу быў Янка Купала, сын нікому няведамага дробнага беларускага шляхціца, арандатара Дамініка Луцэвіча — Іван Луцэвіч. Верш не вызначаўся ні асабліваю формою, ні сьвежасьцю тэмы, і цяжка было што-небудзь сказаць пра посьпех будучага паэты на беларускай літаратурнай ніве, бяручы на ўвагу астаўшын часу і палітыку расейскага самаўладства. Аднак, моцна памыліліся выдаўцы газэты, думаючы, што верш "Мужык" абніжае годнасьць мужыка-селяніна, беларуса, і што ён напісаны на пацеху людзям гэтак званаме "вышэйшае пробы"... Зусім інакш сустрэла зьяўленьне новага, маладога паэты ў асобе Янкі Купалы ды інакш зразумела зьмест ягонага "Мужыка" нацыянальна-рэвалюцыйная беларуская інтэлігенцыя. У першым голасе паэты пачула яна голас горкае праўды беларуса, знаёмы голас ведамай нашаму народу "Мужыцкае праўды" вялікага народнага змагара за незалежнасьць Беларусі Кастуся Каліноўскага. Пазнаў і мужык самога сябе, разумеючы, што месца цяжкіх і галечы мусіць заступіць ягоная сіла і права ў змаганьні за права на жыцьцё, за права быць гаспадаром сваёй роднай зямлі, за права "чалавекам звацца".

Гэтакая-ж багатая зьместам, толькі розная формаю, але простая і блізкая да народнае беларускае творчасьці, высокамастацкія вершы Янкі Купалы ўсё часцей і часцей пачалі зьяўляцца ў перыядычным друку і неўзабаве занялі яны паважнае месца ў тагачасных беларускіх газэтах "Наша доля" і "Наша нива" (супрацоўнікам апошняе з 1908 году быў і сам паэта). І трэба адзначыць, што неўзабаве і сам Купала, як паэта, займае сваё асобнае, апычонае месца ў беларускай літаратуры. Кожны новы верш адразу браў на сябе ўвагу беларускіх чытачоў і аб'ектыўных крытыкаў, прыхільнікаў і варожа настаўленых да друкаванага беларускага слова людзей, абшэваталюў і носьбітаў русыфікацыі на беларускіх землях. Для адных вершы Купалы становілі настольную книгу іхнага жыцьця і ўспрымаліся, як зброя ў барацьбе з доляю прыгнёту за свае правы, а для других становілі яны небясьпеку і ўспрымаліся, як абвінаваўчы акт доли ў палітыцы прыгнёту беларуса; адных творчасьць Янкі Купалы выходзіла ў духу справядлівасьці і нацыянальнае сьведчаньні, а других пайярэджвала і пераймала ў варожых намерах, выкрываючы сутнасьць замаскаванага

паходу супраць усяго беларускага на шляху
за вызваленне Беларусі.

паходу

Янка Купала-паэта рэаліст. Уся ягоная творчасць, пачынаючы тым самым "Чуліком", поўнасьцю абумоўлена запраўднім станам свайго народу і сваёй бацькаўччыні. І таму ня дзіва, што ягоныя вершы, асабліва ў першыя гады творчасці, былі сумнымі і, як кажуць, "цяжкімі". Хіба-ж можна было шукаць у іх радасці і смяху, калі прыкмы і сумны было само жыццё? Нельга было. У тым суме і той цяжкім якрам і палягала сіла Янки Купалі. Хто-ж, як на ён, найлепш, найпаўней паказаў глыбіню трагізму абяздоленага беларускага народу? Хто-ж, як на ён, прыйшоў ад зямлі ў свет, не адарваўшыся ад зямлі, найлепш і найглыбей разумеў ісілу зямлі, і цяжкасьць узлёту ў надзем'е? І спраўдзі, лепш горкая праўда, як фальшывая, беспадстаўны ўцех. Часта гаварю пра гэта і сам паэта ў сваіх вершах, а асабліва ў тых, у якіх даваў адказ на зроблення яму закіды пра тэму тут і сум у першыя гады творчасці. Аднак, васьць у вершах Янки Купалі і смях, але гэта горкі смях беларуса, смях над скупой доляй-мачахай, гираничым смях, надарожнік гневу, які нават у самыя цяжкія часы жыцця, каб той сонечны прамень над скутаю ільдамі зямлёю, сьлізгане па змрочным твары і чалавеку хочаца сказаць, глядзячы ў вочы кривадушца: "Пахдзі, будзе яшчэ кірмаш і на нашай вуліцы...". І вось гэты чалавек, селянін, з вуснаў якога выходзіў горкі смях душы, быў і найлепшым крытыкам Купалавага слова. Які-б верш ім ні ўзілі і ні прачыталі яго простаю, нават інакшамовнаму селяніну, як адразу, не чакаючы, пачуен вяснянак: "што праўда, то праўда: якрам, як у нас, от як тут і быў гэты пісьменьнік...". Так яно было, так яно і ёсць. І даўно ўжо пара сказаць, што слава да Купалі прыйшла ня зверху, не ад прарэсыйнае крытыкі, не ад лitarатараў, а знізу -- ад селяніна, ад народу; ня голас крытыкі ішоў у выш, а голас народа, а голас низоў, голас народу ішоў да крытыкаў і перамаўляўся крытыкай.

Сіла мастацкага слова і голасу паэты расла і мацнела з кожным днём. І калі ад панавы характэрных зьмук, пад'ярэмнага жыцця беларуса, спраўднага стану рэчаў, раскрыцця ў меру творчых і пэдаггічных магчымасцяў вершу сацыяльна-эканамічнага і нацыянальна-палітычнага прыгнёту пераходзіў да рэвалюцыйнага закліку, у часе паэты -- "пана сыхі і касі" -- уставаў вобраз Купалі-трыбуна. Аднак і ў вершах абуджэння гневу, у зёрнах закліку -- "аўсёды і ўсюды" -- паэта заставаўся разважлівым і глыбокадумным лірыкам, паэтам душы і сэрца. Не было нікога, хто б даў яму такіх жа, чым жыў працоўны, працаючым жыццём чалавек. Лось чаму кожны новы твор Янки Купалі сустракаўся з вялікай цікавасцю і заставаўся ў памяці ягоных чытачаў. А гэта ўжо гаворніца пра мноства і гаворніца, безумоўна, у карысць паэты. І калі дмае якія белы перапладаліся блізу не на ўсе мовы славянскіх народаў, а часам і на мовы іншых народаў, далёкіх, дык гэта гэта і гаварыла пра вартасць і

значенне т. орчасыя ланкі Купала, пра тое, што яна блізка
да сэрца іхніх паняволеных самаўладствам наро-
даў. А калі голас Купала "за месяц" "Северо-Западно-
го края" -- Беларусі, рабіў уплыў і знаходзіў гарад. родгу-
шны т. ордаў, іх гэта, у сваю чаргу, гаварыла ўжо, то
стаў на в. інігі зацаньняў свайго часу, ж.у. перадавы-
мі ідэямі і змагаўся за гэтыя перадавы ідэі час, што
эта і ў глыбока-нацыянальным, народным паэтам Беларусі.

Нацыянальна-вясольны рух беларускага народу, які над
уплывам эўрапейскіх рэформаў і свабоды набраў сілаў і вы-
ліўся ў ст. ійную рэвалюцыю ў 1905 годзе, знайшоў сваё вы-
разнае адлюстраванне ў невялікім, але надзвычайна моцным
верам боры дзялягу -- "А хт там ідзе?". Паэта пытаецца:

"А хто там ідзе, а хто там ідзе
у вагроністай таёй грамадзе?
-- Беларусі!"

Гэтакі адказ даваў гэты народ і сучы "на сьвет цэлы" на
руках у крыві "крыўду ўсю", а пабудзілі яго -- 20-ці мільё-
ны чарод -- і навучылі несмы крыўд, напаказ сьвету -- "бя-
да, гора."

"А чаму чаго захацелася ім,
загарджаным век, ім сьляпым, глухім?
-- Людзьмі звацца!"

Якая -- вялікая сіла захавана ў гэтым простым і, адначасна,
лёканичым адказе народу! Тут і найбольшы трагізм людзей,
якая хоць "людзьмі звацца" і набалела крыві душы людзкой,
што за душу людзкую не ўважаецца... Першым у гісторыі бела-
рускае літаратуры гэтак -- разам са сваім народам -- голасам
самога народу -- загаварыў Янка Купала. Элементы Марцынкеві-
чавай прымірлівасці мучыла і пана шляхам марцынкевіча
дзеяння і спасылка на прыклады гуманнасьці аднаго што не
займалі месца ў творчасці Купала; а зварот -- "пажалісі ты
яго, сираты", не ставіць ні прасьбы да пана-эксплеататара
і расейскага самаўладства, ні ўгавору, рэта -- патрабаваньне,
ультыматум, бо інакш беларускі народ

... "за крыўду сваю адамсьціць, --
Сьвіньням будзе крыві не пабраць,
Адамсьціць, ах зямлі задрыжыць,
Аж вихры зашумяць, загудзяць!"
"Пажалей!"

У 1903 годзе Янка Купала выдаў сваю першую кні-
ку вершаў пад называм "Малейка". Таким парадкам, нядаўне
"мужык-беларус, пан сахі і касі", цяпер ужо ведаем шырокім
беларускім і іншаславянскім колам паэта, узбагачае скарб-
ніцу беларускае нацыянальнае літаратуры плодам свае трох-
гадовае творчае працы. Аўтар, гаворачы пра самога сябе, пісаў:

"Я не паэта, а крый мяне Божа,
Ня рэўся я і славе гэткай ня мала,
Донь песеньку-думку і высную можа,
Заўсё я толькі Янка Купала"...

І гэта была шчырая праўда. Купала, становячыся на літаратур-
ны шлях, не спацяшаў сябе словам "паэта", а стаўшы і нават
зрабіў і моцны след -- выдаючы "Малейку", не ўважаў сябе за
паэту ў літаральным разуменьні гэтага значэння, ня думаў
аб славе, і слава не знакушала яго, бо ён -- "толькі Янка Купа-

ла", а не паэта вечных тэнаў, не паэта насалоды і уцехі; ён--сын свайго народу, зь яким разам падзяляе і гора, і бяду, і вокамгненную радасць; ён--паэта-пясняр, паэта жыцця--вялікага, складанага, скурочанага жыцця беларускага народу; ягоная ліра--шматструнная, глыбокая, гэтае дарэ народу. І ў гэтым няцяжка пераканацца, вярта адно перачытаць яшчэ раз усе створанае ім да 1920 году, як мы адчуем і ўбачым усе перапэтыя душы: і сьпеўна-сумную, і сьпеўна-гнеўную, і сьпеўна-жалальную, жаўную ліру. А гэта-ж усе разам узятася і гаворыць якраз за тое, што Ліна Купала--перадавае творца беларускага народу. І трэба сказаць, што "Малейка" якраз і была першым атэстатам сьпеласьці паэты. Аднак, бяручы ў рукі гэты "атэстат", нельга забывацца, што ён быў плодам-вынікам першага творчага гарэньня маладое ўспрымальнае душы і плодам-вынікам творчых шуканьняў паэты. Гэтая акалічнасьць, як кажуць, ставіць нас на шлях аб'ектыўнага вызначэньня гэнэзісу і значэньня "Малейкі" і мы выразьней бачым аснову асноў зьмешчаных у "Малейцы" твораў--агульналюдзкія і нацыянальна-вызвольныя матывы, што, думаецца нам, бліжэй да сутнасьці і мае большае значэньне, чым "значны крок наперад у разьвіцьці народніцкага натуралізму Яцея Бурачка", як гаварылі некаторыя крытыкі пра вершы, зьмешчаныя ў "Малейцы". А калі ўзяць яшчэ на ўвагу няўдачу рэвалюцыі 1905 году і ўявіць пазбаўленую роднага імя нашу "Малейку" чыну, якой гвалтам быў накінуны назоў "Север-Западный Край", дык зразумелымі становяцца і перапэтыя асобных тэнаў, і прамежны пэсымізм, і глыбокі трагізм у такіх вершах, як "Над сваёй айчызнай", дзе паэта пытаецца:

"Дзе-ж мой дом, дзе-ж мой люд,
Дзе-ж айчызна мая?".

Тэма ўкрадзенага до ў і запарэнага айчыны паўстала не ў адным вершы--парушалася і ў вершах, і ў асобных паэмах, і ў гэтым ні было ні пэсымізму, ні ўпадніцтва, гэта быў плач разгневанай душы, што пераклікаўся з плачамі даўніх беларускіх старцаў аб лёсе сваёй большаўшчыны.

Другая гэтак жа вершаў "Гусляр"--выйшла ў 1910 годзе. У гэты час паэта вучыўся на чатырохгадовых агульнаасьветных курсах у Цецябургу. У "Гусляры", як і ў "Малейцы", знаходзіліся і "натуралізм Яцея Бурачка", і элементы суму, і элементы "безнадзейнасьці", як мेलі моду ўмываць гэты тэрмін крытыкі на зямлях нашае большаўшчыны. І чуем мы плач гусляра, той унутраны плач, калі плача тоўня душа, а вочы глыбокадумна глядзяць на скрытаўленую зямлю і па-арлінаму ўпываюцца ў затуманеную далеч часу... "Вочы ня плачуць, бо "хацеў-бы заплакаць, ды ня выциснеш сьлёз", як гаварыў перад гэтымі сваімі паэта, і мы добра разумеем гэтакі стан. Гэта крытычны, ампрабавальны момэнт, момэнт тае крайніцы, калі, звычайна, вырашаецца вытрымаласьць душы, вагаючыся паміж безнадзейнай роспаччу і змогай далейшае барацьбы за існаваньне, барацьбы за здзяйсненьне пэўных ідэалаў. У гэтым стане апынуўся быў Купала пасля няўдачнае спробы рэвалюцыі 1905 году. Аднак, безнадзейная роспач не спрычынілася да творчасьці паэты, -- яна была пераможнай змогай барацьбы за існаваньне, за здзяйсненьне ідэалаў свайго беларускага народу. Тэра "За годан год" бадае, што

и ён у сабы характэрны: першан згаданае намі крайніцы:

"За годам год, за родам род,
Што хвали хмар, што плесні вод,
На зменах змен, на ўсход на сход
Идзе-брыдзе на быт, на звод"...

Але ні цяжкія гады палітычнай рэакцыі, ні спад нацыянальна-рэвалюцыйнага змаганьня ня збылі са шляху Янкі Купалы; ён згубіў ён ні меры ачуваньня сьвету, ні сэнсу жыцьця; ён жыве надзеяй на прыйсьце сьветлае будучыні, верыць, што ў братніх сэрцах яшчэ "разгарацца агні"; што "думы новай палюцца крыніцай". А пры гэта сьведчыць верш "Адгукніся, душа!":

"Адгукніся, душа, песьняй звонкай грэмі!
Няхай песьня зь вихрамі памчыцца;
У братніх сэрцах няхай разгарацца агні,
Думы новай палюцца крыніцай."

Мелі месца, казаў той, і спады і перапады, але не спадала і не перападала ідэя нацыянальнага беларускага адраджэньня. Яна была той рухаючай сілай сэрца, якая будзіла, уздымала і вяла паэту на шлях наўтомнага змаганьня за вольную і незалежную Беларусь. Ён паэта-адраджэнец, паэта-барацьбіт, моцна ўдараўчы на струнах-званах свае ліры, валадарна паказвае народу "к сонцу зорны шлях", паказвае, кліча і пануе над масай сілаю чароўнае музыкі свайго несмяротнага "Гусляра". Ёскала што зь нястачы фактычнага матэрыялу ня маем мы змог спэраваць адпаведнымі прыкладамі і ўдавацца ў шырокі разгляд і аналіз творчасьці.

У трэцяй кніжцы твораў "Шляхам жыцьця" ўва ўсёй веліч выявілася творчая сіла паэты, сіла голасу вялікага трыбуна-патрыёта Янкі Купалы. У творах--вершах і паэмах--на гістарычныя тэмы Купала паказваў сучасьнікам усю сваю сілу, славу і веліч нашэ мінуўшчыны. А была яна вась якой:

"Буйным жыцьцём усё чыста кіпела,
Слава далёка за мора ішла.
Ворага кожны за плечы браў смела,
Цемра чужынцаў ня страшна была".

Вось яна, нашая дэўніна--гады залатога беларускага веку! Вось якой была яна--адвага беларуса! Вось якой вялікай была яна--слава народу! Нібы ты сьветла-блакітныя воды Нёмну, кацілася яна з нашых земляў за цоры і горы ў далёкі бел-сьвет. І не выпадкова, відаць, выказваў Купала думы гэтыя ў вершы "Над Нёмнам".

Асаблівае ўвагі заслугоўвае пад гэтым поглядам паэма "На куцыю", якая мае ў сабе 12 невялікіх частынь. Усё, паддзенае ў паэме, адбываецца не ў гады слаўнай беларускай дзяржаўнасьці, а ў гады "залатога веку", а значна пазьней, тады, калі "другія наш пасады занялі", калі другія бегі /зямныя/ бралі верх і вялі суды над нашым краем. І хоць "глуш абнялася з цёмнай", хоць "зсінела ўсё, замёрла ўсё", але ня спала адвечнае зямчышча, і там, "у вагнах старога паляшчча", пачыналася жыцьцё.

"...На бел-сьвет дзівы выпраўляць
Пляскача ночка-чароўніца!..

Гэта сьвяты вечар, вечар згадак, успамінаў, мрояў і сардэчных пажаданьняў, гэта той вечар, калі

"Духі мінуўшчыны гуцьця
На старасьвецкі лад спраўляюць."

Даўно бываюць жніццё
Дары і лежнія складаюць."

И от на пасад усходзіць князь і княжна.

Агні брыльянтаў, як зарниц,
Зіюць з княжскай кароны,--
Краса б'е з князеўных зраніц,
Як блёск маладзёк развуглённы."

За імі--пачэсны рад слугаў. Князь абводзіць усіх "саколім
боксм", выпівае да дна "коўш соладка вина" і трымае прамо-
ву. Потым загадвае пакнікца ганцоў "ад нашых стоптаных
капцоў", каб ганцы расказалі, што там чуваць. Уваходзяць
ганцы, кланяюцца князю і княжне.

"А першы гаткі сьвеглы быў,
Як небам сланыя праменьні:
Ў руцэ меў сьветач, што на зьдзіў
Усе ўсюдах зводзіў цени.
А быў другі і з ног, і з рук,
Як гром з жывымі пярэнямі
У руцэ меў стрэл жалезных пук
И лук стальны меў за плячэмі.
А трэці быў і раб, і цар,
И слаб, и дуж ўва ўсякім дзеле,
Як вечнасьць, молад быў и стар;
Меў гусьлі--на грудзёх висели."

Першы ганец апавядае, што ён абыйшоў усіх тры разы і бачыў,
што яны ўсе жывы, але наўкола--цёмра. "А як ішоў між іх з
сьвятлом",--кажа ганец,--

"За мною ўсьцяж и тут, и там -
"Их вусны бледныя шпталі:
"Аддайце сонца наша нам!
"Нашто схавалі--расхваталі?"

"Я абыйшоў іх тройчы раз", --кажа другі ганец, -- "И бачыў,
што яны ўсе жывы", але яны "сплчуць толькі ўсё той сьлед,
валочуць ёрмы за сабой... А як чапнуў стралой аб лук, яны
скрануліся ў прасоньні" и--

"За мною ўсьцяж и тут, и там
"Их вусны бледныя шпталі:
"Аддайце славу нашу нам!
"Нашто схавалі--расхваталі?"

Сказаў і трэці ганец, што "абыйшоў іх тройчы раз і бачыў,
што яны ўсе жывы," але "толькі торг усё ідзе над іх душою
патаптанай... А як ударыў па струне, замітусіліся, як пчо-
лы", и--

"За мною ўсьцяж и тут, и там
"Их вусны бледныя шпталі:
"Аддайце песьню нашу нам!
"Нашто схавалі--расхваталі?"

Змоўклі ганцы. Маўтаў з часіну і князь, а потым загаварыў:

"Ня ўмруць, ня ўмруць ужо яны,
"Раз хопуць сонца, славы, песьні;
"Заб'юць іх зычныя званы
"Прабудным зьонам на прадрэсьні.
"Свайей забранай старане,
"Скаванай мучаніцы-княжне,
"Ўзьнясуць пасад на кургане
"На пачаваньне недазяжне."

"На дзеле---кажні йшчэ слугон,
 "У думках---вольныя ўжо людзі;
 "Над сэрцам их, над их душой
 "Нам дух витачі вечна будзе."

Як бачым, не ўважаючы на стагоддзды чужацкае няволи, на страшны нацыянальна-палітычны ўціск, на жорсткае выкараненне ўсяго беларускага: мовы і культуры, звычаяў і традыцый, народ ня страціў свайго нацыянальнага "я", ня зрокся даўніны і ня выракся памяці вялікіх продкаў, бо ня ўмерла яшчэ душа народу, і дух колішніх славы, цеплячыся глыбока ў сэрцы, працягнуўся і загарэўся пры першым звоне струны, падымаючы на заклік духовага правадыра мільённыя масы народу. І Купала, разумеючы гэта, не пакідае свайго народу---абуджае і кліча яго да сонца, да зораў і ў іншых творах, "покі сэрца б'ецца, рвецца на прастор."

Бадай ці не самым вялікім творам Янкі Купалі зьяўляецца паэма "Курган", паэма пра дні сивое даўніны, пра нязломную сілу духу беларускага народу. Галоўнымі вобразами-персанажамі паэмы зьяўляюцца князь і гусляр. І калі ў паэме "На куццю", і князь, і ганцы---князеў "другі верны", і "дзужына вольная" становілі адно цэлае---нацыянальны арганізм, дык у "Кургане" якраз наадварот: князь---"недаступны і грозны, як хорам", гусляр---"шалёны стары", думка якога "сонцу, зорам, арлом толькі роўна", князева дружина---знатны госьці з-за поўссвету і князева двора...

Таму да паэмы дана Купалу наймудрайшая кніга народу---сама зямля. Гартуючы балоны гэтае найвялікшае мудрасці, паэта спыніў увагу на самых не-разгаданых і дасюль нясыненых---на курганах беларускае зямлі, бо "Курганы імат чаго нам гавораць". І от адзін зь іх---"памятка дзён, што ў нябыт уцякли"---раскрыў перад паэтам вялікую таямніцу нашае даўнасьці... Курган-жа той не абы-дзе ляжэ, а "паміж пустак, балот беларускае зямлі, на ўзбярэжжы ракі шумнае чыстай"---у самым, маўляў, "сэрцы" самабытнае Беларусі, на ўлоньні беларускае экзотыкі. А зь яким замілаваннем, зь якой цяшчай гаворыць Купала пра гэту "памятку дзён"---"Курган векавечны." І сама зямля, здаецца, спрычынілася, каб "гэта памяць людзкая, паказ"... уцалела і захавалася не паказ будучыні, якся скажа сваё аб'ектыўнае слова; само неба вярталася "здзірванелы курган векавечны":

"Душ галёне распусьціў каранасты над ім;
 Сухазольце ў грудзі ўшлілося;
 Вецер стогне над ім уздыханьнем глухім,---
 Аб мінуўшчыне ў жалёбах гдзесе."

На купальні там птушка садзіцца, пая,
 У Пилипаўку воўк нема вня;
 Сонна днём распускае там косы свае,
 Ночкай зоры глядзяць залатыя."

Амары неба ўсыцалі мо' тысячу раз,
 Цяруны били з краёў да краёў,---
 Ён стаяць---гэта памяць людская, паказ...
 Толькі гутарка ходзіць такая:"

У белым хораме, што "недаступнай сылкай грозна, думна
 глядзеў на прывольіс", жыў князь "недаступны і грозны, як
 хорам"... Ёсць---хацелі ці не хацелі---былі яму паклоны, а
 Ён /князь/ ня знаў ні спуску, ні ласкі:

"Зыневажаў, катаваў ён з дружнай сваёй,
Стражы князевы—ў полі і дома:
Толькі модлы расьлі небу ў сэрцах людзей
І пракляццё расло пакрыёма."

У князёўскім хораме была вялікая бяседа: "на пасада-чку-княжну садзілі." І каго, і чаго толькі ні было на той бяседзе-вясельлі! І госьці зналіся з-за паўсвсту, і "він заморскіх крніца цыкла", і "бегла музыкка "круг на паўмили"... Але гэтага яшчэ мала было князю. Не ставала нечага новага, арыгінальнага і больш пацешнага, не ставала, каб "сонных вёсак шары", выгнуліся перад гасьцямі ў хораме, не ставала хваля і вымугаўны вясельсёў "хат амшальных, як мар, хат з сям'ёй душ падданых, пакорных." А госьці-ж мусілі ўбачыць і силу, і славу князеву... І князь загадаў пазваць гусляра, але гусляра не ані-якога, а "гусляра з яго ведамай славай", гусляра, чыі "песыны-дума за сэрца хапала" і пра якога "казак дзіўных злжынась нямаюла." Вось які ведаў народ свайго гусляра:

"Кажуць---толькі як выйдзе і ўдарыць як ён
Па струнах з неадступнаю песняй,---
Сон зьлітае з павек, болю цідніца стогн,
Ня шумяць неактары, чэрэшні;

Пушча-лес ня шуміць, белка, лось не бяжыць,
Салавей-птушка ў той час зьліхае;
Паміж вольжы ў рака, як штодзён, ня бурліць,
Паплаўкі рыба-плотка хавце.

Прытанца да моху руселка, лясун,
Каня вечнага "ліць" неазаходзіць;
Пад звон-песню жывучых гуслярскіх струн
Для ўсіх папараць-кветка ўзыходзіць."

Вось якое сілы гусляра прывяла "дворны князева ў хорам багаты." Ня было ў гусляра ні скарбаў, ні орыльлянтаў, ні саэтаў; не плячок---сялянская світка, а на каленях---гусля-лі-бды.Стары, сивы і "барода, як сьнег бокі---такія", а ў вачах-нязвычайныя сілы вагонь. Дык чым ня слава князю перад гасьцямі, маючы пад рукамі і валаньныя сяджачы на цагляным парозе гэтакага асылка духу? І яшчэ якая слава! І ажмялелі князь грозна папярэдаў гусляра, што калі той запне па душы і дасць уські гасьцім, так ён /князь/ поўня гусьлі нesyплэ дукатаў, а калі не пад мысль каму зь іх будзе песня ягоная---канопляную возьме заплату... Гусляр шмат ведаў і чуў пра князя, і добра ведаў што азначае "канопляная заплата," але не падаў пра гэта і знаку---зныгнараваў князеву гаворку і ня вымавіў ані слова. А як толькі скончыў князь сваю гаворку--- "заскрыпілі вочы сивыя, патануў у скляпеньнях адзін, другі ўдар, і заплакалі струны жывыя." Не спакусілі гусляра поўныя гусьлі дукатаў, бо "не дае гусляркам сказау золата цвёт, белых хораму п'яня шуму"; не спалохла яго і "канопляная заплата", бо князь сілен быў караць, сілен быў і галаву пават зьняць, але нияк ня мог скаваць ланцугамі дум, бо трымаў толькі сонцу, арыём дні зоры, дні і сьмат ён... і гаварыў толькі сіле зьлілі, пакорны загораў, і гаварыў сенажаццям. І гусляр думаючы пра ўсё гэта, засьпяваў такос, пра што князь і ду-

маць на думі ў нікель:

Глянё у лёжы сьне, у падземельлі глянё, князь,
што нестроіў пад хорамі гатні;
Брацьці корчэцца там, табой кінуты ў гразь,
Чары тоцця мывых их, разьдэетых.

Ты ўсё золатам хочаш прыцяміць, загациць...
Ці-ж прыгасдзеўся, хорамны княжа?
Кроў на золата гатым лодаўка блішчыць,
Кроў, якой і твоя моц на змаха.

Ты брыльянтамі ўспай атласы і шоўк—
Гэта дэрта, стала ад кайдонаў,
Гэта вясельні потай разьвіты шнурок,
Гэта, княжа, твае сяматканы."

Сказаў гусляр сваё поцнае, праўдзівое слова і пра "вясельле-разгул":

"Стоп ты ўставай, дрой, касьцей шпат пад стэлом—
Гэта косьці бядноты рабочай;
Пацішся белым, чырвоным віном,—
Гэта—сьлёзы вядоли сирочай."

А канчаючы сваю песню, сказаў гусляр і пра сваё аснаўнае—пра адносінні народу да князя-владара:

"Люба чуці тое скачонай музыкі зван:

Ты, дружна і шчыра асалоду,—

А ці ўслухаўся ты, як плыве зь не стогн,

Стогн практычна табе, твайму роду?"

Князь, бязумоўна, не спадзяваўся такога ад гусляра. Ён зьбіраў ад нечаканасьці, і толькі дзесьці ў глыбінні ягонага сэрца навіталася адпаведь за неспадзяваную песню гусляра. Амянелі і зглухлі і гулькі, і жарты. Гэтая мясціна і становіць акрэз кульмінацыйны пункт паэмы. Дзе-ж гэта відна, калі стары болабродны стары дз адважыўся на такім гульбішчы гэтак зганьбіць перад гэтымі князя-владарамі! Пасля такога выпадку далейшае разьвіццё падзеяў мусілі, бесспрэчна, разьвіта зьмяніцца. І яно зьмянілася. На зварот князя, гусляра разам з гуслямі пакінулі мірным у зямлю. І гэта была плата за песню... Паўстае пытаньне: чаму гусляр прыняў удзел у княцельнаму зьдзяўдзьдзю? Дзеся гэтага мусім зьвярнуць спачатку увагу на пэўныя асаблівасьці дадзенага твору. Па-першае, паэма "Курган" не зьяўляецца гістарычным творам і падзея, апісаная ў паэме не становіць сабоку фактычнай, гістарычна дадзенай падзеі, і, разумеюцца, самі вобразы-персанажы—гусляр і князь—не зьяўляюцца гістарычна дадзенымі вобразами-персанажамі, пра што, дарэчы, гаворыць і іхняя бязьмяннасьць; па-другое, паэма "Курган", як і паэма "На куцыц" дэ іншым творам Купалы, пераважна твор дэрэзаліцыйны, становіць сваім зьместам сымбальны твор, і вобразы-персанажы—той самы гусляр і князь—як і ў кожным сымбальным творы, зьяўляюцца вобразами зобразнымі, сымбальнымі вобразамі. Таму нават, у сымбальных вобразах паэмы ўцелаўляюцца дэбэ дыяметральна супрацьлеглыя сілы пэўнае эпохі: сіла няволи і сымерцы і сіла жыцця і вызваленьня. У вобразе гусляра мы бачым усе рыск малага беларускага народу: здольнасьць і мудрасць, ураўнаважанасьць ду-

жнэсьць і ахвярнасьць. Голас гусьляра-гэта голас праўды, голас сілы народнага гневу. Дык ці мог-жа гусьляр градаць за дукаты праўду і волю народу? Ня мог. У такім выпадку гэта добразьбі-бі непраўдападобным і твор не адпавядаў-бы разьвіццю гістарычнага працэсу. І не дарэмна-ж паэта гаворыць у валошняй часьціне, што палылі пераказы ў народзе, нібы раз на гаду, уначы, "з гусьлямі дзед з кургана, як сьнег, белы выходзе...". "і ўсё нешта пие, што жывым не паныць, і на месяц глядзіць, як сам белы." А калі-б хто зразумеў ягоны голас, дык "не зазнаў-бы ніколі ўжо гора"... А што-ж гэта быў за голас? Гэта, напэўна, была тая самая песня, якая сыпавалася і князю. Гэта песня пра гора і няшчасьце абяздоленага народу, песня пра шліхі вызвольнага змаганьня і прыйсьце сьветлае будучыні, песня пра няўміручасьць чалавечай душы.

Ін спінілі асаблівую ўвагу на двух паэмах Янки Купалы дзеля таго, каб яшчэ раз падкрэсьліць ягоны духоўны сьвет, сьвет думак, сьвет далёкасьціх уяў і глыбокага перажываньня доли свайго беларускага народу.

Характэрнай асаблівасьцю творчасьці Янки Купалы зьяўляецца цеснае спалучэньне гэтак званых трох творчых лініяў: аб'ектыўны паказ і ідэалізацыя мінуласьці, аб'ектыўны паказ свае сучаснасьці і абуджэньне народнага духу, і заклік да нацыянальна-вызвольнага руху--тое, што і паставіла яго на ўзровень ідэйна-палітычнага сьветапагляду свае сучаснасьці і прынёсла славу вялікага народнага паэта.

Наймацнейшаю зброяй паэты была ягоная запальна-прызыўная песня. Ствараецца ўражаньне, што Купала, часам, не задаваўся нічою свае песні і тады ён ізноў зварацаў да яе і заклікам, каб яна была яшчэ мацнейшай, каб глыбей прамаўляла да сэрца і душы народу:

"Зазьвіні ты, як звон, і удар, як пярун,
Песня наша, як воля магучая!
Хай крыўдзіцель дрыжыць, як падбіты каршун,
Хай нясуцца ў сьвет рэхи гримучыя!"

Пра якога-ж гэта крыўдзіцеля ішла мова? І што гэта за "рэхи гримучыя"? Мова ішла пра сацыяльнага і нацыянальна-палітычнага крыўдзіцеля--пра чужынцаў, пра прышлых з усходу, з Маскоўшчыны, людзей, якія загалонілі нашу зямлю, занявоілі народ і елі і дабіты кривавым мазадём беларускі хлеб, ~~хлеб, хермовы хлеб~~, а бацькаўшчыну ўважалі за прыдатак расейскае імперыі. І ня год, і ня два панавалі гэтыя няпрошаны "апякуны"--чужынцы,--

"Сотні лет песьцілі днямі і ночай
Госьці на шні--

Зьмоя, што з пуняў сварбы валоча,
Скарбы чужыя"

А "рэхи гримучыя" пра тое, што народ добра ведае гэтых "апякуноў" і што ўсе іхныя "злычэ праступкі...к суду пакліча крыўду народу"/"чужым"/

Шалёны разгул рэакцыі, які наступіў пасля рэвалюцыі 1905 г., ня выкараніў адраджэнцкіх ідэяў і ня прыдушыў у народзе імкненьня да вольнага і незалежнага жыцьця. Будзіцелем гэтых ідэяў і імкненьняў і гэтым разам быў Янка Купала. Кожны ягоны верш, нібы тое кінутае ў зямлю зерне, не

прападаў дарэмна—дамаў добрыя ўсходы і пакідаў моцны сьлед. З аднаго боку, Купала абуджаў нацыянальную сьведамасць у глыбіні продных масаў, адчынаў, як кажуць, вочы на праўду і, з другога боку, выступаў супраць злачыннае палітыкі русіфікацыі на беларускіх землях, супраць тых "пансў" і "падпанксў", якія верай і праўдай служылі "его імператарскаму величеству" і зайдла абаранялі імперыялі—
отчуждэнную ідэю "единой неделимой"...

"Чаго вам хочацца, панове?
Які вас зыклікаў прымус
Забіць трывогу аб тэй мове,
Якой гавяўся беларус?"

Ён цвёрда верыць у тое, што міноцца "холад з цёмнагой", што прыдзе згібельныя чужанацыянальнаму панаваньню, што беларусы, якія яшчэ ўчора хацелі "людзьмі звацца", а сьняжня ўжо віравана разумеюць і бачаць пастаўленыя часам вялікія заданьні, працарабяць сабе шлях да роўнасьці і свабоды, шлях да свайго дзяржаўнасьці:

"Напняўся, лаянкі напраснай
Грудзёй на варта мазаліць—
Не пагасіць вам праўды яснай:
Лыў беларус—і будзе жыць!"

К свабодзе, роўнасьці і знаньню
Мы працярэм сабе сьлед!
І будзе ўнукаў панаваньне
Там, дзе сягоньня плача дзед."

Гэта ўжо быў той час, калі можна было сказаць, што

"Не загаснуць зоркі ў небе,
Поки неба будзе,—
Не загіне край забраны,
Поки будуць людзі.

.....

Беларускаю рукою
Сьветлай праўды сила
Славу лепшую напішэ
Бацькаўшчыне милай.

Зацьвіце яна, як сонца
Посьле непагоды,
У роўнай воли, ў роўным стане
Між усіх народаў.

Не загіне край забраны,
Поки жывы людзі,—
Не загаснуць зоркі ў небе,
Поки неба будзе!"

На доўга давялося чакаць вялікіх падзеяў, зрухаў і пераменаў: яны прыйшлі ў 1914 годзе. Гэта, аднак, былі ня тыя падзеі і зрухі, да якіх імкнуўся Янка Купала і да прыходу якіх моцна спрычынялася ўся ягоная творчасць. Гэта была першая сусьветная вайна... Яна ня несла з сабою нічога ўцешлівага для Беларусі і беларускага народу, а таму і ня **ведарні** зэкранула і, тым болей, ня ўцешыла сэрца народнага паэта Янкі Купала і мала сьлед пакінула ў ягонай творчасьці.

Раенныя завируха адарвала Купалу ад родных земляў, і ён апынуўся ў Маскве. Аднак, ня доўга трымала Масква пазту. У дні народнае рэвалюцыі 1917 году Купала варочаюцца ў родную сталіцу—у горад Менск—і забірае свой голас у справе нацыянальна-вызвольнае рэвалюцыі беларускага народу. Гэта—ж якрая і быў

"Час склікаць ужо грамаду

На вялікую нараду,

На вялікі сход!".

У тых дні сваё моцнае слова мусіў сказаць "сам народ".

Неўзабаве Янка Купала выступіў зь вершам "На сход". Гэта, уласна кажучы, была адозва паэты-правадыра да ўсяго беларускага народу ў вялікія гістарычныя дні, калі вірашлася доля Беларусі,—у дні тварэння беларускае дзяржавы-насьці. Падзем поўны тэкст вершу!

"На сход, на ўсенародны, грозны бурны сход
Ідзі, аграблены, закованы народ!

Як роўны ідзі жыхар між роўных жыхароў;
Аддай на суд сваё ўсё кривды, сьлёзы, кроў.

Аб вечным катаваньні, зьдзеку далажы,
І пакажы на курганы і на крыжы.

І аб раскопаных магілах не забудзь,
Дзе груганы тваіх тат продкаў косьці рвуць.

Як Бацькаўшчыну тваю рэжучь на кускі,
Як гібнеш зь дзецьмі ты ад катняе рукі—

Аддаци ўсё на суд, на ўсенародны сход
Ідзі, аграблены, закованы народ!"

І калі рэвалюцыя 1917 году і пазьнейшая падзеі на Беларусі не прывялі да незалежнасьці нашае Бацькаўшчыны—гэтага найвялікшага ідэалу народу, пра які гаварыў вуснамі народу і за што змагаўся вялікі паэта-правадыр, апошні выступіў зь вершам пра злую гіронію лёсу—"О так: я пралетар," які ў свой час крытыкі прабавалі падвесці пад гэтак званнае "новае "счастье" паэта:

"О так: я пралетар!

Яшчэ учора раб пакутны,

Сягоньня я зямлі ўладар

І над царамі цар магутны.

Мне бацькаўшчынай—цэлы сьвет,

Ад родных ніў я адвярнуўся.

Але ня збыў яшчэ ўсіх бед:

Мне сьняцца сны аб Беларусі."

Не, гэта ня "счастье", гэта — гіронія. А сны—гэта сны пра кожную сілу і славу народу, сны пра тых часы, калі "буйным жыцьцём ўсё чыста кипела"... калі "цёмра чужынцаў ня страшна была", сны... пра Вольную і Незалежную Беларусь. І нібы для ўцешнасьці душы, у 1922 годзе Купала ведае сваю наступную—чацьвертую—кніжку твораў пад назовам "Спадчына". Дарагая спадчына мінулага, спадчына "залатога беларускага веку", як ласка матчына,—лейтматыў усё "Спадчыны". І паэта гаворыць у першым вершы назову гэтае кніжкі, што

"Ад прадвёдаў спякон вякоў
Мне засталася спадчына,
Сярод сваіх і чужоў
Яна мне ласкай матчынай."

Яна, гэтая ласка матчыная, ніколі не пакідала Купалі, — усе яны і ўсё яны не пакінула яна незадаволеную душу паэта. У паэме "Безназоўнае" /напісаная пасля рэвалюцыі і выдадзеная асобным зборнікам у 1924 годзе/ і ў асобных творах пазнейшых, крутых і цяжкіх гадоў, напрыклад, у вершы "Зыходзіш, вёска, з яснай яны" і нават у паэме "Над ракой Арэсай" сні аб Беларусі ў Купалі былі разуненні, зямлю далёка не спомінае. Доказам гэтаму зьяўляецца і той прыкры для Купалі выпадак, які стаўся і прыкрым фактам у гісторыі Беларускае літаратуры, што выдадзеная ім у 1929 годзе вялікая кніжка твораў пад назовам "1918--1928" была забароненая і скафіскаваная адпаведнай інстытуцыяй БССР. Гэтым было выражанае скаржана, што Янка Купала пусціць паставіць, казаў той, кропкі над "и" і моцна падунаць пра сваё новае "счадзі".

Прыгадаем цікавы выпадак. Быў гэта ўвосень 1929 году Пасыл іступлення Янкі Купалі ў Менскіх доме пісьменьніка падыйшоў Міхась Чарот і гіранічна заўважыў: "Іван Данинік-веч, людзі гавораць, што вы ўсё пішаце пра дэўніну, але нешта мала пра нашу сучаснасць". Купала, усміхнуўшыся, паволі, але зусім сур'ёзна адказаў на заўвагу заўвагай: "Лес ні бачыць толькі здалёку, а стоячы ў самім лесе — бачыць адны дрэвы". А пазней дадаў: "Пачакаем, пакуль не асядзець". Ці не гаворыць гэта пра тое, што Купала не адчуваў у той час пад нагамі рэальнага грунту да новае творчасці і што яму хацелася пачакаць, пакуль само жыццё не прынясе новых тэмаў і не ўскалыхне імі глыбокае душы паэта? Паўна што так. Але цяжка было чакаць: яго неадступна сьцігавалі і чакалі ўсё іншыя і іншыя, узнятыя па-над сэрцам і натхненнем, нечакання, падрыхтавання новымі днямі заданні і тэмы... І давялося вялікаму паэту-тэатру, паэту-прапроку засьпяваць... як у калгасе "Насця сее лапці". А яшчэ-ж зусім нядаўна — калі тварылася "Безназоўнае" — думалася Янку Купалу, што

... "Беларусь на куце
У хаце сваёй села,
Чарка мёду у руцэ —
Пазирае смела".

Думалася, але ня спраўдзілася. Літаратурная дзейнасць Янкі Купалі ў гэты час становіцца зусім асобнай тэмай і час, безумоўна, скажа сваё праўдзівое слова.

... Янка Купала памёр на чужыне. Памёр ён, паводле вестак, у Маскве 29.6.1943 году. Другая сусветная вайна — ды ці толькі вайна! — абарвала вялікае жыццё вялікага сына Беларусі, жыццё вялікага паэта-тэатра, паэта-правадзіра. І сям'я, гаворачы пра ягоную творчасць, творчасць несмяротную, пра ягонае ахвярнае служэнне свайму Народу, свайму Бацькаўшчыне, міжволна прыгадваюцца радкі з вершы "Свайму народу" у Янкі Купала, увескрашаючы ў памяць народу мінуўшчыну, гаварыў і пра сучасныя яму дні 20-х гадоў:

... "Чужак-дзікун, крывёй упиўшыся сьвежым,
Запрог цябе ў няволю, ў батракі,
І тваю маці-Бацькаўшчыну рэжа,
Ліваю рве на часткі, на кускі..."

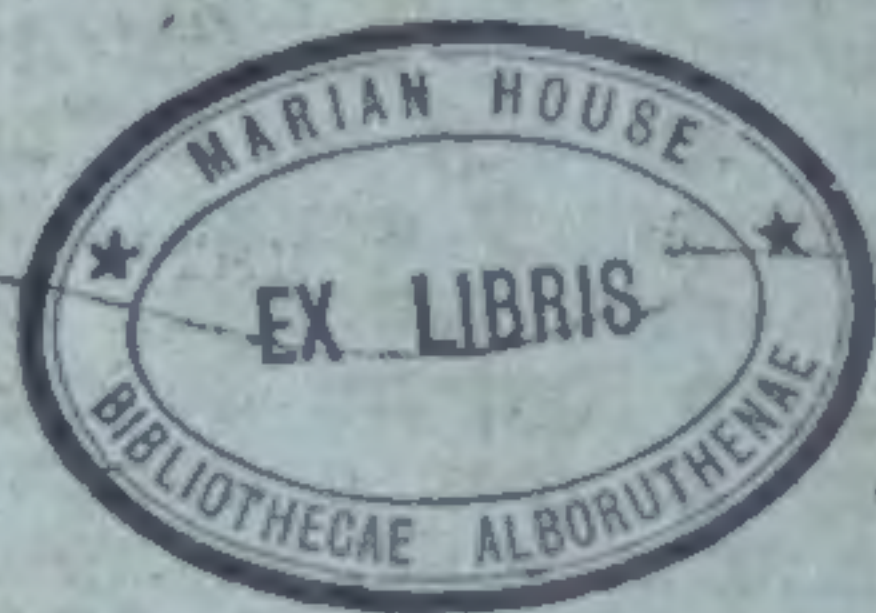

Паўстань, народ, прачнися, беларусе!
Зірні на Бацькаўшчыну, на сябе,
Зірні, як вораг хату і зямлю раструсіў,
Як твой навала злідняў скарб грабе"...

Гэтакім быў голас вялікага Янкі Купалы і гэтакім ёсць голас сянёшняга беларускага народу-гусляра, які даўно зразумеў голас жывцом закапанага пад курганом гусляра і голас Гусляра-Купалы і які хутчэй прыме "канапляную запла-ту", але ніколі і ні за якія дукаты не прадасць ні свае праўды, ні свае волі.

УВАГА: 3 прычыны поўнае адсутнасці фактычнага матэрыялу, усе вытрымкі з твораў паэты пададзены палымі М.Д.

Люты 1947 г.

З Ы М Е С Т

1. Асей СЯДНЕУ. Цень Янки Купалы. (Паэма)	3
2. М. СЯДНЕУ. Разьбітае лётнішча. (Верш)	7
3. Хведар ІЛЫЯШЭВІЧ. Клёны. (Верш)	8
4. Уладзімер ДУДЗІЦКІ. 3 паэмы "Зьвер двуногі"	9
5. Алесь САЛАБЕЯ. 3 кнігі "Сіла гневу". (Вершы)	16
6. Юрка ВІЦЬБІЧ. Як сацьмела золата найлепшае.. . . .	23
7. Мікола ДВАРЭЦКІ. У палоне думак. (Урывак з апов.)	26
8. С. АЛЕСЬ. Белы сьнег. (Эскіз)	28
9. Канстанцыя БУЛА. Зягоньняшнія і даўнейшыя. (Драма)	31
10. Юрка ВІЦЬБІЧ. Б'е з-пад муру сьвятая крыніца (Нарыс)	44
11. А. БАРОУСКІ. Трокі. (Нарыс)	46
12. Л. ГІМБІННЫ. Залаты век, (Артыкул)	48
13. А. ГРЫДУК. Беларусь і польска-швэдзкая вайна. (Арт.)	53
14. М. ДВАРЭЦКІ. Янка Купала. (Артыкул)	57